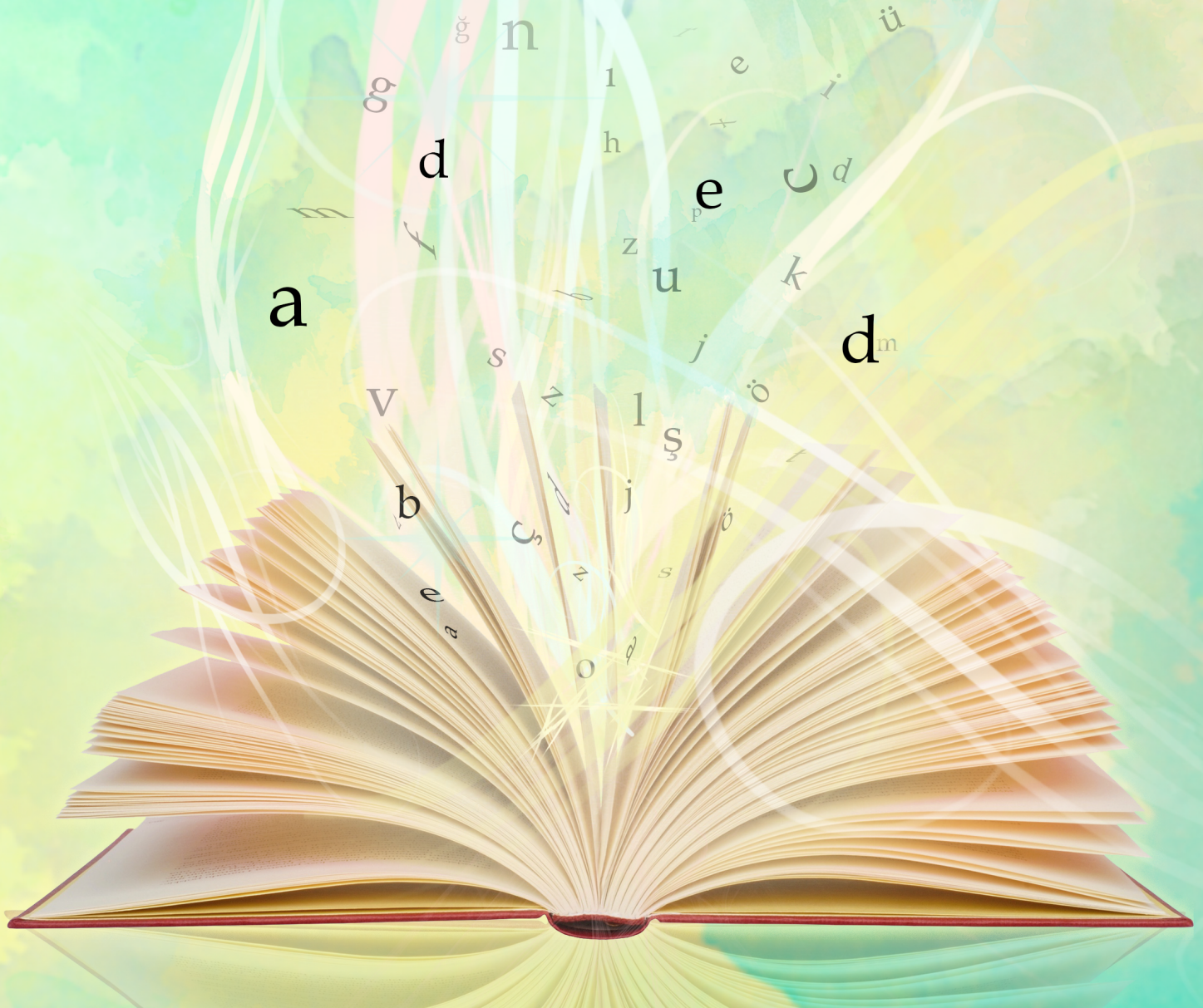

2017
e-ISSN: 2618-6349

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Academic Journal of Language and Literature

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi
Academic Journal of Language and Literature
Cilt/Volume: 3, Sayı/Issue: 3, (Aralık/December 2019)

EDİTÖR KURULU / EDITORS

Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR
adeddergi@gmail.com
Doç. Dr. Hacı İbrahim DEMİRKAZIK
ibrahimdemirkazik@hotmail.com

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANTS EDITOR

Arş. Gör. Dr. İsmail KEKEÇ
kekec@outlook.com
Arş. Gör. Bilal GÜZEL
bilalguzel87@gmail.com

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Doç. Dr. Gökhan TUNÇ
[Anadolu Üniversitesi](#)
Doç. Dr. Mehmet YASTI
[Necmettin Erbakan Üniversitesi](#)
Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL
[Gazi Üniversitesi](#)
Dr. Öğr. Üyesi Halit BİLTEKİN
[Anadolu Üniversitesi](#)

İNGİLİZCE REDAKSİYON / REDACTION

Öğr. Gör. Özgür ÇELİK
[Balıkesir Üniversitesi](#)

DANIŐMA KURULU / ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Fatma Sabiha KUTLAR OĐUZ

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ferruh AĐCA

Eskiőehir Osmangazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nezahat ÖZCAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Talip YILDIRIM

Uşak Üniversitesi

Prof. Dr. Ozan YILMAZ

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Adem KOÇ

Eskiőehir Osmangazi Üniversitesi

Doç. Dr. Edith Gülçin AMBROS

Viyana Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih SAKALLI

Gazi Üniversitesi

HAKEMLER / REFREES
(Cilt/Volume: 3 - Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2019)

Prof. Dr. Nazım Hikmet POLAT	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Can DOĞAN	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Hacer TOKYÜREK	Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Gülcan ÇOLAK	Gazi Üniversitesi
Doç. Dr. Zekerya BATUR	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ATEŞ	Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan AKÇA	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Birol BULUT	Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILDIZ	Ordu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice ÖZDİL	Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Volkan KARAGÖZLÜ	Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özkan CİĞA	Adıyaman Üniversitesi

DERGİNİN TARANDIĐI İNDEKSLER

TOGETHER WE REACH THE GOAL

İÇİNDEKİLER/CONTENTS
(Cilt/Volume: 3 - Sayı/Issue: 3, Aralık/December 2019)

	Sayfa
DERGİ KÜNYESİ	I-IV
İÇİNDEKİLER	V
MAKALELER / ARTICLES	
Büşra KARASU Mizaha Tasavvufla Dokunmak: Nasreddin Hoca Fıkralarının Şerhinde Dinî ve Tasavvufî Söyleyişler <i>Touching to Humour with Myticism: The Religious and Mystical Usages in The Gloss of Nasreddin Hodja's Jokes</i>	334-345
İbrahim YILMAZ 39 ve 41 Numaralı Konya Şer'îye Sicillerinde Küfür Sözleri <i>Swearwords In Konya Sharia Court Records Numbered 39 and 41</i>	346-353
Tümer KARAAYAK Eski Uygurca Avatamsaka-sūtra Üzerine Yapılan Çalışmalar <i>Studies on Old Uighur Buddhāvataṃsaka-</i>	354-373
Ali PULAT-Segül BAYRAKTUTAN Güngör Dilmen'in Tiyatrolarında Toplumsal Temalar <i>Social Themes In Güngör Dilmen's Theaters</i>	374-393
Cihan ÖZDEMİR "Birden Bire" Hikâyesi Bağlamında Ömer Seyfettin'in Evlilik Kurumuna Bakışı <i>Ömer Seyfettin's View On Marriage Institution In The Context Of The Story "Suddenly"</i>	394-400
M. Akif YALÇINKAYA Kınalızâde Ali Efendi'nin Münşeât'ındaki Türkçe Şiirleri <i>Turkish Poems of Kınalızâde Ali Efendi in his Munsheat</i>	401-438
KİTAP İNCELEME/ BOOK REVIEW	
Duygu ÇAKIR Cengiz, AYTMATOV; Muhtar ŞAHANOV (2000). Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı	439-441

Mizaha Tasavvufla Dokunmak: Nasreddin Hoca Fıkralarının Şerhinde Dinî ve Tasavvufî Söyleyişler
Touching to Humour with Myticism: The Religious and Mystical Usages in The Gloss of Nasreddin Hodja's Jokes

Büşra KARASU*

*Araş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

e-mail: bussradinc@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.623644>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Büşra Karasu, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0003-3147-237X

Geliş Tarihi/Received : 28.09.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 15.11.2019

Atıf/Citation

KARASU, Büşra (2019). Mizaha Tasavvufla
Dokunmak: Nasreddin Hoca Fıkralarının
Şerhinde Dinî ve Tasavvufî Söyleyişler.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (3), 334-345.
DOI: 10.34083/akaded.623644

Öz

Nasreddin Hoca, Türk halkının mizah kabiliyetini ortaya koyan, somut olmayan kültürel mirasımız içerisinde yer alan en önemli fıkra tiplerindedir. Anadolu halkının zekâsını, hazırcıcağını ve aklını temsil eden Hoca halk tarafından çok sevilmiş ve sahiplenilmiştir. Bu sayede bilge Hoca tipi yüzyıllar boyunca Anadolu halkının dimağında yaşamış ve onun kimliği fıkraları vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmıştır. Bunda halkın Hoca'yı bilge bir tip olarak kabul etmesi, onun hikmetli sözlerinden faydalanmak istemeleri etkili olmuştur.

Halkın bu kadar sahiplendiği Nasreddin Hoca'nın esasında doğum ve ölüm tarihi, yaşadığı dönem, yer gibi bilgiler tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda bazı bilgiler olsa da bunların hiçbiri net değildir. Yalnızca onun hakkındaki birtakım rivayetler ve akrabalarından kalanlar onun yaşamış olduğu dönem hakkında bizlere birtakım bilgiler sunmaktadır.

Fıkralarda Hoca'nın yanı sıra eşinin, eşiğinin, mahalle çocuklarının, cami cemaatinin, şehir esnafının ve bunun gibi birçok kişi ile zümrenin yer aldığı Nasreddin Hoca nükteleri kimi zaman eğlendirici, kimi zaman öğüt verici, kimi zaman da iğneleyicidir. Halk arasında bu kadar yayılmış, gerek yurt dışında gerekse de yurt içinde pek çok araştırmaya konu edilmiş olan fıkralar hakkında çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında şerhler de yer almaktadır. Şair Burhâneddin de bahsi geçen bu türde bir eser kaleme almış, eserini tasavvufî bir bakış açısıyla oluşturmuştur. Şârihin şerh çalışmasının bu niteliğinden dolayı eserde dinî ve tasavvufî birtakım söyleyişler mevcuttur ve bunlar bazı kaynaklara dayanmaktadır. Çalışmamızda da bu konu irdelenerek Şair Burhâneddin'in Nasreddin Hoca'nın fıkralarını şerh ettiği eserindeki dinî ve tasavvufî söyleyişler üzerinde durulacak, bunların kaynakları açıklanacak ve kaynak noktasında bir tasnif çalışmasına gidilecektir. Yanı sıra bir lügatçe ile eserdeki tasavvufî terimler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, tasavvuf, somut olmayan kültürel miras, şerh, terim

Abstract

Nasreddin Hoca is one of the most important people who reveal the humour talent of Turks and takes part our intangible cultural heritage. Hodja who represents Anatolian people's intelligence, repartee and wisdom was loved and embraced by people. Because of this the type of wise Hodja live in the mind of Anatolian people and his identity was transfered from one generation to another via his jokes. In this, people's accepting Hodja as a wise type, and desiring utilise his erudite words.

Actually it isn't known Nasreddin Hodja's dates of birth and death, period and place. Although there is knowledge in this subject none of these are clear. Only some rumors about him and rests from his relatives give some information us about Nasreddin Hodja's life.

Nasreddin Hodja's jokes which include Hodja, his wife, donkey, children of the neighborhood, community of mosque, artisans and the other groups sometimes are entertaining, sometimes didactical and sometimes acrimonious. The jokes of Hodja became popular among people and there are many searches about them. "Serh"s (explanations about jokes) take part among them. Şair Burhâneddin had written a work in this mentioned genre. He created his work with mystical perspective, too. Thereby the serh of commentator's this feature there are religious and mystical usages in work and these are based on some sources. Being examined this subject, in our study it will be urged upon religious and sufistic usages in Şair Burhâneddin's work which he expounded Nasreddin Hodja's jokes. Their sources will be explained, and made a classification. Besides Islamic mystical terms which take part in Şair Burhâneddin's work will be given with a glossary list.

Key Words: Nasreddin Hodja, jokes, Islamic myticism, intangible cultural heritage, gloss

Giriş

Anadolu halk anlatılarında “Mevlana ve Yunus Emre ‘gönlün’, Nasreddin Hoca da ‘akıl’ sembolü olarak Anadolu’da Türk halk felsefesinin temelini oluşturan ‘akıl-gönül’ birliğini yaratmışlardır.” (Özdemir, 2010: 28) Bu minvalde değerlendirilen Nasreddin Hoca’nın fıkraları hemen hemen her yüzyılda ilgi görmüş ve bunlar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda eser vermiş isimlerden biri de Nasreddin Hoca fıkralarını dinî, ahlakî ve tasavvufî bir nazarla şerh etmiş olan Şair Burhaneddin’dir. O, türünün önemli örneklerinden olan bu eserine kendi dünya görüşlerini ve Mevlevilik anlayışını yansıtmıştır.

Çalışmamızda eserin bu hususiyetleri göz önünde bulundurularak önce eserin içeriğinden bahsedilecek, ardından eserde geçen dinî ve tasavvufî söyleyişler tespit edilecek ve bunlar kaynaklarına göre sınıflandırılacaktır.

Şair Burhâneddin’in Nasreddin Hoca’nın Fıkralarını Şerh Eden Eseri ve Eserin Muhtevası

Kendisini “Es-Seyyid Burhaneddin ibn-i Mevlânâ” olarak tanıtan, Mevlana soyundan geldiği ve Mevlevî olduğu araştırmacılar tarafından belirtilen Şair Burhaneddin’in (Türkmen: 2013: 58-59) kendi açıklamalarına, bilgi birikimine ve olayları yorumlama biçimine göre oluşturmuş olduğu şerhleri tasavvufî ve dinî niteliklidir. Kültürel belleğimizde çok mühim bir yeri olan Hoca’nın zekâsının, hazırcevap oluşunun, meraklı ve öğüt verici niteliklerinin göze çarptığı, toplamda 121 fıkranın yer aldığı bu eserde şair Burhâneddin fıkraları latife olarak adlandırılmış. Şerh kısımlarına ise “yani” ifadesiyle geçmiştir.

Eser öncelikle “Râviyân-ı ahbâr ve nâkılân-ı âsâr-ı rûzigâr şöyle rivâyet ederler ki” (Halıcı: 2017: 7) girişiyle başlamakta, daha sonra Hoca’nın bir fıkrasına yer verilmektedir. Eserin sonunda ise;

“Şârihül-kitab-ı Hâce-i Nasreddin

Es-Seyyid Burhaneddin ibn-i Mevlânâ

Fi 25 Cumadi’l-ahire Sene 1306

Fi 15 Şubat sene 1304

Harrerehu el-müznib Osman el-Hamdî es-

Sillevî ibn Ahmedî’ş-Şükrî gafere lehu veli-ebeveyhi” (Halıcı: 2017: 91)

(Nasreddin Hoca kitabının şârihi Mevlana oğlu Seyyid Burhâneddin

25 Cemaziyelevvel 1306, 15 Şubat 1304.

(Bu kitabı) -Allah kendisine ve ailesine merhamet etsin- Ahmedî’ş-Şükrî oğlu, günahkâr, Silleli Osman el-Hamdî yazdı.)

kaydı yer almaktadır.

“Kendi tarzında bilinen ilk şerh” (Türkmen 2013: 72) olan ve makalemizde Feyzi Halıcı’nın çalışmasını esas aldığımız eser, dil hususiyetleri bakımından incelenecek olursa birtakım özellikler göze çarpar. Bunlardan fıkra ve şerhlerin incelenmesi meselesinde değinilebilecek en önemli hususiyetlerden biri şudur: Eserde Nasreddin Hoca’dan nakledilen fıkralar sade bir dille, ağır ve ağdalı ifadeler yer almadan verilmiştir. Fakat bunun yanında şârih “yani” ifadesiyle geçtiği şerh bölümlerinde Arapça - Farsça sözcükler ve terimlerle örülü nispeten daha ağır bir dil kullanmıştır. Bunun sebebi, fıkraların halk arasında yaygınlık kazanmış olması dolayısıyla dilinin sade olması ve şerh kısımlarında tasavvufî ve dinî terimler ile açıklamaların tercih edilmiş olmasıdır.

Eserde şerhi yapılan fıkraların ortak özelliği, dinî veya tasavvufî açıklamalara uygun oluşudur. Seçerek eserine almış olduğu fıkraların bahsi geçen bu özelliğinden dolayı Şair Burhâneddin, şerhleri tasavvufî bir nazarla yorumlama imkânı bulmuştur. Bunu yaparken bir yandan olayları tasavvufî açıdan ele almış, bir yandan da kullanmış olduğu terimsel ifadelerle bu anlatımı pekiştirmiştir.

Eserin Şerh Kısmında Dinî-Tasavvufî Anlatımlar ve Kaynakları

1. Kaynağı Hadis veya Hadis Olduğu Rivayet Edilen Sözler Olanlar

Ölmeden önce ölme fikri ehl-i kuburdan olmak:

“Ölmezden evvel ölüp bu elbise-i fahireden soyunup kefeninizi boynunuza takıp” (Latife 6) (Halıcı: 2017: 12)

“Şu dünya endişesinden ve iyâl evlat kaygısından ihtifâ mu’tekif olun belki ölmeden evvel ölüp mûtu kabl en temûtu sırrına erişin, demegi tefhim eder.” (Latife 108)

Kaynak: “Ölmeden önce ölünüz” hadisi.

“Nefsini bilen Rabbini dahi bilir” düsturu:

“Kendini kendinde ara kendine himmetiñ ‘âlî olsun. Nefsini bilen, Rabbini dahi bilir. Ok yay gibi olan mücadele ile nefsinizi zebun edip tevhid ve tefekkürle kendini bulup aklın başına alıp mühlîkeye uğrama, demeyi tefhim eder.” (Latife 75) (Halıcı: 2017: 61)

Kaynak: “Kendini bilen Rabbini bilir” hadisi.

“Kişi sevdiğiyle beraberdir” hadisi:

“Mahbûbunuza vasıl olmak istersiniz aç ve üryan olarak riyazet arabasına süvar olup mahbûb-ı Hüdâ’ya vâsıl ve nâil olun. Zira kişi sevdiğini daima zikredip yoluna canını feda eder demeyi, tefhim eder.” (Latife 89) (Halıcı: 2017: 70)

Kaynak: “Kişi sevdiğiyle beraberdir.” (1)

Çocuklara merhamet ve şefkat gösterilmesi gerektiği:

“Bazı kimseden bâhusus etfalden sürç-i lisan vâkî olursa tevbih etmeyin. Belki redd-i leyyin ile kendisini ikâz ederek hoş hal üzere nasihat edip kendüye merhamet ve şefkatini diriğ etmeyin, deyu tarif buyururlar.” (Latife 115) (Halıcı: 2017: 86)

Kaynak: Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: “Resûlullah (sav) (torunu) Hasan b. Ali’yi öptü. O sırada yanında Akra’ b. Hâbis et-Temîmî oturmaktaydı. Akra’ şöyle dedi: ‘Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim.’ Bunun üzerine Resûlullah (sav) ona baktı ve ardından şöyle buyurdu: “Merhamet etmeyene merhamet edilmez!” (2)

2. Kaynağı Kur’an-ı Kerim Olanlar

Mümin olarak her zaman korku ile ümit arasında olmak; “beyne’l-havf u recâ”:

“Rızâ’ullah ve mağfîret talebiyle -havf u recâda bulunarak pul gibi olan ‘ameliñize mağrûr ve istinâd etmek câ’ iz olamayacağını tarif buyururlar.” (Latife 14) (Halıcı: 2017: 17)

Kaynak: “Korkuyla ve umutla Rablerine yalvarmak üzere (ibadet ettikleri için), vücutları yataklardan uzak kalır ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.” (Secde suresi, 16. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’an-ı Kerim Açıklamalı Meâli, 2013: 406) (3)

“Her şerde bir hayır vardır” anlayışı:

“Bu dünya makûsdur bazı sureta ziyan görülen şeyin akabinde dünya ve ahiretçe de faidesi hiss olunur.” (Latife 12) (Halıcı: 2017: 16)

Kaynak: “... Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” (Bakara Suresi, 216. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 34)

Evlât ve malın aslında fitne olduğu, çocuklara ilim ve irfan öğretilmesi gerektiği:

“Ruh bizde emanettir. Nefsi üzerine galip eyleme mal ve evlâdınız dahi fitnedir. Yarın malınıza varis olup üzerine yestehledikten sonra belki sinlerinize dahi yaparlar. Hal-i sıhhatinizde evlâtlarınıza ilm ü irfan öğretip âlim ve sâlih oldukları halde hidayette olup ba’de-mâ duâ-i hayr ile yâd etmelerini, tenbih eder.” (Latife 74) (Halıcı: 2017: 60-61)

Kaynak: “Biliniz ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir ve büyük mükâfat Allah’ın katındadır.” (Enfâl suresi, 28. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 169)

Nefsi şımartmamak için çok yiyip içmemek gerektiği:

“Nefsinizi öyle tatlı tuzlu ta’âmlar ile besleyip azdırmayınız. Daima perhiz üzere olup bir hamir şurbasına kanaat edip nefsinizi zebûn edin Eğerçi böyle etmezseniz şeytan sizi yoldan çıkarıp imanınızı almağa tama’ eder demeği tefhim eder.” (Latife 83) (Halıcı: 2017: 66)

Kaynak: “Ey Âdem oğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (A’raf suresi, 31. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 145)

Mal ve ilim ile mağrur olmayıp Hakk’a tevekkül etmek gerektiği:

“Saklamış olduğun mala ve ilm-i amele güvenmeyip kendini ölmüşlerden sayıp riyazet hamâmında derleyip ve yunup yıkanıp Hakk’a tevekkül üzere olun, deyu tenbih buyurur.” (Latife 84) (Halıcı: 2017: 67)

Kaynak: “Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yağıp da onları onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele.” (Tevbe suresi, 34. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 180)

“Mü’minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.” (Enfâl suresi, 2. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 166)

Ahret için hazırlıklı olunması gerektiği:

“Ed-dünyâ mezrâat-ül-âhire mısâkınca azığını al gideceğin yol yokuştur. Uzun uzak yola gideceksin, ahiret azığı dünyadan gider. Aklını başına topla yolda harami vardır. Gûşîş üzere olup makam-ı ‘âliye varılacak, elin dolu olsun, boş olmasın kendine himmetin ‘âli olsun, demeği tefhim eder.” (Latife 92) (Halıcı: 2017: 71)

Kaynak: “Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (Haşr suresi, 18. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 546)

Herkesin ameliyle haşrolacağı gerçeği:

“Armağan olan kimse pek sevilir. Ben falan âdemim benim falan ceddimdir, falan komşularımdır demeklik ahiretçe fayda vermez. Sonra eliniz boşa çıkar. Herkes ameliyle haşrolacak. Cenâb-ı Kibriyâ’ya kulluk edin tehî-dest olarak huzur-ı Kibriyâya gitmeyin, demeği tefhim eder.” (Latife 93) (Halıcı: 2017: 72)

Kaynak: “Allah’a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.” (Bakara suresi, 281. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 46)

Sadaka isteyen fakirlere iyi davranılması gerektiği:

“Bir fakir sadaka istedikte rıfk ile muamele edip it’âb ve hitap etmemeli. Kezalik Cenâb-ı Kibriyâ’dan hacetinizi talep ettikte tevazuane talep edip ihsana ve atâyâya şayeste olmalı, demeği tefhim eder.” (Latife 109) (Halıcı: 2017: 82)

Kaynak: “Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yapığınızı hayırlarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan düz kayaya benzer ki, sağanak bir yağmur isabet etmiş de onu çıplak pürüzsüz kaya haline getirivermiştir. Bunlar kazandıklarından hiçbir şeye sahip olmazlar. Allah, kâfirleri doğru yola iletmez.” (Bakara suresi, 264. ayet) (Türkiye Diyanet Vakfı Kur’ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli, 2013: 46)

3. Kaynağı Dinî Öğretiler Olanlar

Bilgi ile amel etmek:

“Ki siz hakayıkı müdriksiniz niçin bildiğiniz ile âmil olmazsınız. Ben ne söylesem tesir etmeyecek.” (Latife 1) (Halıcı: 2017: 8-9)

Övünç elbisesinden soyunmak boyna kefen elbisesini takmak:

“Elbise-i fahireden soyunup kefeninizi boynunuza takıp” (Latife 6) (Halıcı: 2017: 12)

Helal ve haram demeden mal toplamının ve ahireti düşünmemenin fenalığı:

“Zıll-ı hayal gibi olan dünyada bilâ tefekkür emta ve erzak toplayıp helâl ve haram demeyip iddihar ve tül-i emel ile ferdayı düşünmeyen kimselerin yarın bağban-ı hakiki olan Cenâb-ı Kibriyâ divanında öyle eğri büğrü sözler kabul olunmayacağından” (Latife 7) (Halıcı: 2017: 13)

Amele güvenmenin körlük olduğu:

“Geçerken amelimize güvendiğimiz ayn-ı âmâlık olup” (Latife 14) (Halıcı: 2017: 17)

Allah katında makbul olmayan ameller yapılmaması gerektiği:

“Fi zamanına müraî olan kimselerin abdesti ve namazı indallah makbul olmayıp buna döner, Mürailele olmayıp lillah fi’llah olunuz ki sa’yiniz hesaba gitmeyip itaba müstahak olmayın deyu, tenbih buyururlar.” (Latife 21) (Halıcı: 2017: 21-22)

Dünyayı ve fani dünya hayatını talep eden kimselerin sonunda fesada uğrayacakları gerçeği:

“Dünya talibleri olan kimseler hırs u tama ile gece ve gündüz seğırtip celb-i dünya için esfel tarafına gider. Bu gidişten geçip bir faidemend olacak ve kendisinden zad-ı ahiret doğacak bir ‘âlî makama terakki edip darında said olun deyu, tenbih-i âlileri olmuş ola.” (Latife 29) (Halıcı: 2017: 26)

Dünyanın geçiciliği ve dünya malı için endişe edilmemesi gerektiği:

“Dünya malı için keder etmeyiniz. Bir şeyiniz zayı olursa Cenâb-ı Kibriyâ’ya iltica edin. Mükâfât olunursunuz. Cevâmî’ ve meşicilerde mu’tekif olduğunuz halde rica ve niyaz edersiniz. Bu dünya ve mafiha muradatınıza nail olunursunuz. Bu dünya payidâr değildir.” (Latife 33) (Halıcı: 2017: 29-30)

Nefs ve şeytanın hilelerinden Allah’a sığınmak:

“Meşhur köpeğe dalınmadan çalıyı dolanmak yeğdir. Nefs ü şeytan ve vesvese-i akran vesâir husemâ galebe çalacak olduklarından “innallahe ma’as-sâbirin deyip Cenâb-ı Kibriyâ’ya sığınıp onlardan intikam alacağım deyu sür’at etmeyip Hudâ’ya ısmarlamak evlâ olduğunu imâ buyurur.” (Latife 35) (Halıcı: 2017: 31)

Manevi ilimler ve kelimlerle meşgul olmak gerektiği:

“İnsan kendüye ettiğin kimse kimseye edemez. Hemen gûş-i zâhirini yalan ve kerih avaz dinlemeden kes gûş-i bâtının küşad edip manevî kelâmlar istimâ ile baştan dahi geçip küşûfât-ı gaybiyyeye nail olun bir tenha yerde mu’tekif olduğunuz halde Cenâb-ı Kibriyâ’dan yardım talep eyleyip öyle hilâfına iftira etmen, deyu tenbih buyururlar.” (Latife 72) (Halıcı: 2017: 59)

Gece ve gündüz gaflet ile vakit geçirilmemesi gerektiği hem vakit hem de ilim peşinde olan hırsızlardan uzak durulması gerektiği:

“Geceleri ta be sabah yatup uyumayın ve gündüz gaflet ile vakit geçirmeyin. Hırsızlar etrafınızı almış görünmezler. Bir gün ayın ışığından iner gibi inip sizin han ü malınızı harab ederler. Ve ibadet ve ta’âtınızı yağma ederler ve malını itlâf ederler. Aklınızı başınıza alıp ed’iye ve ezkâr ile daim ol mevz peşindedir. Hem zaddır ba’del-mevt kabirde çok yatırsın, demeyi tefhim eder.” (Latife 77) (Halıcı: 2017: 62-63)

Gece ibadetinin önemi ve fazileti:

“Yeşil gök ile yeşil yer arasında temekkün ediyoruz ve tazyî-i evkat ediyoruz. Yarın kara tavuk şekli olan karanlık kabir içine gireceğiz. Acaba varacağımız kızıl burunlu kırmızı cehennem ateşi midir? Yoksa hal nice olur deyü nısf-ül-leylde kalkıp kalbinde bir çerağ uyandırıp bir saat olsun ibadet ve ta’ât ile tefekkür etmeli. Zira tefekkürütâate hayr min ibâdet-i seb’iyan sene buyurulmuş, demeyi tefhim eder.” (Latife 81) (Halıcı: 2017: 65)

Günahlardan dolayı pişman olunması gerektiği:

“Günahlarınızı önünüze koyup niçin bu günahları işledik deyu ağlamağa doymayıp nedamet ve huzur ile istiğfâr ederek ağlamağa doymayın, demeyi tefhim eder.” (Latife 82) (Halıcı: 2017: 66)

Namaz ve abdestin düzgün alınması gerektiği:

“Abdestinizi dürüst alın ve namazınızı dürüst kılın. Böyle abdest böyle namaz ile huzur-ı ilâhiye durulmaz. Yarın kıyamet günü saf-be-saf olup Sıratın len, olduğunuz halde geçemezsiniz, deyu tenbih buyururlar ki, derûnun ve birûnun gill u gışta pak edip rızaya muvafık olmalı, demeyi tefhim eder.” (Latife 99) (Halıcı: 2017: 75)

4. Kaynağı Ahlakî Öğretiler Olanlar

İnsanların kusurlarını yüzlerine vurmanın ne kadar kötü bir haslet olduğunun Allah’ın Settaru’l-uyub ismini örnek gösterilerek anlatılması:

“Mümin karındaşlarınızın aybını bâ-husûs ihtiyaçlı olan kimselerin aybını yüzlerine vurup şerm-sâr u hacil etmeden ise ona nasihat ve redd-i leyyin ile kendisini hoşnud eylemenin tarikinde

bulunup ilerüde kendiniz vesirleri mutazarrır olmamanın tarikini ihtiyar ile settâr-ül-uyûb olan Cenâb-ı Kibriyâ'dan ecr-i azim taleb olunması lüzumunu tarif buyururlar.” (Latife 16) (Halıcı: 2017: 18)

“Dil bir, kulak ikidir” mefhumunca konuşmaktan çok dinlemek gerektiği:

“Dil bir kulak ikidir. Az söyleyip çok dinlemeli. Zira beyhude söz söylemenin mazarratı çoktur. Akil olan tekellüm etmez. İlla hacet vakti tekellüm eder deyu, tenbih buyururlar.” (Latife 17) (Halıcı: 2017: 19)

Halkın malına onun izni olmaksızın dadanmamak gerektiği, bunun cezasının ahirette yahut bir tarikata girildiği takdirde orada verileceği:

“Öyle bilâ-destur öküz gibi halkın hanesine ve bağ u bostanına sahibinin izni olmaksızın girerseniz eğerçi arz-ı dünyada sopayı yemezseniz şeriat ve tarikat arabasına koşuldukta yahut yarın ruz-ı kıyamette Zebaniler sizi araba gibi sürüyerek darb-ı şedid ile döverler. Meğer bir Şâfiin şefaatiyle halâs bulunca çok sopa yersiniz demeyi tarif buyururlar.” (Latife 20) (Halıcı: 2017: 21)

Kötülerle ahbablık edilmemesi gerektiği:

“Kişi mukarininin hükmünü alır. Eğerçi iyi kimselerle mukarin olursan misk ve amber bulaşır. Kötü kimselerle yâr olursan kötülüklerinden sana da akseder. Kötülerle yâr olma, iyilerden iyilik öğren, demegi tefhim eder.” (Latife 97) (Halıcı: 2017: 74)

5. Kaynağı Tasavvuf Olanlar

Amel ile gururlanmayıp şeriat ve tarikat yoluna girmek:

“Amelim var deyu güvenme ve gurur dahi etme. Berhayat iken bu dünyada şeriat ve tarikat hamamında yıkanıp riyazet ve perhizat ve amel-i salih ile fikr-i bekaya hasr-ı vakt ederek tevhid ve tehlil ile ‘âlî makamlarda nağme ve terennüm ve müşahede-i cemalullahiye terğib buyururlar.” (Latife 4) (Halıcı: 2017: 11)

Masiva ve akçenin değersizliği:

“Bu fani dünyada ellerimizde bulunan akçe ve masiva ayn-ı rüya gibidir.” (Latife 5) (Halıcı: 2017: 11)

Konya'nın evliya diyarı oluşu ve Mevlevilik:

“Konya makarr-ı evliyadır. Helva gibi olan sülûkı darb u terbiye ile yedürürler. Bâhusûs dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ'ya dahil olanlara tarab u semâ' ile irşâd edip lokmasın dahi terbiye ile tegaddi ederler demegi tefhim buyururlar.” (Latife 8) (Halıcı: 2017: 13-14)

Nefis mücadelesi:

“Nefsiniz devesine tedric ile binün aman verip kükretmeyin. Zira mesa gösterirseniz sizi kükreyip altına alır, helâk eyler. Ol size galebe etmeden himye ve cû' ile anı zebh ederek ruhunuzu nefsiniz üzerine galebe ettirüp menzil-i maşşud olan Cenâb-ı Kibriyâ'ya vasil olun, demeyi tefhim eder. Nefisle mücadele düşman ile muharebeden ekberdir deyu tenbih ve tekid buyururlar.” (Latife 11) (Halıcı: 2017: 15)

Kemal sahibi bir insana intisap edilmesi gerektiği:

“Yarın rûz-ı mahşerde saf-be-saf durulup sual olundukta mes'ûller dahi şurût-ı İslâm'ın ve kitabın mugayiri nasihat eden imamları tutup mahşer halkı arasında rüsvay olmadan ise şimdiden şeriatın ve tarikatın imam-ı kâmilini bulup ulu dîvanda şerm-sar u hacil ve rüsvay olunmaktan hazer olunmasını tenbih buyururlar.” (Latife 13) (Halıcı: 2017: 16-17)

Bir tarikata ve mürşid-i kâmile intisap etmek:

“Bir dergâha ve mürşid-i kâmile intisap edip şeriat ve hakikat ve marifet hicablarını ref ederek bağbân-ı hakîkiye vâsıl oldukta olduğda nâz-ı niyazda bulunup sizlere itab ve hitab olursa dahi ayn-ı inayet olup bağban-ı hakikate vâsılinden olmaklığı tarîf ve işaret buyururlar.” (Latife 18) (Halıcı: 2017: 19-20)

Dünyanın köhneliği, faniliği:

“Bu fani olan dünyaya bekâsı var gibi cülûs ile bir gün bir gecelik ömrü tükenmez zannedip şar u şer ile vakit geçirmeyin. Bir gün Azrail aleyhisselam kapıya gelip ciyfe-i dünyadan alıp kaldırmak ister. Bu bekâsı olmayan âb-ı rîz gibi olan dünyayı bakî sanman, bekaya muhabbet birle çıkın deyu, tenbih buyururlar.” (Latife 23) (Halıcı: 2017: 23)

Tarikata ve halvete girdikten sonra bu yoldan dönülmemesi gerektiği:

“Tarîk-i Hakk’a girip girip sülûkundan ve halvete dühûlünden sonra öyle avdet edip dönmiyesin. An be an terakki edip Cenâb-ı Hakk’a vâsıl olun deyu tenbih-i ‘âlileri olmuştur.” (Latife 26) (Halıcı: 2017: 24)

Nefse hizmet edilmemesi gerektiği:

“Şu halde nefsinize hizmet etmeyip mahkûm edin deyu, tenbih ederler.” (Latife 30) (Halıcı: 2017: 27)

Tasavvufun ilim olarak öğrenilmesi gerektiği:

“Taşavvuf lübbdür. Sûrî manevî menafi-i kesire ile fâide-mend olursunuz, demekdir.” (Latife 32) (Halıcı: 2017: 29)

Masiva hevesine düşülmemesi gerektiği:

“Masivâya itimat etmeyiniz. Vadeniz tamam oldukta erzakınızı alıp götürürler Kendinizi yüksek sala koyup mezar başına götürürler. Ol vakit kendinizin ne olduğunu tanırırsınız. Bu dünya çaylağa benzer arkasına düşmen başınızın kaygısına bakın, demeği tefhim eder.” (Latife 39) (Halıcı: 2017: 34)

Masivayı terk edip Allah ile ünsiyet kurulması gerektiği:

“İte dalanmadan çalıyı dolanması yeğdir. Terk-i masivâ birle uzlet ihtiyar et. Zira şeytan imana, Azrail cana, varisler kavga ile mala dolaşırlar. Eğerçi bunlara mutabaat ederseniz, seni maldan candan ettiklerinden başka eliyazü bi’llah sevgili imandan dahi eder, deyu tenbih buyururlar.” (Latife 73) (Halıcı: 2017: 60)

Cihâd-ı ekber ve cihâd-ı asgar:

“Cihad-ı ekber ve cihad-ı asgarda çok zahmet çekiliyorsa da muharebe ve mücadele eyle; ardınca ecr-i cezillere nail olunur. Zira gerek cihad-ı ekberde ve gerek cihad-ı asgarda çok akâbeler vardır. Onlara tahammül sebebiyle Cenâb-ı Kibriyâ nice müjdeler beyan eylemiştir. Cihada hazır olun, deyu tenbih buyururlar.” (Latife 78) (Halıcı: 2017: 63-64)

Masiva muhabbetinde olmamak gerektiği:

“Hane-i vücudunuzda gill ü gışş masivâ muhabbetini mahvedin ve yerine iman ve irfan dolsun. Şeytan geldiği halde nûr-ı imandan gayri bir şey bulamayıp tehi-dest olarak gider nûr-ı iman yedekte kalır demeği tarif buyururlar.” (Latife 79) (Halıcı: 2017: 64)

İnsanın iç temizliğe önem vermesi gerektiği:

“Bu fâni dünyaya câme-şûyluğa gelmedin, ne kadar yıkasan yine kirlenir câme-şûyluktan cansûyluk yeğdir. Dışımızı yıkamadan ise derunumuz pasını yıkayalım, demeği tefhim eder.” (Latife 85) (Halıcı: 2017: 67)

Dünya malına tamah etmemek, Hak rızasına ve vahdet sırrına erişmek:

“Dünya ve mafihâyı bir pula alma mir’at-ı kalbine nazar edip canını ve başını rızâullahı feda ile ser verip sır vermeyenlerle olup sırrı vahdet bulup rızaya mazhar ol demeği tefhim eder” (Latife 90) (Halıcı: 2017: 70)

“Sen ben” demeyi ortadan kaldırmak, vahdet sırrına nail olmak (vahdet-i vücûd):

“Sen bir katresin. Kendini deryaya sal mütabahhirinden ol ki, ol vakit sen de deryâ-dil olup sırr-ı vahdete nail olursun. Şimdiden kemend-i aşk boynuna takıp ben sen demeği aradan kaldır.” (Latife 91) (Halıcı: 2017: 70)

Muallim ve müşid önünde edep ve erkâna dikkat edilmesi gerektiği:

“Muallim ve müşid huzurunda çağırıp bağırana hemen dersinle devrinle âdâb ve erkân öğrenir isen bir büyük işde kullanırlar deyü tenbih eder.” (Latife 94) (Halıcı: 2017: 72)

Kesrette vahdeti bulmak:

“Daire-i vahdete nail olanın sağı solu olmaz. Leb-â-leb derya gibi dolar terk-i masivâ birle sırr-ı vahdete nail olur. Meselâ bir çöpün ucunu yakıp döndürsen bir noktadan kebir daire olur. Kesrette vahdeti bulun, deyi tenbih buyururlar.” (Latife 100) (Halıcı: 2017: 76)

Şeriat ve tarikat yolunun bırakılmaması gerektiği:

“Şeriat-ı garra bir tarîk-i âmdir ve bir deryâ-yı muhittir ki nice murdarları tathir eder. Şeriat-ı garraya temessük edin zinhâr şeriat ve tarikat yolun bırakmayınız. Zahir ve batınınızı pek eder, deyi tarif buyururlar.” (Latife 103) (Halıcı: 2017: 78)

İnsân-ı kâmilin özellikleri:

“İnsan mah-ı hilâl gibi zuhur edip insan-ı kâmil oldukta âlem ziyasıyla sâye-mend olduktan sonra vücud pîr-i fani oldukta yine hilâl gibi kalırsa da rûh-ı şimşir-i Hüdâdır ten gılaf olmuş ana dahi alakadar eder bir tığı kim üryan ola mefhumunca ol insan-ı kâmilin ruhu şimşek ve yıldırım demirinden ziyade parlar. Rûhaniyet-i ‘âlileri âleme ziya verir. Ruhanî istimdâd ederler, demeği tefhim eder.” (Latife 105) (Halıcı: 2017: 79)

Maddi anlamdaki şarabı bırakıp manevi yani ilahi aşk şarabını içmek gerektiği:

“Bir katresi haram olmuş, şarap içenler bî-hodluk âlemine varayım deyu zahir aklı çok olup birazı gitsin deyu olmalı şu bâbda hem malını, hem namusunu hem vücudunu verir. Eğer bî-hodluk âlemini bulayım dersin hem maldan hem namustan olma. Yalnız vücudunu feda eyleyip say eylemekle şarab-ı ezelinden nûş edip hakikaten bî-hodluk âlemini bulup aşkullah ile vasil-ı derya-yı hakikate kadem bas, demeyi tarif buyururlar.” (Latife 116) (Halıcı: 2017: 86-87)

Sonuç

Türk halkının hafızasında fıkralarıyla önemli bir yer tutan Nasreddin Hoca, çağlar boyunca hem Türk kültürü için hem de evrensel kültür için çok önemli bir isim olmuştur. Bu sebeple de fıkraları çok fazla yaygınlık kazanmış ve bunlar üzerine yazılar yazılmıştır. Bahsi geçen yazılardan bazıları da fıkralar üzerine yapılan şerhlerdir. Bilindiği üzere şerhlerin belli hususlarda bir çıkış noktası olabilir, tasavvufî ve dinî nazar da bunlardan biridir. Şair Burhâneddin, Nasreddin Hoca'nın

fıkralarını şerh ettiği eserinde işte bu noktadan yani tasavvuftan ve dinî mefhumlardan yola çıkmıştır. Şair, önce Hoca'nın fıkralarını anlatmış ardından bunları hep bir dinî veya tasavvufî kisveye bürümüştür. Bu, kimi zaman isabetli ve tutarlı olurken kimi zaman da zorlama olmuştur. İki tutum da bize şârihin Nasreddin Hoca'nın her fıkrasında bir hikmet ve tasavvufla örülü bir arka plan olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Şair Burhaneddin'in bu tutumundan dolayı onun eserini dinî ve tasavvufî bakımdan incelemek mümkün olmuştur.

İncelememiz neticesinde şerhlerdeki açıklamaların birtakım dayanak noktalarının olduğu tespit edilmiştir. Bunlar; hadis veya hadis olduğu rivayet edilen sözler, Kur'an-ı Kerim, tasavvuf ve dinî-ahlâkî öğretilerdir. Çalışmamızda eserde bulunan ifadeler bu kaynak noktalarına göre sınıflandırılmış, tasnif neticesinde tasavvufun bu kaynaklar arasında sayıca ön plana geçtiği tespit edilmiştir. Bu çalışma ile insanlık mirası için önemli bir isim olan Nasreddin Hoca'nın fıkralarının tasavvufî bakış açısıyla nasıl açıklandığı, bunları yaparken şârihin üslubunun, tutumunun ve kaynaklarının neler olduğu ortaya konulmuştur. Bu sayede evrensel kültür belleğindeki önemli bir ismin fıkralarına farklı bir nazardan bakılmaya çalışılmıştır. Bunun dışında çalışmanın sonunda eserde geçen tasavvufî terimlerin bir listesi verilmiştir. (4)

Kaynakça

- Aksoyak, İsmail Hakkı. *Söylenmemiş Sözler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Albayrak, Nurettin. "Nasreddin Hoca maddesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2006, s. 418-420.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Halıcı, Feyzi. *Şair Burhâneddin'in Nasreddin Hoca'nın Fıkralarını Şerh Eden Eseri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2017.
- Hayrettin Karaman ve diğer. *Kur'ân-ı Kerîm Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Türkmen, Fikret. *Seyyid Burhaneddin Çelebi Letâif-i Nasreddin Hoca Nasreddin Hoca Latifeleri (Burhaniye Tercümesi) İnceleme-Şerh*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Özdemir, Nebi. "Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca", *Milli Folklor* 87, (Güz 2010): 27-40.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 2012.
- http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_tarama&view=tarama
- Erişim Tarihi: 20.01.2019
- <http://www.lugatim.com/>
- Erişim Tarihi: 15.01.201

Notlar

1. Kaynağının hadis veya hadis olduğu rivayet edilen sözler olduğu belirlenen kullanımlarda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından elektronik ortamda kullanıma açılan Hadislerle İslam eserinden faydalanılmıştır.
<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>
2. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/>

3. Kur'an-ı Kerim meâli için atf yapılan eser dışında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın elektronik ortamda erişime açtığı mealden de faydalanılmıştır.

<https://kuran.diyaret.gov.tr/>

4. Eserde kullanıldığı tespit edilen tasavvufî terimler şunlardır:

Bağbân-ı hakika: Hakikat bahçesinin bahçivani; Allah.

Bekâya muhabbet: Bekabillâha, baki olan Allah ile ebedî olmaya duyulan muhabbet.

Beyne'l-havf u recâda bulunmak: Kulun daima korku ile ümit arasında bulunması.

Cân-şûyluk: Ruhu maddi kirlerden, bedenî isteklerden arındırma.

Cihâd-ı ekber: Büyük savaş; nefisle mücadele.

Cihâd-ı asgar: Küçük savaş; meydanlarda yapılan gerçek nitelikteki mücadele.

Derviş: Tarikata girip bir mürşide bağlanan, tasavvuf yolunda ilerlemeye gayret eden kişi.

Dünyâ ve mâfihâ: Dünya ile masiva.

Dünyâ tâlibleri: Esas dünya olan ahireti değil de fani olan dünyayı önemseyen, onun nimetlerine talip olanlar.

Ehl-i hâl: Diliyle, sözüyle değil gerçek manada hâl ile tasavvufa girmiş olan kişi; tasavvuf ehli.

Elbise-i fâhireden soyunmak: Övünç elbisesinden soyunmak; insanın gururdan, övünmekten dolayı duyulan hazdan kendini geri koyması, bunun peşinde olmaması.

Esb-i himmete binmek: Himmet atına binmek; Allah yoluna girmek.

Etfâl-i tarikat: Tarikat çocukları; tarikata yeni giren sâlikler.

Halvet: Sufinin mâsivâdan, nefsi arzularından uzaklaşması ve Allah'la bir olması.

Harâmî: Kulu Hak yoldan çevirmeye çalışan kişiler.

Hevâyı terk etmek: Dünyalık hevesleri, endişeleri terk edip Allah yoluna girmek.

İnsân-ı kâmil: Tasavvufta en üst mertebelere erişmiş mürşit, şeyh.

İrşâd etmek: Allah yoluna davet etmek.

Kesret: Vahdetin zıddı; çokluk. Allah'ın birliği vahdeti, yaratılmışların çokluğu ise kesreti ifade eder.

Lokma: Dervişane yaşamın temel felsefelerinden olan "Bir lokma bir hırka" anlayışının ifade edilme biçimi.

Mâsivâ: Kulu doğru ve ebedi yoldan ayıran, Allah ve Allah bilgisi dışındaki her şey.

Mâsivâ muhabbeti: Masivaya duyulan sevgi.

Marifet: Tasavvufun dört ana kapısından biridir. Mevcudatın varlığını tasavvuf yolunda olanlara has bir biçimdeki ilahi kaynaklı sezgilerle bilmek anlamına gelir.

Menzil-i maksûd: Ulaşılmak istenen esas menzil olan yüce Allah.

Murdar: Şeriat yolunda olmayan kişi.

Mücâhede: Nefisle cihat halinde olmak, onunla mücadele etme.

Mürşid-i kâmil: Tasavvufa yoluna girmeleri için sâliklere irşat faaliyetinde bulunan tarikat büyüğü.

Müşâhede-i cemâlullah: Allah'ın cemalini müşâhede etme, görme; rüyetullah, manevi sırlara kalp gözüyle görmek suretiyle nail olma.

Nazar etmek: Şeyhlerin ilahi nur ile mürşitlerine bakması, onları bu yolla eğitmesi.

Nefis devesi: Nefsin deveye benzetilmesi suretiyle oluşmuş terim.

Nefis kanatlarını kesmek: Kulun kendini nefsin hoşlandığı işlerden sakınması.

Nefsi kükretmek: Nefsi beslemek, onun istediklerini yerine getirmek.

Perhîzât: Dünyevi işlerden, heva ve heveslerden kendini sakınma, geri çekme.

Râh-ı hakîkate vâsıl olmak: Hakikat yoluna ulaşmak; tasavvuftaki hakikat mertebesine erişmek.

Rızâ: Kulun başına gelen iyi ya da kötü her şeyden memnun olması; üzüntüsünde de sevincinde de aşırıya gitmemesi.

Rızâullah: Allah'ın rızası, O'nun rızasına uygun hal ve tavırda olma durumu.

Riyâzet: Nefis terbiyesi için az yemek, az içmek, az uyumak. Nefsin hoşlandığı işlerden uzak durma.

Riyâzet arabasına süvâr olmak: Riyâzet arabasına binmek; riyâzet üzere yaşamaya başlamak.

Riyâzet hamâmına girmek: Riyâzete başlamak, riyâzet yoluna girmek.

Sâlik olmak: Bir tarikata girip mürşide intisap etmek; seyr ü sülûk yoluna girmek.

Sırr-ı vahdet: Vahdet sırrı; Allah'ın bir olduğu inancına dair ilahi gizlilik.

Sülûk: Bir tarikata girip şeyhe intisap ederek manevî yolda ilerleme.

Şarâb-ı ezeli: Ezeli şarap; ilahi aşk şarabı.

Şehvât-ı nefsâniyye: Nefsin şehevi arzuları.

Şeriat ve tarikat arabasına koşulmak: Şeriat ve tarikat yoluna girmek.

Şeriat ve tarikat hamâmında yıkanmak: Şeriat ve tarikat yoluna girip o yolda ilerlemek; şeriat ve tarikatın öğretileriyle hemhal olmak.

Terk-i mâsivâ: Masivâyı terk etme; kulun Allah dışında kalan her şeyden alakasını kesmesi.

Tevhid: Allah'ın birliği inancı.

Uzlet: Halkın içinde halkla olma.

Vahdet-i vücûd: Varlığın birliği; yaratılmış olan her şeyin esas varlık olan Allah'ın âlemdeki zuhuru, tecellisi olduğu inancı.

Vâsıl-ı deryâ-yı hakîkat: Hakikat denizine ulaşma; tasavvufun hakikat derecesine varma.

39 ve 41 Numaralı Konya Şer'ie Sicillerinde Küfür Sözleri*
Swearwords In Konya Sharia Court Records Numbered 39 and 41

İbrahim YILMAZ*

*Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.

e-mail: ibrahim.yilmaz@hbv.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.626220>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author
İbrahim Yılmaz, Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara/Türkiye

ORCID: 0000-0001-5690-2634
Geliş Tarihi/Received : 28.09.2019
Kabul Tarihi/Accepted: 12.10.2019

Atıf/Citation
Yılmaz, İbrahim (2019). 39 ve 41 Numaralı
Konya Şer'ie Sicillerinde Küfür Sözleri.
Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (3), 346-353.
DOI: 10.34083/akaded.626220

Öz

Kontrol edilemeyen duyguların dışı vurumu esnasında ağızdan çıkan ve toplum tarafından ayıp kabul edilen küfür sözleri, hukuki bağlamda da suç teşkil eder. Bu sebeple, ceza yargısına ait belgelerin bir kısmını da küfür davaları oluşturur. Toplumca hoş karşılanmaması, küfrün özellikle yazı dilindeki görünürlüğüne oldukça sınırlamaktadır. Türk kültüründe küfrün yeri geçmişten günümüze incelenmek istenirse başvurulması gereken kaynakların başında şer'ie sicilleri gelmektedir. Osmanlı hukuk sisteminin temel kayıtları olan şer'ie sicilleri, kültürümüzün çeşitli yönleriyle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Küfür gibi dile ait unsurlar da bunlardandır. Şer'ie sicillerinde yer alan küfür davalarının incelenmesi; geçmişten bugüne küfür sözlerinin ilhamını nelerden aldığı, nelere yöneldiği gibi soruların cevabını bulmada büyük katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada, Konya iline ait 39 ve 41 numaralı şer'ie sicillerinde yer alan küfür davaları ele alınacaktır. Küfür sözleri çoğu zaman argo ve hakaret kavramlarıyla karıştırılmaktadır. Dolayısıyla her şeyden önce küfrün tanımının doğru bir şekilde yapılması ve onu diğer dil unsurlarından ayıran noktaların üzerinde durulması gerekmektedir. Bu amaçla, ilk bölümde küfrün tanımı yapılacak, sınırları çizilecektir. Daha sonra, söz konusu sicillerdeki belgelerden hareketle Konya ölçeğinde XVIII. yüzyıl Türk insanının neye, ne şekilde küfrettiği ortaya konularak küfür ile cinsiyet ve sosyal konum arasındaki ilişkiden söz edilecektir. Çalışmadan elde edilen veriler yalnız dil açısından değil sosyoloji, halk bilimi gibi çeşitli disiplinler açısından da oldukça önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Küfür, Argo, Şer'ie Sicilleri, XVIII. Yüzyıl, Konya.

Abstract

Swearwords, which are said to be perceived as shame by the society while reflecting uncontrollable emotions, constitutes a crime in the legal context. Therefore, some of the documents belonging to the criminal procedure belong to swearing cases. It is difficult to come across the swearwords in written language because it is not welcomed by the society. If you want to examine the place of swearing in Turkish culture from past to present, you should first apply to sharia court records. Sharia court records which are the main records of the Ottoman judicial system provides important information about various aspects of our culture. Language elements such as swearwords are among them. Sharia court records are very important in terms of to learn what the swearwords are inspired by and heading for.

In this study, the swearing cases in the no. 39 and 41 sharia court records of Konya province will be analyzed. The swearwords are often confused with the terms of slang and insults. Therefore, first of all, swearword must be defined correctly and the issues that distinguish it from other language elements should be emphasized. In accordance with this purpose, the first section will describe the swearing and its limits will be revealed. Then, based on the documents in the said sharia court records, in the sample of Konya the connection between swearing and gender and social status will be discussed by revealing what and how the Turkish people swore. The outcomes obtained from the study are important not only in terms of linguistic but also in various fields such as sociology and folklore.

Key Words: Swearword, Slang, Sharia Court Records, Eighteenth Century, Konya.

* Bu çalışma, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalında hazırlanmakta olan "Şer'ie Sicillerinin Söz Varlığı (XVIII. Yüzyılın Başlarına Ait Konya Şer'ie Sicillerine Göre)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

0. Giriş

Kadı sicilleri olarak da adlandırılan şer'îye sicilleri; Osmanlı Devleti'nde kadılar tarafından düzenlenen farklı türlerdeki hukuk belgelerinin ve merkezî yönetim tarafından iletilen ferman, buyuruldu gibi evrakın yer aldığı defterlerdir. Şer'îye sicilleri; yalnız Türk hukuku için değil tarih, iktisat, sosyoloji, halk bilimi gibi farklı disiplinler için de oldukça önemlidir. Türk dili, tarihi ve kültürü açısından çok çeşitli veriler sunan şer'îye sicillerinin Türk kültürünün temel kaynaklarından olduğunu söylemek mümkündür.

Küfürler, çoğunlukla yoğun bir öfke anında ağızdan dökülen sözlerdir. Onları dilin diğer sözlerinden ayıran en temel özellik, sosyolojik açıdan “ayıp” ve dinî açıdan da “günah” kabul edilmeleridir. Toplum huzuruna ve insan onuruna yönelik sözlü bir saldırı şeklinde görülmesinin doğal bir sonucu olarak küfür, hukuki açıdan da suç teşkil eder. Bütün bunların yanında, küfür dile ait bir unsurdur. Dolayısıyla, küfür ve küfrün tarihi de dil biliminin konusudur. 1701-1702 yıllarını içeren 39 ve 1703-1704 yıllarına tarihlenen 41 Numaralı Konya Şer'îye Sicilleri'nde yer alan küfür davalarından hareketle, XVIII. yüzyıl başlarında Konya ili örneğinde Türk insanının ne şekilde küfrettiğinin tespit edilmesi bu konuda ilgi çekici bulgular ortaya koyabilir. Bu çalışmada, adı geçen iki şer'îye sicilindeki 20 adet küfür davası incelenecek; küfrederken hangi kelimelerin kullanıldığı, küfür ile cinsiyet ve sosyal statü arasında bir ilişki bulunup bulunmadığı tartışılacaktır.

1. Küfür ve Diğer Kavramlar

Burada “küfür” kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için onunla çeşitli yönlerden karıştırılabileceğini düşündüğümüz bazı kavramlardan da söz edilecektir. Türkçe Sözlük'te “Sövme, sövmek için söylenen öz, sövğu” olarak tanımlanan küfrün “Tanrı'nın varlığı ve birliği gibi dinin temellerinden sayılan inançları inkâr etme” (TDK 2011: 1555) şeklindeki dinî ve ikincil anlamı bu çalışmanın konusu dışındadır.

Küfrün tarih boyunca yöneldiği iki temel alan din ve insan bedenidir (Mohr, 2015: 285). Küfür, bu iki kaynaktan beslenen kendine has bir dile sahiptir. “Küfür, sahip olduğumuz olumlu-olumsuz aşırı duyguları ifade etmede en güçlü kelimelerdir¹” tanımını yapan Mohr; dili bir alet kutusuna, küfrü ise çekice benzeterek bu tanımı şöyle somutlaştırır: Bir alet kutusundaki pek çok aletle çivi çakmak mümkündür ama bunun en kısa ve etkili yolu çekiç kullanmaktır (2015: 31). Küfür sözlerinin muhataplarında yarattığı rahatsızlık, “sözün gücü”nü en açık göstergesidir. Bu rahatsızlık çoğu zaman öylesine büyük boyutlara ulaşır ki küfür, hukuki bir davanın konusu olabilir.

Küfür konusu ele alınırken kendisinden söz edilmesi gereken kavramlardan ilki *argodur*. Öyle ki ülkemizde küfür üzerine yapılan monografik çalışmaların az olmasının nedenlerinden biri de küfür sözlerinin argo içinde değerlendirilmesidir (Akar 2014: 29). Argo, genellikle genel dilin söz dizimi kurallarından yararlanan ancak kendine özgü söz varlığıyla ondan ayrılan ve belirli meslekler veya topluluklar tarafından kullanılan özel dildir (Toklu 2011: 143). Bu tanım, Aktunç'un *alan argosu* tanımıyla örtüşmektedir (2010:16). Aktunç, alan argolarının söz varlığının zaman içerisinde oluşturduğu toplam söz varlığı ve buna dayalı konuşma biçimini ise *genel argo* olarak tanımlar ve konu üzerinde bir sınıflandırmaya gider (2010: 16). Toplumda argo için kullanılan “kaba dil” ifadesi dil bilimi açısından oldukça yetersiz bir tanımdır. Resmî bağlamda

¹ Tanımdan da anlaşılacağı üzere, küfür yalnızca olumsuz duyguların dışı vurumunda kullanılmaz. Çok daha nadir de olsa insanların neşeli ve keyifli anlarında da küfür sözlerine başvurduğu görülmektedir. Ancak bunların hukuki bir davaya konu olması pek mümkün değildir. Yazının hareket noktası şer'îye sicilleri olduğundan küfrün bu yönü üzerinde durmayacağız.

kullanımı hoş karşılanmasa da argo, rahatsız edicilik açısından küfürden çok daha hafif bir dil sapmasıdır (Demirci 2014: 299). Moore, küfür ve argo ilişkisini ele aldığı yazısında; küfür sözlerini bir gruba has olmaması, çoğunlukla uzun bir tarihî arka planının bulunması ve süreklilik göstermesi, anlam bakımından belirli kültür değerleriyle ilişkili olması ve bu bağ dolayısıyla da tabu kabul edilmesi gibi noktalarda argodan ayırır (2012: 171). Argo, açık bir durumu gizlerken küfür, gizli olanı açığa çıkarmaktadır (Akar 2014: 31).

Küfür konusu ele alındığında üzerinde durulması gereken bir diğer kavram da *hakarettir*. Türkçe Sözlük'te birincil olarak "Onur kırma, onura dokunma" ve ikincil olarak ise "Küçültücü söz veya davranış" (TDK 2011:1027) şeklinde tanımlanan hakaret, söz haricinde eylemi de içermesi yönüyle küfürden ayrılır. Söz boyutunda bu iki kavramın arasındaki fark ise, küfürün kaynağını çoğunlukla din ve insan bedeninden alan ayrı bir dil geliştirmesinden ileri gelir. Onur kırıcı olması, hakareti de küfür gibi hukuki bir davanın konusu yapabilir.

2. 39 ve 41 Numaralı Şer'iyeye Sicillerinde Küfür Davaları

Bu çalışmaya kaynaklık eden Konya Şer'iyeye Sicilleri, XVIII. yüzyılın hemen başlarına tarihlenmektedir. 39 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili Prof. Dr. İbrahim Solak ve Prof. Dr. İzzet Sak, 41 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicili ise Prof. Dr. İzzet Sak tarafından transkripsiyon ve dizin şeklinde yayıma hazırlanmıştır². Bahse konu metinlerde, 1701-1702 yıllarını kapsayan 39 numaralı sicilde 11 ve 1703-1704 yıllarına ait 41 numaralı sicilde de 9 olmak üzere toplamda 20 küfür davası tespit edilmiştir. "Küfür"ün dinî boyutta başka bir anlamının da olduğunu söylemiştik. Şer'i temele dayanan Osmanlı hukuk belgelerinde küfür için çoğunlukla "şetm" tabirinin kullanılması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Küfürün öfke ile olan yakın ilişkisi zaman zaman sözlü müdahalenin ötesine geçilmesine sebep olmaktadır. Bu gibi durumlarda küfürün başka suç unsurları ile bir arada bulunduğunu görmekteyiz. 39 ve 41 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicilleri'ne yansıyan küfür davalarının bazılarında darp (Nu.39: 17/1, Nu.39: 17/2, Nu.39: 25/2, Nu.39: 40/1, Nu.41: 133/2, Nu.41: 150/2, Nu.41: 201/1), bazılarında da tehdit (Nu.39: 16/1), yol kesme (Nu.39: 195/2) ve sû-i hâl (Nu.41: 150/3) gibi başka suç unsurları eşlik etmektedir. Kayıtlara küfür davası olarak yansıyan bazı evrakta ise dava konusunun küfür değil hakaret ve beddua olduğu görülmektedir (Nu.39: 145-3).

Adı geçen belgelerde yer alan küfür davalarını çeşitli açılardan inceleyebilmek için bir tablo düzeninde görmek yararlı olacaktır:

Küfreden	Muhatap	Küfürün Şer'iyeye Sicilindeki Görünümü	Belge Numarası ve Adı	Sicil Numarası
'İvaz bin Abdullah	Hasan Çelebi ibn el-Hâc Şa'bân	"... ağzıma, 'avratıma ve vâlideme zinâ lafzıyla şetm iderek seni katl ideyim ve kanını içeyim diyerek palta ile üzerime hücûm eyledi."	16-1 / Küfür ve Tehdid	39
Mustafâ bin Beg ibn 'Osmân Beşe	Nebi bin Halil Beşe	"...beni değnek ile darb ve vâlideme zinâ lafzıyla şetm idüp ve beni karye-i mezbûre subaşısına habs itdirmişdür."	17-1 / Darb ve Küfür	39

² Yapılan alıntılarda söz konusu yayınlardaki okuyuş esas alınmıştır. Eserlerin transkripsiyonuna müdahale edilmemiştir.

Mehmed bin Velî	'Osmân bin 'Abdurrahman	"...beni darb idüp ve ağzıma ve 'avratıma zinâ lafzıyla şetm eyledi."	17-2 / Darb ve Küfür	39
'Osmân bin Mehmed	Mustafâ bin el-Hâc Ramazân	"...değnek ile beni darb ve ağzıma ve ağzıma ve îmânıma zinâ lafzıyla şetm eyledi."	25-2 / Darb ve Küfür	39
İsmâ'il Beşe ibn Mehmed ve zevcesi Safiye bint-i Hasan	'âyşe bint-i 'Alî	"...beni yediyle ve ayağıyla darb idüp ve mezkûre Safiye beni taş ile darb ve kahbe ve rusbu deyu şetm idüp ve saçımı yolmuştur."	40-1 / Küfür ve Darb	39
Ramazân Beşe ibn Mustafâ	'Abdullah bin İbrâhîm	"...benim ağzıma ve 'avratıma zinâ lafzıyla şetm itmiştir."	65-1 / Küfür	39
Mustafâ bin 'İvaz	es-Seyyid Mustafâ bin Süleymân	"...bana puşt lafzıyla ve vâlideme zinâ lafzıyla şetm eyledi."	85-1 / Küfür	39
Degirmenci Mehmed bin Ahmed	es-Seyyid Hüseyin Çelebi ibn es-Seyyid Hasan	"...bana la'net senden hırsıza ve la'net senden kâfire ve la'net senden cehûda didi."	145-3 / Küfür	39
Receb Beşe bin el-Hâc Satı	Ahmed bin Mehmed	"...benim ağzıma ve 'avratıma zinâ lafzıyla şetm idüp bindiği atının eyvânını çıkarup beni darb ve bıçak çıkarup üzerime hücûm itmiştir."	195-2 / Yol Kesme ve Küfür	39
Seyyid 'Abdülfettâh bin Seyyid 'Abdî	es-Seyyid 'Alî Çelebi bin Süleymân	"benim ağzıma zinâ lafzıyla şetm itmiştir."	228-2 / Küfür	39
Şerîfe bint-i Ahmed	Ahmed Halife bin Himmet	"...bana pezevenk deyu şetm eyledi."	31-2 / Küfür	41
Süleyman Çelebi ibn Ahmed Ağa	'Alî bin Mehmed	"...benim ağzıma ve 'avratıma ve dîn ve îmânıma zinâ lafzıyla şetm itmiştir."	33-3 / Küfür	41
Râbî'a ibnite el-Hâc 'Osmân	'Ömer Çelebi ibn Musâ	"...bana ağzına necâset ilkâ ideyim deyu şetm eyledi."	117-2 / Küfür	41
Hüseyin Ağa ibn Seydî	Ahmed Ağa ibn Hamdî (mutasarıf)	"... beni bi bi-gayr-ı hak topuz ile darb ve elfâz şeni'a ile şetm itmiştir."	133-2 / Darb ve Küfür	41
Hasan ve 'Alî ebnâ Mevlûd	Hüseyin bin Mustafâ (mübâşir)	"... şütüm-ı galıza ile şetm ve değnek ile darb itmiştir."	150-2 / Darb ve Küfür	41
Hasan bin Halîl	Râziye bint-i Bayram	"...kahbe ve rusbu senin karındaşın 'Abdurrahman'a benim karındaşım Murâd livâta itmiştir."	150-3 / Küfür ve Sû-i Hâl Soruşturması	41

Halîl Beg ibn 'Abdulkerîm	Mehmed bin İsmâ'il ve zevcesi Râziye bint-i Süleymân	"...kahbe ve rusbu ve sâ'ir elfâz-ı kabihâ ile şetm itmişdir."	164-3 / Darb ve Küfür	41
Mehmed Beşe ibn 'Alî	İsmâ'il Çelebi ibn 'Osmân Beşe	"...ağzıma ve 'avratıma zinâ lafzıyla şetm eyledi."	198-2 / Küfür	41
Hâfız Mehmed Efendi ibn Ramazân	El-Hâc Mahmûd bin Mevlûd	"...hidmetimde olan zimminin yakasın yıتماğla [...] bana dibimizden bırağacakdı(?) didi."	201-1 / Darb ve Küfür	41

1.Tablo: 39 ve 41 Numaralı Şer'îye Sicilleri'nde Yer Alan Küfür Davaları

2.1. Küfrün 'Söz'ü

Toplum tarafından ayıp kabul edilmeleri, küfür sözlerinin özellikle yazı dilindeki görünürlüklerini son derece sınırlı hâle getirmiştir. Dilde bu tür sözler çoğunlukla ya örtmece kullanılarak ya da başka dillerden alınan eşanlamlıları ile yani yumuşatılarak ifade edilir (Akar, 2014: 32, Demirci, 2014: 303) Bu, algılamayı değiştirmeye yönelik bir anlatım tarzıdır (Demirci, 2008: 22). Küfür sözlerinin şer'îye sicillerinde ifade edilişleri de hayli dikkat çekicidir. Belgeyi düzenleyen kadı, dava konusu olayın resmî kayıtlara bütün açıklığıyla yansımaları sağlamalıdır. Buna karşılık, yukarıda sayılan sebeplere ek olarak sahip olduğu dinî ve idari kimliğin ağırlığı da onu küfürleri apaçık kaleme almaktan meneder.

Muhatapların dinî inancına sövülmesi de dikkat çeken bir başka noktadır. İncelenen belgelerdeki şahıs adlarından anlaşıldığı üzere küfreden de muhatabı da aynı dinî topluluğa mensuptur, her iki taraf da Müslüman'dır. Doğan'ın da vurguladığı gibi taraflardan birinin karşısındakinin dinini ve imanını hedef alması, küfrün "ötekileştirici" karakterinin en açık delilidir. Yani, küfreden muhatabını kendisinden her yönüyle soyutlamıştır. Öyle ki kendisi için de hassas ve önemli olan birtakım değerlere bir başkası söz konusu olduğunda saldırmaktan çekinmez (2016: 417). Ele alınan belgelerde örneklerini gördüğümüz aile bireylerinin ve kutsallarının hedef alınması bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Konya'nın 39 ve 41 numaralı şer'îye sicillerinde yer alan küfür sözleri konuları bakımından bir sınıflandırmaya tâbi tutulursa karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Küfrün Konusu	Sicil ve Belge Numarası
Cinsellikle İlgili Küfürler	Nu.39:16/1, Nu.39:17/1, Nu.39:17/2, Nu.39:17/2, Nu.39:25/2, Nu.39:85/1, Nu.39:195/2, Nu.39:228/2, Nu.41:33/3, Nu.41:150/3, Nu.41:198/2.
Değer Yargıları ile İlgili Küfürler	Nu.39:40/1, Nu.39:85/1, Nu.39:145/3, Nu.41:145/3, Nu.41:31/2, Nu.41:150/3, Nu.41:164/3.
Dinle İlgili Küfürler	Nu.39:25/2, Nu.41:33/3
Boşaltım ile İlgili Küfürler	Nu.41:117/2,
Diğer	Nu.41:133/2, Nu.41:150/2, Nu.41:201/1

2.Tablo: İlgili Şer'iyeye Sicillerinde Geçen Küfürlerin Konuları Bakımından Sınıflandırılması

İncelenen küfür davalarının %55'i cinsellikle ilgili küfür sözleri içermektedir. Bu davaların bazılarında cinselliğe ek olarak din ve toplumsal değer yargıları ile ilgili küfürler de yer almaktadır (Nu.39:25/2, Nu.39:85/1, Nu.41:33/3, Nu.41:150/3). Sıklık bakımından cinsellikle ilgili küfürleri değer yargıları üzerine edilenler takip etmektedir. İlgili davaların %35'inin konusunu toplumun değer yargıları ile ilgili küfürler oluşturmaktadır. Muhatabın dinî inancının hedef alınması da davalarda rastlanan bir diğer konudur. Tek bir örnekte de küfür sözünün kaynağının boşaltım olduğu görülmüştür (Nu.41:117/2). Ele alınan belgelerin bazılarında küfür sözünün içeriğinden bahsedilmemiş, bunun yerine "elfâz şeni'a" ve "şütüm-ı galizâ" ifadeleri kullanılmıştır (Nu.41:133/2, Nu.41:150/2). Bir belgedeki (Nu.41:201/1) küfür sözü tam olarak okunamamıştır. Din ile ilgili küfürlerin her ikisinin de "zinâ lafzıyla" söylendiği ve değer yargıları üzerine edilen küfürlerin bazılarının yine cinsellik çağrışımı yaptığı göz önünde bulundurulduğunda (Nu.39:40/1, Nu.41:31/2, Nu.41:150/3, Nu.41:164/3) küfür alanının tartışılmaz hâkiminin cinsellik olduğu açık bir biçimde görülmektedir.

2.2. Küfür-Cinsiyet İlişkisi

Küfür sözleri, dil-cinsiyet ilişkisi üzerine çok şey anlatır. Gerek kullanım sıklığı, gerekse küfür tercihleri bakımından kadın ile erkek farklılaşmaktadır.

Toplumdaki genel kanaat kadınların küfre erkeklerden daha az başvurduğu yönündedir. 39 ve 41 Numaralı Konya Şer'iyeye Sicilleri'ndeki veriler de bu kanıyı destekler niteliktedir³. Mahkemelere yansıyan 20 davanın yalnızca üçünde kadınlar davalı konumundadır (Nu.39:40/1, Nu.41:31/2, Nu.41:117/2). Bu davaların ilkinde, davalı Safiye iddiaya göre eşi İsmail Beşe ile birlikte hareket etmiştir. Küfrün yöneldiği kişi ise yine bir kadındır (Ayşe). Diğer iki davada ise kadınlar erkekleri hedef almıştır. Ele alınan belgelerde kadınların davacı konumunda olduğu örnekler de mevcuttur (Nu.39:40/1, Nu.41:150/3, Nu.41:164/3).

Bahse konu küfürler incelendiğinde kadınlara yöneltilen küfürlerin temelinde "iffet" kavramı yer almaktadır. İster erkek isterse kadın olsun, davalılar bir kadını hedef aldığı muhatabının "düşkün" olduğunu ifade eden sözler sarf etmiştir. Kadının bir erkeği hedef aldığı örneklerin birinde, küfrün çıkış noktası ahlâk ve cinsellik değil "boşaltım"dır (Nu.41:117/2). Nu.41:31/2'de ise Şerife, Ahmed Halife'yi kadınlara yöneltilen küfürlere paralel şekilde ahlâksızlıkla itham etmiştir.

Muhatabın da küfredenin de erkek olduğu durumlarda çoğunlukla cinsellik kaynaklı küfürlere rastlanmaktadır. Belgelerde "zinâ lafzıyla" şeklinde verilen ifadelerde küfür genellikle anne, eş gibi muhatabın kadın yakınlarına yönelmektedir. Yine zinâ lafzıyla erkek muhatabın ağzına küfredilmesi de sıkça rastlanılan bir durumdur.

2.3. Küfür-Sosyal Konum İlişkisi

Küfür, varlık sahasını daha ziyade sözlü dilde bulur. Daha önce de belirtildiği gibi, yazı dilinde hele ki resmî belgelerde küfrün herhangi bir süzgeçten geçmeksizin kaleme alınması pek mümkün

³ Bu veriye karşıt olarak; XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda din ve geleneğin çok daha baskın olduğu gibi gerekçelerle kadınlar arasındaki olayların mahkemelere yansımaya sıklığının düşük olduğu, dolayısıyla şer'iyeye sicillerindeki bu verinin gerçeği yansıtmayacağı söylenebilir. Bu noktada, çalışmanın yöntemi gereği yalnızca kadı mahkemelerine yansıyan davalardan hareket ettiğimizi tekrar hatırlatırız.

değildir. İncelenen davalarda da kadının dava konusu küfrü çoğunlukla “zinâ lafzıyla şetm etmek”, “ağzına necâset ilkâ ideyim demek” gibi birtakım ifadelerle sansürlemiştir. İki belgede ise sansürün daha büyük boyutta olduğu dikkat çekmektedir (Nu.41: 133/2, Nu.41: 150/2). Kadı, bu kayıtlarda küfrün lafzına dair öncekilerin aksine hiçbir bilgi vermemiş, “elfâz şeni'a” ve “şütûm-ı galîzâ” ifadeleriyle yetinmiştir. Bu iki belgede dikkati çeken nokta; küfrün muhatabı olduğu iddia edilen Ahmed Ağa ibn Hamdî'nin mutasarrıf, Hüseyin bin Mustafâ'nın ise mübâşir⁴ olduğunun belirtilmesidir. Her iki şahsın da kamu görevlisi olması, küfür devleti temsil eden kişilere yöneldiğinde sansürün derecesinin arttığını düşündürmektedir. Ancak, ele alınan sicillerde bu duruma örnek gösterilebilecek belge sayısı yalnızca ikidir. Söz konusu tespit başka örneklerle de desteklenirse bu düşünce kuvvet kazanacaktır. Bu durumun ortaya koyduğu bir diğer sonuç ise şudur: Küfür, zengin-fakir; kamu görevlisi-vatandaş ayırt etmeksizin herkese yönelebilir. Bir başka deyişle, küfür statü tanımaz.

3. Sonuç

Dinlerin “günah”, toplumun “yasak”, hukukun ise “suç” kabul ettiği küfür sözleri, aslında kültür, tarih, sosyoloji, psikoloji gibi konularda son derece ilginç veriler ortaya koymaktadır. Herhangi bir fiziki müdahale olmaksızın tek başına küfrün bir dava konusu olabilmesi, muhatabını ne denli yaraladığının bir göstergesidir. Bu yönüyle küfür, “sözün gücü”nü bütün açıklığıyla yansıtan bir dil unsurudur.

Ele alınan davalara konu olan küfürlerin çoğunluğunu cinsellikle ilgili küfürler (%55) oluşturmaktadır. Toplumun değer yargıları üzerine edilen küfürler ise %35'lik oranla ikinci sırayı almaktadır. Din ve boşaltım da küfre konu olduğu tespit edilen diğer başlıklardır.

Küfür “eril” bir dile sahiptir. Söz gelimi, kadınlara yöneltilen küfürlerin namus, iffet konuları üzerinde yoğunlaştığı görülürken erkekleri hedef alan küfürler içinse aynı şey söylenemez. Erkekler kendi aralarındaki küfürleşmelerde bile muhataplarının yanı sıra birbirlerinin eşlerini, annelerini hedef almaktadırlar. Bunlar ataerkil toplum düzeninin dile yansıyan boyutu olarak görülebilir. Ele alınan belgelerin yalnızca üç tanesinde kadınların küfrettiği iddiasına rastlanmıştır. Bu da iki şer'îye sicilindeki küfür davalarının %15'ine denk gelmektedir.

Küfrün karakteristik özelliklerinden biri de “ötekileştirme”dir. Anne, eş, din gibi herkesçe değerli ve kutsal olana yönelebilmesi; ancak küfredenin muhatabını her yönüyle kendisinden ayırdığının (tanrısını başka bir tanrı, kutsalını değersiz saydığına) bir ifadesi olabilir.

Dilin bu saldırgan unsuru; kırıncı oluşu, kişi ve toplumların kutsal değerlerini dahi hedef alabilmesi yönüyle kural tanımaz bir karaktere sahiptir. İncelenen sicillerde de görüldüğü gibi toplumda saygın kabul edilen meslek erbabına, statü sahibi kişilere de yönelebilmesi küfür sözlerinin bu asi karakterinden kaynaklanmaktadır. Küfür için sınır yoktur.

39 ve 41 Numaralı Konya Şer'îye Sicilleri'ndeki küfür davaları, Türk insanının XVIII. yüzyıldaki küfür kullanımını ortaya koymaktadır. Bu tip çalışmaların artzamanlı ve farklı disiplinlerden çalışmalarla desteklenmesi, geçmişten günümüze Türk toplumu hakkında önemli bilgilerin gün yüzüne çıkmasını sağlayacaktır.

⁴ Mübâşir, burada mahkeme görevlisi olmayıp “Tanzimat”tan önce devlet tarafından gönderildiği yerde devlet adına iş yapmaya yetkili olan kimse” (Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/>) anlamındadır.

Kısaltmalar

Nu.39: 39 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (Solak, İbrahim ve İzzet Sak (2016). *Konya Kadı Sicili 39*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları).

Nu.41: 41 Numaralı Konya Şer'îye Sicili (Sak, İzzet (2016). *Konya Kadı Sicili 41*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.)

TDK: Türk Dil Kurumu.

Kaynaklar

Basılı Kaynaklar:

Akar, Ali (2014). "Türk Sözlükbiliminde Tanımsız Bir Alan: Sövgü Sözleri". *Dil Araştırmaları*, S.14, s.27-33.

Aktunç, Hulki (2010). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanımlarıyla)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Demirci, Kerim (2014). *Türkoloji İçin Dilbilim*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Doğan, Cem (2016). "Evil Be to Him Who Thinks Evil: Three Cases of Swearing from İstanbul Court Registry in the Context of Gender Construction". *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XXXI / 2, s. 405-420.

Mohr, Melissa (2015). *Küfür Etmenin Kısa Tarihi*. çev. Zeynep Dörtok Arpacı. İstanbul: Aylak Kitap.

Moore, Robert L. (2012). "On Swearwords and Slang". *American Speech*, Vol. 87, No. 2, s.170-189.

Toklu, Osman (2011). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkçe Sözlük (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Solak, İbrahim ve İzzet Sak (2016). *Konya Kadı Sicili 39*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Sak, İzzet (2016). *Konya Kadı Sicili 41*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

Kubbealtı Lugatı: <http://lugatim.com> (Erişim Tarihi: 20.09.2019)

Eski Uygurca Avatamsaka-sūtra Üzerine Yapılan Çalışmalar*
Studies on Old Uighur Buddhāvataṃsaka-sūtra

Tümer KARAAYAK*

*Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

e-mail: tumer.karaayak@bilecik.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.643478>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Tümer Karaayak, Bilecik Şeyh Edebali
Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Bilecik/Türkiye

ORCID: 0000-0002-2322-9663

Geliş Tarihi/Received : 06.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 05.12.2019

Atf/Citation

KARAAYAK, Tümer (2019). Eski Uygurca
Avatamsaka-sūtra Üzerine Yapılan
Çalışmalar. *Akademik Dil ve Edebiyat
Dergisi*, 3 (3), 354-373.
DOI: 10.34083/akaded.643478

Öz

Buddhāvataṃsaka-sūtra, Mahāyana Budizmi'nin ve Eski Uygurcanın en önemli metinlerinden birisidir. Bu çalışmada Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın çeşitli dillerdeki karşılıklarına ve tercümelerine ait bilgilere yer verilecektir. Metnin Çinceye yapılan çevirilerinden bahsedilecek ve bu çevirilerin yazıldığı dönem, Taishō'da bulunduğu bölümler ve çeviriyi yapanlara ait kısa bir özet sunulacaktır. Daha sonrasında metnin Eski Uygurcaya yapılan çevirileri üzerine bir değerlendirme yapılacak ve bu çevirilerin yapıldığı bölümler, bu bölümlere ait yazmalar ve yazmaların bulunduğu yerler üzerinde durulacaktır. Ayrıca Eski Uygurca Buddhāvataṃsaka-sūtra metni üzerine yapılan çalışmalara değinilecek ve bu çalışmaların künye bilgileri verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Buddhāvataṃsaka-sūtra, Mahāyana Budizmi, Eski Uygurca Buddhāvatasaka-sūtra

Abstract

Buddhāvataṃsaka-sūtra is one of the most important texts of Mahāyana Buddhism and Old Uighur. This paper will provide information about the translations and translations of Buddhāvataṃsaka-sūtra in various languages. The text of Buddhāvataṃsaka will be mentioned from Chinese translations and A brief summary of these translations will be presented information about to when written of period, the departments in Taisho and the translators. Then, an evaluation will be made on the translations of Buddhāvataṃsaka-sūtra text into Old Uighur. Sections where these translations are made, fragments and the locations of the fragments will be discussed. In addition, studies on the text of Old Uighur Buddhāvataṃsaka-sūtra will be discussed and imprint information of these studies will be given.

Keywords: Buddhāvataṃsaka-sūtra, Mahāyana Buddhism, Old Uighur Buddhāvatasaka-sūtra

*Bu makale 10 Ekim 2019 tarihinde Çin Halk Cumhuriyetinde [Hohhot'ta] Inner Mongolian University tarafından düzenlenen "Analyses of Languages and Literature of the Prairie Silk Road and History of the Northern Ethnic Groups (I) Reanalysis of Old Turkic and Uighur Documents" adlı sempozyumda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

1. Huayan Ekolü ve Metinleri

Huayan Okulu [Çin. 華嚴宗], Budist öğretinin büyük bir geleneğidir ve 7. yüzyılda Çin’de Sui [Çin. 隋朝 *sui chao*] (581-618) ve Tang [Çin. 唐朝 *tang chao*] (618-907) hanedanlıkları sırasında ortaya çıkmıştır. Huayan Okulu, Avataṃsaka-sūtra’yı [Çin. 華嚴經 *hua yang jin*] merkezine alan Çin Budizmi ekollerinden birisidir. Bu okul Mañjuşrī [Çin. 文殊 *wen shu*] Bodhisattva’ya ibadet etmeye ve tapınmaya odaklanmıştır. Ayrıca öğretinin doğasına [Skr. *dharmatā*; Çin. 法性 *fa xing*] odaklanması sebebiyle bazen Öğreti Doğasının Okulu [Çin. 法相宗 *fa xiang zong*] olarak adlandırılmıştır (Irons 2008: 238).

Huayan Okulu [Çin. 華嚴宗], Çin’de Dixin Dushun [Çin. 帝心杜順] (557–640) tarafından kurulmuş ve ona Yunhua Zhiyan [Çin. 雲華智儼] (602-668), Fazang [Çin. 法藏 ayrıca Xianshou Çin. 賢首 olarak da adlandırılır] (643–712), Qingliang Chengguan [Çin. 清涼澄觀] (737–820) ve Guifeng Zongmi [Çin. 圭峰宗密] (780–841) adlı dört keşiş eşlik etmiştir. 740 yılında Shen Xiang [Çin. 審祥], Japonya’ya Huayan öğretilerini tanıtmıştır. Huayan Okulu Japonya’da Kegon Okulu [Jap. *Kegon-shū*] olarak anılmaya başlamıştır (Buswell 2004: 342-344; Irons 2008: 238).

Bir Budist efsanesine göre, Buddhāvataṃsaka insanın dünyasına yılan sarayından (Skr. *nāga*) Nāgārjuna tarafından getirilmiştir. Bir bütün olarak Avataṃsaka-sūtrada, Bodhisattva’nın gelişim evreleri, nitelikleri, dini pratikleri ve Buddhalığın doğasıyla ihtiyaçları anlatılmaktadır. Ayrıca bu sūtra, ritmik tekrarlar ile değişen bakış açılarını içermektedir (Harvey 2013: 146). Bu okulun öğretileri Doğu Asya’daki diğer Budist geleneklerin öğretileri üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Buddhāvataṃsaka’nın odaklandığı iki ana konu bulunmaktadır. Bunlardan ilki dünyada bir öğretmen olarak Buddha’nın yeteneklerini ve görünüşünü övmektir. İkincisi ise Buddhalığın tarifini yapmaktır. Buddhāvataṃsaka-sūtra’nın Daṣabhūmika ve Gaṇḍavyūha adlı en ünlü iki bölümü Bodhisattva’nın pratiklerini anlatmaktadır (Hamar 2015: 115).

2. Avataṃsaka-sūtra ve Çince çevirileri

Avataṃsaka-sūtra [Çin. 華嚴經] Mahāyana Budizmi’nin en önemli ve etkili sūtralarından biridir. Bu sūtra, Buddhāvataṃsaka-sūtra [Çin. 华严经] olarak da bilinir. Avataṃsaka-sūtra’nın Çince adı yaygın olarak *Huayanjing* [Çin. 華嚴經] şeklinde kullanılır. Bu sūtra çeşitli bölümlere sahip olan devasa bir çalışmadır ve birçok kez Çinceye çevrilmiştir. Bu sūtralardan bazıları ikinci yüzyılda, metnin tamamı ise beşinci ve daha sonraki yüzyıllarda daha uzun bir biçimde Çinceye çevrilmiştir (Harvey 2013: 144).

Avataṃsaka-sūtra’nın ilk çevirisi 421 yılında Buddhābhadrā [Çin. 佛馱跋陀] tarafından yapılmıştır. Bu 60. kitabın (cildin) çevirisidir ve Çince başlığı *Dafanguang fo huayan jing* [Çin. 大方廣佛華嚴經]’dir. Bu eser Taishō 278’e [T. 278.9.395a-788b] denk gelmektedir (Hirakawa 1990: 279-280; Buswell, Lopez 2014: 84).

İkinci olarak 699 yılında Śikṣānanda [實叉難陀] tarafından 80. kitabın (cildin) çevirisi yapılmıştır. Bu kitabın (cildin) çevirisinin Çince başlığı da *Dafangguang fo huayan jing* [Çin. 大方廣佛華嚴經]’dir ve bu eser Taishō 279’a [T 279.10.1b-444c] denk gelmektedir. (Buswell, Lopez 2014: 84).

Üçüncü olarak Prajñā [般若] tarafından 798 yılında 40. cildin (kitabın) çevirisi yapılmıştır. Bu eserin Çince başlığı *Dafangguang fo huayan jing* [Çin. 大方廣佛華嚴經] ve Sanskritçe başlığı *Gaṇḍavyūhasūtra*’dır. Bu eser Taishō 293’e [T. 293.10.661a-848b] denk gelmektedir (Buswell, Lopez 2014: 84).

Buddhāvataṃsaka’nın Sanskritçede tam bir çevirisi mevcut değildir. Sanskritçede Daṣabhūmika ve Gaṇḍavyūha olarak bilinen metnin bazı kısımları mevcuttur (Hamar 2015: 123).

3. Eski Uygurca Buddhāvataṃsaka-sūtra Yazmaları ve Bu Yazmalar Üzerine Yapılan Çalışmalar

Eski Uygurca Buddhāvataṃsaka-sūtraya ait yazmalar dünyanın çeşitli kütüphanelerinde, araştırma merkezlerinde ve müzelerinde bulunmaktadır. Bu yazmalar Almanya’da Berlin Bilimler Akademisi Turfan Koleksiyonu’nda¹, Rusya’da Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsü’nde, Japonya’da Ryukoku Üniversitesi Otani Koleksiyonu ile Kyoto Üniversitesi Haneda Fotoğraf Koleksiyonu’nda [Kyoto’da], Çin’de Gansu Müzesi, Dunhuang Akademisi [Lanzhou’da] ile Çin Kültürel Miras Akademisi’nde [Pekin’de] ve Tayvan’da Academia Sinica Tarih ve Filoloji Enstitüsü Fu Ssu- Nien Kütüphanesi’nde bulunmaktadır (Yakup 2013: 156-156).

3.1. Berlin Turfan Koleksiyonunda Bulunan Yazmalar

Berlin Turfan Koleksiyonunda bulunan Buddhāvataṃsaka-sūtra’nın çeşitli çevirilerine ait birçok yazma mevcuttur ve bu yazmaların kataloğu Abdurishid Yakup tarafından hazırlanmıştır². Abdurishid Yakup, Berlin’de bulunan Buddhāvataṃsaka-sūtra’ya ait yazmaların dört farklı blok baskıdan geldiğini belirtir (Yakup 2008: 16).

A. Lotus çiçeğiyle süslenmiş pustaka formundaki yazmalar: Berlin koleksiyonunda bulunan Buddhāvataṃsaka-sūtra’ya ait yazmalardan 8 tanesi bu özelliğe sahiptir. Bu yazmalardan U 4258 numaralı (Yakup Kat. No: 105) yazmanın ön sayfası Taishō 279 124c29 – 125a2 metnine, arka sayfası Taishō 279 125a 10-11 metnine karşılık gelmektedir. Kalan yedi yazmanın³ Çince orijinal metni tespit edilememiştir (Yakup 2008: 16-17).

B. Çince başlığı kısaltılmış yazmalar: Bu yazmalardan U 4438 (Yakup Kat. No: 112) adlı küçük bir yazma Çince *hua* [Çin. 華] “çiçek” karakterini içerir. Yazmanın ön yüzü 279 8c9-10 numaralı

¹Berlin Turfan Koleksiyonundaki yazmalar için bkz: <http://turfan.bbaw.de/dta/index.html>

²Yakup, Abdurishid (2008): *Altürkische Handschriften Teil 12. Die Uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung Teil 2: Apokryphen, Mahāyāna-Sūtren, Erzählungen, Magische Texte, Kommentare und Kolophone*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

³Berlin Turfan Koleksiyondaki yazmalar: U 4075 (T I D), U 4179 (T II S), U 4282 (T III M 150), U 4304 (T III Mu 110), U 4384 (o.F.), U 4402 (o.F.), U 4547(T I D 51).

Taishō metnine ve arka yüzü 279 8c17-19 numaralı Taishō metnine karşılık gelmektedir. Bu yazmanın üzerindeki Çince *hua* [Çin. 華], Huayanjing'in kısaltmasıdır. Berlin Turfan koleksiyonunda bu yazmalardan en az 30 parça⁴ bulunmaktadır (Yakup 2008: 17).

C. Uyurca başlığa sahip yazmalar: Berlin Turfan koleksiyonunda bulunan U 4239 (Yakup Kat. No: 142) ve U 4528 (Yakup Kat. No: 143) 2 yazmada Skr. *avataṃsaka*'nın Uyurca *avataṃsaka* - *avaṃsaka* şekli bulunmaktadır. Bu yazmaların parçalı olması sebebiyle Çince orijinal metni tespit edilememiştir (Yakup 2008: 17).

D. Samantabhadracaryāprañidhāna'nın 40. cildine ait yazmalar: Berlin koleksiyonunda bulunan Samantabhadracaryāprañidhāna'nın 40. cildine ait U 346 numaralı yazma Reşit Rahmeti Arat tarafından yayımlanmıştır⁵. Yine bu türe ait U 4817 numaralı yazma Peter Zieme tarafından yayınlanmıştır⁶. Berlin Turfan koleksiyonunda bulunan 13 yazma⁷ ve 2 kolofon⁸ Samantabhadracaryāprañidhāna'nın 40. cildine aittir. Bu yazmalardan 10'u⁹ Abdurishid Yakup tarafından yayımlanmıştır¹⁰ (Yakup 2008: 16-18).

Berlin Turfan Koleksiyonunda Bulunan Yazmalar		
Yazmanın Adı:	Bulunduğu Koleksiyon:	Yayın Yeri:
U 4075 (T I D)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 112 Yakup Kat. No: 103
U 4179 (T II S)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 112-113 Yakup Kat. No: 104
U 4258 (T III 62),	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 113-114 Yakup Kat. No: 105

⁴Berlin Turfan Koleksiyondaki yazmalar: U 4383 (o.F.), U 4438 (o.F.), U 4090 (T I D; T I D 662), U 4140 (TU 1037), U 4142 (T II 1070), U 4178 (T II M 881), U 4244 (T II T 659), U 4248 (T II T 1074), U 4271 (T III M 110.501), U 4272 (T III M 122.52), U 4285 (T III M 163), U 4320 (o.F.), U 4344 (o.F.), U 4348 (o.F.), U 4358 (o.F.), U 4391 (o.F.), U 4451 (o.F.), U 4482 (o.F.), U 4483 (T II M 861), U 4489 (o.F.), U 4514 (o.F.), U 4515 (o.F.), U 4558 (o.F.), U 4570 (o.F.), U 4571 (o.F.), U 4574 (o.F.), U 4606 (o.F.), U 4607 (o.F.), U 4608 (o.F.), U 4609 (o.F.), U 4610 (o.F.).

⁵Arat, Reşid Rahmeti (1991³): *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi: 213-215, 503

⁶Zieme, Peter (1982): "Zum uigurischen Samantabhadracaryāprañidhāna". *Studia Turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*. (Istituto Universitario Orientale, Seminario di Studi Asiatici, Series Minor XIX.) Napoli: 601.

Zieme, Peter (1985): *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin: Akademie-Verlag.

⁷Berlin Turfan Koleksiyondaki yazmalar: U 4307 (T III TV 49), U 4669 (T I), U 4687 (T II S 36), U 4480 (o.F.), U 4364 (o.F.), U 4180 (T II S) + U 4181 (T II S 20), U 4126 (T II, T II D 20), U 4182 (T II S, T II S 20.526), U 4667 (T I), U 4668 (T I), U 346 (TM 10), U 4164 (THD201, Glas: T II D 201.514), U 4817 (o.F. TM 21??).

⁸Berlin Turfan Koleksiyondaki yazmalar: U 4766 (T M 19) + U 4821 (o.F.).

⁹Berlin Turfan Koleksiyondaki yayımlanan yazmalar: U 4126 (T II, T II D 20), U 4180 (T II S), U 4182 (T II S, T II S 20.526), U 4307 (T III TV 49), U 4364 (o.F.), U 4480 (o.F.), U 4667 (T I), U 4669 (T I), U 4687 (T II S 36).

¹⁰Yakup, Abdurishid (2007): "Berlin fragments of the block-printed Uyghur edition of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in forty volumes". *Aspects of research into Central Asian Buddhism. Memoriam Kōgi Kudara*. Edited by Peter Zieme. Turnhout: Brepols Publishers: 435-459.

U 4282 (T III M 150)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 114-115 Yakup Kat. No: 106
U 4304 (T III Mu 110)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 115 Yakup 2013: 457-458 Yakup Kat. No: 107
U 4384 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 116 Yakup Kat. No: 108
U 4402 (o.F.),	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 116-117 Yakup Kat. No: 109
U 4547(T I D 5l)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 117 Yakup Kat. No: 110
U 4383 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 117-118 Yakup Kat. No: 111
U 4438 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 118 Yakup 2013: 459 Yakup Kat. No: 112
U 4090 (T I D; T I D 662)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 119 Yakup Kat. No: 113
U 4140 (TU 1037)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 119-120 Yakup Kat. No: 114
U 4142 (T II 1070)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 120 Yakup Kat. No: 115
U 4178 (T II M 881)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 120-121 Yakup Kat. No: 116
U 4244 (T II T 659)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 121-123 Yakup Kat. No: 117
U 4248 (T II T 1074)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 123-124 Yakup Kat. No: 118
U 4271 (T III M 110.501)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 124 Yakup Kat. No: 119
U 4272 (T III M 122.52)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 125 Yakup Kat. No: 120
U 4285 (T III M 163)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 125-126 Yakup Kat. No: 121
U 4320 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 126

		Yakup Kat. No: 122
U 4344 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 127 Yakup Kat. No: 123
U 4348 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 127-128 Yakup Kat. No: 124
U 4358 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 128 Yakup Kat. No: 125
U 4391 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 128-129 Yakup Kat. No: 126
U 4451 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 129 Yakup Kat. No: 127
U 4482 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 129-130 Yakup Kat. No: 128
U 4483 (T II M 861)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 130 Yakup Kat. No: 129
U 4489 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 131 Yakup Kat. No: 130
U 4514 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 131-132 Yakup Kat. No: 131
U 4515 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 132 Yakup Kat. No: 132
U 4558 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 132-133 Yakup Kat. No: 133
U 4570 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 133 Yakup Kat. No: 134
U 4571 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 133-134 Yakup Kat. No: 135
U 4574 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 134 Yakup Kat. No: 136
U 4606 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 134-135 Yakup Kat. No: 137
U 4607 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 135 Yakup Kat. No: 138
U 4608 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 135-136 Yakup Kat. No: 139

U 4609 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 136 Yakup Kat. No: 140
U 4610 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 136 Yakup Kat. No: 141
U 4239 (T II T 650)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 136-137 Yakup 2013: 459 Yakup Kat. No: 142
U 4528 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 137-138 Yakup 2013: 459 Yakup Kat. No: 143
U 4307 (T III TV 49)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 438-440 Yakup 2008: 138 Yakup Kat. No: 144
U 4669 (T I)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 440-444 Yakup 2008: 138-139 Yakup Kat. No: 145
U 4687 (T II S 36)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 440-444 Yakup 2008: 139-140 Yakup Kat. No: 146
U 4480 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 444-446 Yakup 2008: 140 Yakup Kat. No: 147
U 4364 (o.F.)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 446-448 Yakup 2008: 140-141 Yakup Kat. No: 148
U 4180 (T II S) + U 4181 (T II S 20)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 451-454 Yakup 2008: 141-142 Yakup Kat. No: 149
U 4126 (T II, T II D 20)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 454-455 Yakup 2008: 142 Yakup Kat. No: 150
U 4182 (T II S, T II S 20.526)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 456-457 Yakup 2008: 143 Yakup Kat. No: 151
U 4667 (T I)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2007: 448-451

		Yakup 2008: 143-144 Yakup Kat. No: 152
U 4668 (T I)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Yakup 2008: 144-145 Yakup Kat. No: 153
U 346 (TM 10)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Arat 1991: 213-215, 503 [ETŞ, Nr. 21] Yakup 2008: 145-146 Yakup Kat. No: 154
U 4164 (THD201, Glas: T II D 201.514)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Zieme 1982: 601-602. Yakup 2008: 146 Yakup Kat. No: 155
U 4817 (o.F. TM 21??)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Zieme 1982: 601 Yakup 2008: 146-147 Yakup Kat. No: 156
U 4766 (T M 19) + U 4821 (o.F)	Berlin Turfan Koleksiyonu	Zieme 1982: Tafel I-IV Arat 1991: 229-231 [ETŞ, Nr. 24 (U 4821)]. Zieme 1985: 162. [BT XIII, Nr. 44]. Yakup 2008: 147-148 Yakup Kat. No: 157

3.2. St. Petersburg’da Bulunan Yazmalar

St. Petersburg Koleksiyonunda bulunan *Buddhāvataṃsaka-sūtra*’ya ait yazmalar ilk olarak Wilhelm Radloff tarafından yayımlanmıştır. Radloff, bu çalışmasında kısa bir giriş ile Uygur harfleriyle dizilmiş III (Radloff 1911: 105-106) ve IV (Radloff 1911: 107-109) numaralı yazma örneklerine yer vermiştir¹¹. Bu çalışmadan sonra Juntarō Ishihama aynı metnin transkripsiyonunu ve çevirisini yapmıştır. Ishihama çalışmasında Radloff’un III numaralı yazma örneklerinin yerlerini değiştirmiştir¹².

¹¹Radloff, Wilhelm (1911): *Kuan-ši-im Pusar. Eine türkische Übersetzung des XXV. Kapitels der chinesischen Ausgabe des Saddharmapuṇḍarīka*. Herausgegeben und übersetzt. Mit vier Beilagen und zwei Tafeln. St. Pétersbourg: Bibliotheca Buddhica. XIV: 103-109.

¹²Ishihama, Juntarō (1950): “A Fragment of the Uighur Version of Sāmanta-bhadra-caryā-praṇidhana”. *Papers on Asian history in honour of Doctor Haneda on the Occasion of his sixtieth birthday*. The Society of Oriental Research. Kyoto University: 63-73.

Son zamanlarda Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsündeki Krotkov koleksiyonunda Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 40. cildine ait 28 yazma Kōichi Kitsudō [橘堂晃一] tarafından bulunmuştur. Kōichi Kitsudō 2016¹³ yılında yazdığı makalesinde Eski Uygurca Buddhāvataṃsaka-sūtra üzerine yapılan çalışmaları kısaca değerlendirmiştir. Daha sonra Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsündeki Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 40. cildine ait yazmalar ve yeni kolofon metinleri hakkında bilgi vermiştir.

Kōichi Kitsudō 2017¹⁴ yılında yayımladığı makalesinde daha önce yayımlamış olduğu makalesindeki [2016] bilgileri tekrar etmiş ve Rusya Bilimler Akademisi St. Petersburg Doğu El Yazmaları Enstitüsündeki Krotkov koleksiyonunda Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 40. cildine ait tespit ettiği 28 yazmadan 13'ünün¹⁵ transkripsiyonunu, çevirisini, Çince paralel metnini ve açıklamalarını yapmıştır. Kitsudō'ya göre Krotkov koleksiyonundaki yazmalar, Yoshikawa fotoğraflarıyla [yazmalarıyla] aynı el yazmasının parçasıdır (Kitsudō 2017: 109).

St. Petersburg'da Bulunan Yazmalar		
Yazmanın Adı:	Bulunduğu Koleksiyon:	Yayın Yeri:
Radloff Beilage III. (III-1)	-	Radloff 1911: 105 Ishihama 1950: 65-66-67
Radloff Beilage III. (III-2)	-	Radloff 1911: 106 Ishihama 1950: 67-68-65
Radloff Beilage III. (IV-1)	-	Radloff 1911: 107 Ishihama 1950: 65-64-68-69
Radloff Beilage III. (IV-2)	-	Radloff 1911: 108 Ishihama 1950: 69-70-71
Radloff Beilage III. (IV-3)	-	Radloff 1911: 109 Ishihama 1950: 71-72
SI Kr II 5-02: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr II 5-03: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr II 5-04: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	

¹³Kitsudo, Koichi [橘堂晃一] (2016): “Kodai Uiguru-go [Kegonkyō] kenkyū no shin tenkai — okugaki to yakushutsu no haikai o chūshin ni — [古代ウイグル語「華嚴經」研究の新展開—奥書と訳出の背景を中心に—]”. *Tōyō shien* [東洋史苑] 86/87: 1-25. [Makalenin İngilizce Başlığı: Advanced Development in the Study of the Huayan jing in old Uighur”].

¹⁴Kitsudo, Koichi [橘堂晃一] (2017): “New Light on the Huayan jing in Old Uighur from the Krotkov Collection and Yoshikawa Photographs”. *Essays on the Manuscripts Written in Central Asian Languages in the Otani Collection: Buddhism, Manichaeism, and Christianity*. eds. T. Irisawa, K. Kitsudo. Kyoto: 105-153.

¹⁵Transkripsiyonu yapılan yazmalar: SI Kr II 5-11, SI Kr II 6-1, SI Kr II 6-2, SI Kr IV 442, SI Kr IV 453, SI Kr IV 438a, SI Kr IV 411, SI 2Kr 046a, SI 2Kr 046b, SI Kr IV 429, SI Kr IV 410, SI Kr II 5-10, SI Kr IV 449a (Kolofon).

SI Kr II 5-10: 40th scroll and Colophon	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2016: 24 Kitsudō 2017: 140-141
SI Kr II 5-11: Introduction (?)	40. cilde ait (?); Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 125-126
SI Kr II 5-12: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr II 6-01: Introduction (?)	40. cilde ait (?); Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 126-127
SI Kr II 6-02: Introduction (?)	40. cilde ait (?); Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2016: 14 Kitsudō 2017: 127-128
SI Kr II 6-03: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr II 6-04: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr II 6-05: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr II 6-06: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 410: 39th scroll	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 139-140
SI Kr IV 411: 16th scroll	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 133-134
SI Kr IV 412: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 414: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 429: 38th scroll	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 138-139
SI Kr IV 430: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 433: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 437: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 438a: 8th scroll	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 131-132
SI Kr IV 441: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 442: 2nd scroll	40. cilde ait (?); Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 128-130
SI Kr IV 449a: Colophon	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 141-143
SI Kr IV 449b: Unidentified	Krotkov koleksiyonu	
SI Kr IV 453: 5th scroll	40. cilde ait (?); Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 130-131
SI 2Kr 46a: 19th scroll	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 134-136
SI 2Kr 46b: 37th scroll	Krotkov koleksiyonu	Kitsudō 2017: 137

3.3. Kyoto'da Bulunan Yazmalar

Kyoto'ya Kōichiro Yoshikawa [吉川小一郎] tarafından getirilen Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 40. cildine ait yazmalar ilk olarak Tōru Haneda [羽田亨] tarafından yayımlanmıştır. Tōru Haneda, bu çalışmasında kısa bir giriş ile birlikte yazmaların transkripsiyonunu ve çevirisini vermiştir¹⁶. Bu makale daha sonra Tōru Haneda'nın bütün çalışmalarının toplandığı kitapta yeniden yayınlanmıştır¹⁷.

Kōgi Kudara ile Juten Oda, Haneda koleksiyonu olarak adlandırılan ve asılları kayıp olan Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 40. cildine ait 9 yazma ve Yoshikawa koleksiyonunda yer alan 11 yazma üzerine bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmada kısa bir giriş, transkripsiyon, çeviri ve açıklamalara yer vermişlerdir¹⁸.

Juten Oda 1984 yılında sunduğu bildiriye Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın kolofon metnini ve bu metnin çevirmeni olan Antsang [Çin. 安藏 *Anzang*] hakkında özet bilgilere yer vermiştir¹⁹. Juten Oda 1985 yılında bu bildiriye bütünlüklü olarak yayımlamıştır²⁰.

2002 yılında Kōgi Kudara, Otani koleksiyonunda yer alan Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 40. kitabına (cildine) denk gelen lotus çiçeğiyle süslenmiş 4 yazmayı yayımlamıştır. Kudara bu çalışmasında kısa bir giriş, yazmaların transkripsiyonu ve çevirisi, Çince denkliği ve çevirisi ile açıklamalara yer vermiştir²¹.

Kyoto'da Bulunan Yazmalar		
Yazmanın Adı:	Bulunduğu Koleksiyon:	Yayın Yeri:
I. Haneda Photo No. 41: recto = No. 41-1, verso = No. 41-2.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 178-179

¹⁶Haneda, Tōru [羽田亨] (1953): “Torukobun kegonkyō dankan [トルコ文華嚴經の斷簡]”. *Tōzai gakujuitsu kenkyūjo ronsō* [東西学術研究所論叢], VI: 1-29 + I plate.

¹⁷Haneda, Tōru [羽田亨] (1958): “Torukobun kegonkyō dankan [トルコ文華嚴經の斷簡]”. *Haneda Hakushi shigaku ronbunshū* [羽田博士史學論文集]. Kyōto: Tōyōshi Kenkyūkai, Shōwa 33 [1958]: 183-205. [Makalenin Fransızca Başlığı: Haneda, Tōru (1958): “A propos d'un fragment du sutra Gandavyuha en langue turque”. *Recueil des oeuvres posthumes de Tōru Haneda II. Etudes Religieuses Et Linguistiques*. Université de Kyōto. Oriental Reserach Series No. 3, Part 2: 183-205].

¹⁸Kudara, Kōgi; Juten Oda (1983). “Uiguru-yaku hachijū Kegan dankan, fu: Anzō to shijū Kegan [ウイグル 訳八十華嚴斷簡一付. 安藏と四十華嚴]”. *Bukkyō bunka kenkyūjo kiyō* [仏教文化研究所紀要] 22: 176-205. [İngilizce Başlık: “Uyghur fragments of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in eighty volumes. – Appendix: Anzag and the Buddhāvataṃsaka-sūtra in forty volumes”. *Studies on the Buddhist texts unearthed in the Silk Road. Bulletin of Buddhist Cultural Institute, Ryūkoku University* 22: 176-205].

¹⁹Oda, Juten (1984): “On the Uigur Colophon of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in Forty-Volumes”. *Proceedings of the Thirty-First International Congress of Human Sciences in Asia and North Africa*. Tokyo-Kyoto 1983; ed. by T. Yamamoto, The Tōhō Gakkai, Tokyo 1984: 340-341.

²⁰Oda, Juten (1985): “Uiguru yaku şicūke gonkyō noşiki go ni tsuite [ウイグル 訳「四十華嚴經」の識語について]”. *Toyohashi tankidaigaku kenkyū kiyō* [豊橋短期大学研究紀要] 2: 121-127. [Oda, Juten (1985): “On the Uighur Colophon of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in Forty-Volumes”. *The Bulletin of Toyohashi Junior College*. No. 2: 121-127].

²¹Kudara, Kōgi (2002). “Fragments of the blockprinted version of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in forty volumes”. *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anläßlich seines 60. Geburtstags*. Berlin-İstanbul: 119-128.

II. Haneda Photo No. 42: recto = No. 42-2, verso = No. 42-1.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 179
III. Haneda Photo No. 43: recto = No. 43-1, verso = No. 43-2.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 179-180
IV. Haneda Photo No. 36: recto = No. 36-1, verso = No. 36-2.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 180-182
V. Haneda Photo No. 35: recto = No. 35-2, verso = No. 35-1.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 182-183.
VI. Haneda Photo No. 37: recto = No. 37-2, verso = No. 37-1.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 183-184
VII. Haneda Photo No. 39: recto = No. 39-2, verso = No. 39-1.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 184-185
VIII. Haneda Photo No. 83: recto = No. 38-2, verso = No. 38-1	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 185-186
IX. Haneda Photo No. 40: recto = No. 40-1, verso = No. 40-2.	Haneda Photo	Kudara, Oda 1983: 186-187
Haneda 1953: Yazma Yok: I = Yoshikawa Photo No. I: recto	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 4-6 Haneda 1958: 185-186 Kudara, Oda 1983: 187 Kudara, Oda 1983: 200
Haneda 1953: Yazma Yok: II = Yoshikawa Photo No. II: verso	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 6-8 Haneda 1958: 186-188 Kudara, Oda 1983: 188 Kudara, Oda 1983: 200
Haneda 1953: Yazma Yok: III = Yoshikawa Photo No. III: recto	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 8-9 Haneda 1958: 188-189 Kudara, Oda 1983: 188 Kudara, Oda 1983: 201
Haneda 1953: Yazma Yok: IV = Yoshikawa Photo No. IV: verso	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 9-11 Haneda 1958: 189-191 Kudara, Oda 1983: 188-189 Kudara, Oda 1983: 201
Haneda 1953: Yazma Yok: V = Yoshikawa Photo No. V: recto	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 11-13 Haneda 1958: 191-192 Kudara, Oda 1983: 189

		Kudara, Oda 1983: 202
Haneda 1953: Yazma Yok: VI = Yoshikawa Photo No. VI: verso	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 13-15 Haneda 1958: 192-194 Kudara, Oda 1983: 189 Kudara, Oda 1983: 202
Haneda 1953: Yazma Yok: VII = Yoshikawa Photo No. VII: recto	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 15-16 Haneda 1958: 194-195 Kudara, Oda 1983: 189-190 Kudara, Oda 1983: 203
Haneda 1953: Yazma Yok: VIII = Yoshikawa Photo No. VIII: verso	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 16-18 Haneda 1958: 195-197 Kudara, Oda 1983: 190 Kudara, Oda 1983: 203
Haneda 1953: Yazma Yok: IX = Yoshikawa Photo No. IX: recto	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 18-20 Haneda 1958: 197-198 Kudara, Oda 1983: 190-191 Kudara, Oda 1983: 203
Haneda 1953: Yazma Yok: X = Yoshikawa Photo No. X: verso	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 20-22 Haneda 1958: 198-200 Kudara, Oda 1983: 191 Kudara, Oda 1983: 204
Haneda XI = Yoshikawa Photo No. XI	Yoshikawa Photo	Haneda 1953: 22-23 Haneda 1958: 200-201 Kudara, Oda 1983: 194-195 Kudara, Oda 1983: 205 Kitsudō 2016: 24 Kitsudō 2017: 151
Ōtani U (katakana) 807	Ōtani koleksiyonu	Kudara 2002: 123
Ōtani U (katakana) 805	Ōtani koleksiyonu	Kudara 2002: 123-124
Ōtani U (katakana) 806	Ōtani koleksiyonu	Kudara 2002: 124-126
Ōtani U (katakana) 834	Ōtani koleksiyonu	Kudara 2002: 126-127

3.4. Çin'de Bulunan Yazmalar

Dunhuang Araştırmaları Enstitüsünde ve Gansu Eyalet Müzesinde Buddhāvataṃsaka-sūtra'nın 80. kitabının çevirisine ait yazmalar Geng Shimin tarafından yayımlanmıştır. Geng Shimin bu yayınlarını kısa bir giriş, transkripsiyon, çeviri, açıklamalar ve tıpkıbasımlar şeklinde hazırlamıştır²².

Dunhuang'daki Mogao B128 numaralı mağaradan çıkarılan malzeme arasında bulunan Buddhāvataṃsaka-sūtra'ya ait yazmalar üzerine çalışmayı Zhang Tieshan yapmıştır²³. Yine Dunhuang'da bulunan yazmalar üzerine Yang Fuxue ve Aydar Mirkamal çalışmıştır²⁴. Çin Kültürel Miras Akademisinde bulunan yazma üstüne Zhang Tieshan ve Peter Zieme bir çalışma yapmışlardır²⁵.

Çin'de Bulunan Yazmalar		
Yazmanın Adı:	Bulunduğu Koleksiyon:	Yayın Yeri:
Dunhuang IA	Dunhuang Cultural Relics Research Institute (?)	Geng 1986a: 61
Dunhuang IB	Dunhuang Cultural Relics Research Institute (?)	Geng 1986a: 61-62
Dunhuang IIA	Dunhuang Cultural Relics Research Institute (?)	Geng 1986a: 62
Dunhuang IIB	Dunhuang Cultural Relics Research Institute (?)	Geng 1986a: 62-63
Gansu Museum IA	Gansu Müzesi	Geng 1986b: 71-72

²²Geng Shimin (1986a). "Huihu wen "bashi hua yan" can jing yanjiu [回鹘文《八十华严》残经研究]". *Minzu Yuwen* [民族语文]. vol. 3: 59-65. [İngilizce Başlık: "A study of the remains of Buddhāvataṃsaka-sūtra". *Minority Languages of China*. vol. 3: 58-65].

Geng Shimin (1986b). "Gansu sheng bowuguan cang huihu wen "bashi hua yan" can jing yanjiu (er) [甘肃省博物馆藏回鹘文《八十华严》残经研究(二)]". *Zhongyang minzu daxue xuebao* [中央民族大学学报]. vol. 2: 84-89.

Geng Shimin (1986c): "Gansu sheng bowuguan cang huihu wen "bashi hua yan" can jing yanjiu (yi) [甘肃省博物馆藏回鹘文《八十华严》残经研究(一)]". *Shijie zongjiao yanjiu* [世界宗教研究] 3: 68-77. [Makalenin İngilizce Başlığı: "A Reserch on the Fragmentary Volumes of Eighty Buddavatamasakamahavai Pulyasutra in Huihe Language Housed at Gansu Museum". *Studies on World Religions*. No. 3: 68-77].

²³Zhang Tieshan [张铁山] (2003). "Mo gao ku bei qu B128 ku chutu huihu wen "bashi hua yan" can ye yanjiu [莫高窟北区B128窟出土回鹘文《八十华严》残页研究]". *Zhongyang minzu daxue xuebao* [中央民族大学学报]. vol. 30, no. 4: 112-115. [Makalenin Çince Başlığı: "A Study of the Fragment of "Buddhāvataṃsaka sūtra" in Uighur Script from Dunhuang". *Journal of The Central University For Nationalities*. vol. 4: 113-116].

²⁴YANG Fuxue, Aydar Mirkamal [杨富学; 阿依达尔 米尔卡马力] (2007): "Huihu wen "hua yan jing shi wujin cangpin" xieben can juan yanjiu [回鹘文《华严经十无尽藏品》写本残卷研究]. *Dunhuang yanjiu* [敦煌研究] 2: 74-81. [İngilizce Başlık: "A Study on the Old Uyghur Manuscript Fragments of the Buddhāvataṃsaka Sūtra. *Dunhuang Research* 2: 74-81].

²⁵ZHANG Tieshan, Pite Cimo [张铁山, 皮特 茨默] (2012): "Liang ye huihu wen "hua yan jing guangming jue pin" xieben can juan yanjiu [两页回鹘文《华严经·光明觉品》写本残卷研究]". *Minzu Yuwen* [民族语文] 4: 73-81. [Makalenin İngilizce Başlığı: ZHANG Tieshan, Peter Zieme (2012): "A Study of Two Fragments of the Buddhāvataṃsaka-sutra in the Uigur Script". *Minority Languages of China* 4: 73-81].

Gansu Museum IB	Gansu Müzesi	Geng 1986b: 72-73
Gansu Museum IIA	Gansu Müzesi	Geng 1986b: 73-74
Gansu Museum IIB	Gansu Müzesi	Geng 1986b: 74-75
Gansu Museum IA	Gansu Müzesi	Geng 1986c: 86-87
Gansu Museum IB	Gansu Müzesi	Geng 1986c: 87
Gansu Museum IIA	Gansu Müzesi	Geng 1986c: 87
Gansu Museum IIB	Gansu Müzesi	Geng 1986c: 87-88
Mogaoku B128	Dunhuang	Tieshan 2003: 113-114
Dunhuang IA	Dunhuang (?)	Yang, Mirkamal 2007: 77
Dunhuang IB	Dunhuang (?)	Yang, Mirkamal 2007: 77-78
Dunhuang IIA	Dunhuang (?)	Yang, Mirkamal 2007: 78
Dunhuang IIB	Dunhuang (?)	Yang, Mirkamal 2007: 78-79
Xj224-0661.11	The Chinese Academy of Cultural Heritage	Tieshan 2012: 73-74, 75-76
Xj223-0661.10	The Chinese Academy of Cultural Heritage	Tieshan 2012: 74-75, 76

3.5. Tayvan'da Bulunan Yazmalar

Tayvan'da Academia Sinica Tarih ve Filoloji Enstitüsü Fu Ssu- Nien Kütüphanesinde Buddhāvataṃsaka-sūtra'ya ait yazmalar bulunmaktadır. Bu yazmalar 52 sayfadan oluşmaktadır. Bu yazmaların bulunduğu kitapçık 188171 kayıt numarasıyla kayıtlıdır. Kitapçığın başlık sayfasında “Uyurca metin” anlamına gelen Çince *Weiwuerwen* [畏吾兒文] ibaresi bulunmaktadır (Yakup 2013: 461-462).

Abdurishid Yakup'a göre Gansu Müzesi ve Dunhuang Akademisinde bulunan yazmalar ile Fu Ssu- Nien Kütüphanesinde bulunan yazmalar birbiriyle uyuşmaktadır. Bu yazmaların hepsi aynı boyutta olup aynı forma sahip ve hemen hemen hepsi aynı yazı biçiminde yazılmıştır (Yakup 2013: 463).

Tayvan'da Academia Sinica Tarih ve Filoloji Enstitüsü Fu Ssu- Nien Kütüphanesinde Buddhāvataṃsaka-sūtra'ya ait yazmaların kataloğu Fang Guangchang²⁶ tarafından hazırlanmıştır. Katalogda yazmalara ait kısa açıklamalar ile birlikte yazmaların tıpkıbasımlarına yer verilmiştir. Ayrıca bu çalışma dışında Abdurishid Yakup, Fu Ssu- Nien Kütüphanesindeki Eski Uyurca 14

²⁶Guangchang, Fang [方廣鎬] (2013): *Zhong yang yan jiu yuan li shi yu yan yan jiu suo Fu Sinian tu shu guan cang Dunhuang yi shu* [中央研究院歷史語言研究所傅斯年圖書館藏敦煌遺書]. Taibei: Zhong yang yan jiu yuan li shi yu yan yan jiu suo [臺北：中央研究院歷史語言研究所]. [Fang Guangchang (2013): *Dunhuang Manuscripts in the Collection of the Fu Ssu-Nien Library*. Taibei: Institute of History and Philology, Academia Sinica].

yazma ile ilgili bir bildiri sunmuştur²⁷ (Yakup 2013: 464). Yine Mehmet Ölmez'in "Uygurca Avataṃsakasūtra'nın Dili Hakkında" adlı yayımlanmamış bir bildirisi vardır²⁸. Bütün Buddhāvataṃsaka-sūtra'ya ait yazmalar ve bunların toplu bir yayını Ocak 2020'de Abdurishid Yakup tarafından yayınlanacaktır²⁹.

Tayvan'da Bulunan Yazmalar		
Yazmanın Adı:	Bulunduğu Koleksiyon:	Yayın Yeri:
50A (1/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 476
50A (2/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 477
50A (3/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 477
50A (4/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 478
50A (5/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 478
50A (6/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 479
50A (7/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 479
50A (8/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 480
50A (9/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 480
50A (10/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 481
50A (11/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 481
50A (12/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 482
50A (13/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 482
50A (14/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 483
50A (15/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 483
50A (16/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 484
50A (17/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 484
50A (18/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 485
50A (19/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 485
50A (20/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 486
50A (21/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 486
50A (22/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 487
50A (23/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 487
50A (24/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 488

²⁷Yakup, Abdurishid (XXXX): "Eski Uygurca Avataṃsaka'nın Yeni Parçaları Üzerine". *Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Araştırmaları Çalıştayı*, 04-06 Haziran 2011, Yayımlanmamış Bildiri.

²⁸Ölmez, Mehmet (XXXX): "Uygurca Avataṃsakasūtra'nın Dili Hakkında". *Beşbalıklı Şingko Şeli Tutung Anısına Uluslararası Eski Uygurca Araştırmaları Çalıştayı*, 04-06 Haziran 2011, Yayımlanmamış Bildiri.

²⁹Yakup, Abdurishid (2020): *The Buddhāvataṃsaka literature in Old Uyghur*. Brepols Publishers. [Berliner Turfantexte (BTT 44)].

50A (25/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 488
50A (26/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 489
50A (27/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 489
50A (28/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 490
50A (29/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 490
50A (30/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 491
50A (31/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 491
50A (32/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 492
50A (33/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 492
50A (34/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 493
50A (35/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 493
50A (36/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 494
50A (37/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 494
50A (38/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 495
50A (39/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 495
50A (40/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 496
50A (41/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 496
50A (42/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 497
50A (43/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 497
50A (44/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 498
50A (45/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 498
50A (46/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 499
50A (47/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 499
50A (48/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 500
50A (49/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 500
50A (50/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 501
50A (51/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 501
50A (52/52)	Academia Sinica	Guangchang 2013: 502

4. Sonuç

Buddhāvataṃsaka-sūtra, Mahāyana Budizmi'nin en önemli ve etkili metinlerinden birisidir. Bu metnin Çin'den Eski Uygurca'ya 40. ve 60. cildinin çevirileri yapılmıştır. Bu çevirilere ait Eski Uygurca yazmalar çeşitli araştırmacılar tarafından yayımlanmıştır. Bu yayınlarda Eski Uygurca metinlerin transkripsiyonuna/transliterasyonuna, çevirisine, açıklamalarına ve Çince eşdeğer

metinlerine yer verilmiştir. Bu metinler üzerine yapılan çalışmalar sayesinde Eski Uygurcanın metin külliyyatına katkılar sağlanmıştır. Buddhāvataṃsaka-sūtra üzerine yapılacak filolojik çalışmalar bu metnin daha iyi anlaşılmasına ve yorumlanmasına imkân sağlayacaktır.

5. Kaynaklar:

- ARAT, Reşid Rahmeti (1991³): *Eski Türk Şiiri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BUSWELL, Robert E., Donald S. Lopez (2014): *The Princeton Dictionary of Buddhism*. Princeton University Press.
- BUSWELL, Robert E. (2004): *Encyclopedia of Buddhism. Volume One A-L*. Macmillan Reference USA.
- GENG Shimin (1986a). “Huihu wen “bashi hua yan” can jing yanjiu [回鹘文《八十华严》残经研究]”. *Minzu Yuwen* [民族语文]. vol. 3: 59-65. [İngilizce Başlık: “A study of the remains of Buddhāvataṃsaka-sūtra”. *Minority Languages of China*. vol. 3: 58-65].
- GENG Shimin (1986b). “Gansu sheng bowuguan cang huihu wen “bashi hua yan” can jing yanjiu (er) [甘肃省博物馆藏 回鹘文《八十华严》残经研究(二)]”. *Zhongyang minzu daxue xuebao* [中央民族大学学报]. vol. 2: 84-89.
- GENG Shimin (1986c): “Gansu sheng bowuguan cang huihu wen “bashi hua yan” can jing yanjiu (yi) [甘肃省博物馆藏 回鹘文《八十华严》残经研究(一)]”. *Shijie zongjiao yanjiu* [世界宗教研究] 3: 68-77. [Makalenin Çince Başlığı: “A Reserch on the Fragmentary Volumes of Eighty Buddavatamasakamahavai Pulyasutra in Huihe Language Housed at Gansu Museum”. *Studies on World Religions*. No. 3: 68-77].
- GUANGCHANG, Fang [方廣鎬] (2013): *Zhong yang yan jiu yuan li shi yu yan yan jiu suo Fu Sinian tu shu guan cang Dunhuang yi shu* [中央研究院歷史語言研究所傅斯年圖書館藏敦煌遺書]. Taipei : Zhong yang yan jiu yuan li shi yu yan yan jiu suo [臺北 : 中央研究院歷史語言研究所]. [Fang Guangchang (2013): *Dunhuang Manuscripts in the Collection of the Fu Ssu-Nien Library*. Taipei: Institute of History and Philology, Academia Sinica].
- HAMAR, Imre (2015): “Buddhāvataṃsaka”. *Brill’s Encyclopedia of Buddhism*. vol. 1. edited by Jonathan A. Silk. Leiden, The Netherlands: Brill: 87–100.
- HANEDA, Tōru [羽田亨] (1953): “Torukobun kegonkyō dankan [トルコ文華嚴經の斷簡]”. *Tōzai gakujutsu kenkyūjo ronsō* [東西學術研究所論叢], VI: 1-29 + I plate.
- HANEDA, Tōru [羽田亨] (1958): “Torukobun kegonkyō dankan [トルコ文華嚴經の斷簡]”. *Haneda Hakushi shigaku ronbunshū* [羽田博士史學論文集]. Kyōto: Tōyōshi Kenkyūkai, Shōwa 33 [1958]: 183-205. [Makalenin Fransızca Başlığı: Haneda, Tōru (1958): “A propos d'un fragment du sutra Gandavyuha en langue turque”. *Recueil des oeuvres posthumes de*

Tōru Haneda II. Etudes Religieuses Et Linguistiques. Université de Kyōto. Oriental Reserach Series No. 3, Part 2: 183-205].

HARVEY, Peter (2013). *An Introduction to Buddhism. Teachings, History and Practices*. Second Edition. Cambridge: University Press.

HIRAKAWA, Akira (1990): *A History of Indian Buddhism. From Śākyamuni to Early Mahāyāna*. University Of Hawaii Press.

IRONS, Edward A. (2008): *Encyclopedia of Buddhism*. Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing.

ISHĪHAMA, Juntarō (1950): “A Fragment of the Uighur Version of Sāmanta-bhadra-caryā-prañidhana”. *Papers on Asian history in honour of Doctor Haneda on the Occasion of his sixtieth birthday*. The Society of Oriental Research. Kyoto University: 63-73.

KITSUDŌ, Kōichi (2016): “Kodai Uiguru-go [Kegonkyō] kenkyū no shin tenkai — okugaki to yakushutsu no haikai o chūshin ni — [古代ウイグル語「華嚴經」研究の新展開—奥書と訳出の背景を中心に—]”. *Toyōshien* [東洋史苑] 86/87: 1-25. [Makalenin İngilizce Başlığı: Advanced Development in the Study of the Huayan jing in old Uighur”].

KITSUDŌ, Kōichi [橘堂 晃一] (2017): “New Light on the Huayan jing in Old Uighur from the Krotkov Collection and Yoshikawa Photographs”. *Essays on the Manuscripts Written in Central Asian Languages in the Otani Collection: Buddhism, Manichaeism, and Christianity*. eds. T. Irisawa, K. Kitsudō. Kyoto: 105-153.

KUDARA, Kōgi (2002). “Fragments of the blockprinted version of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in forty volumes”. *Splitter aus der Gegend von Turfan. Festschrift für Peter Zieme anlässlich seines 60. Geburtstags*. Berlin-İstanbul: 119-128.

KUDARA, Kōgi; Juten Oda (1983). “Uiguru-yaku hachijū Kegon dankan, fu: Anzō to shijū Kegon [ウイグル訳八十華嚴断簡一付. 安藏と四十華嚴]”. *Bukkyō bunka kenkyūjo kiyō* [仏教文化研究所紀要] 22: 176-205. [İngilizce Başlık: “Uyghur fragments of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in eighty volumes. – Appendix: Anzag and the Buddhāvataṃsaka-sūtra in forty volumes”. *Studies on the Buddhist texts unearthed in the Silk Road. Bulletin of Buddhist Cultural Institute, Ryūkyō University* 22: 176-205].

ODA, Juten (1984): “On the Uigur Colophon of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in Forty- Volumes”. *Proceedings of the Thirty-First International Congress of Human Sciences in Asia and North Africa*. Tokyo-Kyoto 1983; ed. by T. Yamamoto, The Tōhō Gakkai, Tokyo 1984: 340-341.

ODA, Juten (1985): “Uiguru yaku şicūke gonkyō noşiki go ni tsuite [ウイグル訳「四十華嚴經」の識語について]”. *Toyohashi tankidaigaku kenkyū kiyō* [豊橋短期大学研究紀要] 2: 121-127. [Oda, Juten (1985): “On the Uighur Colophon of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in Forty-Volumes”. *The Bulletin of Toyohashi Junior College*. No. 2: 121-127].

- RADLOFF, Wilhelm (1911): *Kuan-ti-im Pusar. Eine türkische Übersetzung des XXV. Kapitels der chinesischen Ausgabe des Saddharmapundarika*. Herausgegeben und übersetzt. Mit vier Beilagen und zwei Tafeln. St. Pétersbourg: Bibliotheca Buddhica. XIV.
- YAKUP, Abdurishid (2007): “Berlin fragments of the block-printed Uyghur edition of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in forty volumes”. *Aspects of research into Central Asian Buddhism. Memoriam Kōgi Kudara*. Edited by Peter Zieme. Turnhout: Brepols Publishers: 435-459.
- YAKUP, Abdurishid (2008): *Alttürkische Handschriften Teil 12. Die Uigurischen Blockdrucke der Berliner Turfansammlung Teil 2: Apokryphen, Mahāyāna-Sūtren, Erzählungen, Magische Texte, Kommentare und Kolophone*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- YAKUP, Abdurishid (2013). “On the Old Uyghur translations of the Buddhāvataṃsaka Sūtra”. *East Asian Studies: Festschrift in Honor of the Retirement of Professor TAKATA Tokio*. Kyoto: 455- 467.
- YANG Fuxue, Aydar MİRKAMAL [杨富学; 阿依达尔 米尔卡马力] (2007): “Huihu wen ‘hua yan jing shi wujin cangpin’ xieben can juan yanjiu [回鹘文《华严经十无尽藏品》写本残卷研究]. *Dunhuang yanjiu* [敦煌研究] 2: 74-81. [İngilizce Başlık: “A Study on the Old Uyghur Manuscript Fragments of the Buddhāvataṃsaka Sūtra. *Dunhuang Research* 2: 74-81].
- ZHANG Tieshan [张铁山] (2003). “Mo gao ku bei qu B128 ku chutu huihu wen ‘bashi hua yan’ can ye yanjiu [莫高窟北区B128窟出土回鹘文《八十华严》残页研究]. *Zhongyang minzu daxue xuebao* [中央民族大学学报]. vol. 30, no. 4: 112-115. [Makalenin Çince Başlığı: “A Study of the Fragment of ‘Buddhāvataṃsaka sūtra’ in Uighur Script from Dunhuang”. *Journal of The Central University For Nationalities*. vol. 4: 113-116.
- ZHANG Tieshan, Pite Cimo [张铁山, 皮特 茨默] (2012): “Liang ye huihu wen ‘hua yan jing guangming jue pin’ xieben can juan yanjiu [两页回鹘文《华严经·光明觉品》写本残卷研究]. *Minzu Yuwen* [民族语文] 4: 73-81. [Makalenin İngilizce Başlığı: ZHANG Tieshan, Peter Zieme (2012): “A Study of Two Fragments of the Buddhāvataṃsaka-sūtra in the Uighur Script”. *Minority Languages of China* 4: 73-81].
- ZIEME, Peter (1982): “Zum uigurischen Samantabhadracaryāprañidhāna”. *Studia Turcologica memoriae Alexii Bombaci dicata*. (Istituto Universitario Orientale, Seminario di Studi Asiatici, Series Minor XIX.) Napoli: 599-609 + 4 plates.
- ZIEME, Peter (1985): *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin: Akademie-Verlag. (AdW der DDR. ZAGA. SGKAO. BT. 13.).

Güngör Dilmen'in Tiyatrolarında Toplumsal Temalar*

Social Themes In Güngör Dilmen's Theaters

Ali PULAT* - Segül BAYRAKTUTAN**

*Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi

e-mail: ali.pulat@usak.edu.tr

**YL Öğrencisi, Uşak Üniversitesi

e-mail: ali.pulat@usak.edu.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

<https://doi.org/10.34083/akaded.649748>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Ali Pulat, Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

ORCID*: 0000-0001-8923-0782

Geliş Tarihi/Received : 22.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted : 07.12.2019

Atıf/Citation

PULAT, Ali; BAYRAKTUTAN, Segül (2019).
Güngör Dilmen'in Tiyatrolarında Toplumsal
Temalar. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (3),
374-393.

DOI: 10.34083/akaded.649748

Öz

Güngör Dilmen'in tiyatroları geniş bir coğrafyada zengin tarihi birikim ve evrensel bakış açısıyla işlenmiştir. Yazarın yedi kısa oyunu, yedi gölge oyunu olmak üzere otuz beş basılı tiyatro eseri ve iki adet de masal kitabı vardır. Konularını genellikle tarih ve mitolojiden alan yazar, eserlerinde Mezopotamya'dan Meksika'ya çok geniş bir kültür dünyası sunar. Evrensel nitelikli konuları ele alan Güngör Dilmen'in amacı, yeryüzündeki tüm insanların ortak sorunlarını ve duygularını eserlerine yansıtmasıdır. Tiyatroları, tarihteki ve mitolojideki dramatik unsurları kullanarak insanın ve toplumun evrensel nitelikteki sorunlarını irdeler. Canlı Maymun Lokantası ve Deli Dumrul eserlerinde kapitalizmin acımasız yönlerini ele alır. Afyon Savaşı ve Troya İçinde Vurdular Beni eserlerinde sömürgecinin insana ve topluma verdiği zararları anlatır. Karagözün Filozofluğu eserinde kültür emperyalizmini, İlse Koch'da ırkçılığı, Toplar ve Paşalar'da demokrasiyi değerlendirir. O, eserlerinde özgürlük, kumalık ve rüşvet temalarına da değinir. İnsanın evrensel değerlerine saldırı mahiyetinde yorumladığı her tür düşünce, sistem ve yaklaşımı reddeden Dilmen, toplumsal temalı tiyatrolarında insanın varoluşunu kendi iradesiyle gerçekleştirebilmesinin kıymetini hissettirmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güngör Dilmen, tema, tiyatro

Abstract

Güngör Dilmen's theaters have a rich historical background and a universal perspective in a wide geography. He has written thirty-five printed plays that consist of seven short plays, seven shadowplays, and two fairy tale books. Güngör Dilmen, whose subjects are generally based on history and mythology, presents a wide cultural World from Mesopotamia to Mexico in his works. Addressing universal issues, Güngör Dilmen's aim is to reflect the common concern demotions of all people on earth to his works. Theaters examine the universal problems of individuals and society by using dramatic elements in history and mythology. Canlı Maymun Lokantası and Deli Dumrul discuss the cruel aspects of capitalism in his works. Afyon Savaşı and Troya İçinde Vurdular Beni focuses on the harm that the colonialism causes to people and society. He discusses cultural imperialism in Karagöz'ün Filozofluğu, racism in İlse Kochand democracy in Toplar ve Paşalar. Güngör Dilmen also touches on the themes of freedom and bribery in his works. Güngör Dilmen, who rejects all kinds of ideas, systems, and approaches that he interprets as an attack on the universal values of human beings, has tried to make people feel the value of the human being to realize his own existence in his social themed theaters.

Key Words: Güngör Dilmen, theatre, theme

*Bu makale Segül Karabulut tarafından hazırlanan "Güngör Dilmen'in Tiyatrolarında Temalar" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Güngör Dilmen, 27 Mayıs 1930 yılında Tekirdağ'da doğmuştur. Yazar, ilkokulu Çanakkale ve Biga'da bitirdikten sonra İstanbul Nişantaşı'nda bir İngiliz okuluna yazılır. Liseyi bitirdikten sonra diploma denklik problemleri yaşar (Doltaş, 2010: 10). İstanbul Üniversitesi Klâsik Filoloji Bölümünü bitirdikten sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde Yale ve Washington Üniversiteleri'nde sahne ışığı ve sahne marangozluğu üzerine eğitim görmüştür (Çalışlar, 1995: 165). 1966-1968 yıllarında İstanbul Şehir Tiyatroları'nda başrejisor yardımcılığı yapmıştır. 1970-1972 yıllarında Durham Üniversitesinde Türkçe dersleri vermiştir. 1980 darbesinden sonra da Şehir Tiyatroları'ndaki görevine son verilmiştir. Güngör Dilmen, uzun bir süre Boğaziçi Üniversitesinde Etimoloji dersleri vermiş ve İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuarında ve Müjdat Gezen Sanat Merkezi'nde öğretmenlik yapmıştır (Doltaş, 2010: 11). Yaşamı boyunca pek çok tiyatro eseri yazan sanatçı, 2012 yılında İzmir'de vefat etmiştir.

Güngör Dilmen'in tiyatroya ilgi duyması lise yıllarına dayanır. Lisede Shakespeare'in "Bir Yaz Gecesi Rüyası" ve "Macbeth" adlı eserlerinden etkilenerek tiyatro yazmaya başlar (Doltaş, 2010: 10). Güngör Dilmen'in sahnede ilk oynanan eseri kısa oyunlarından biri olan *Ayak Parmakları*, 1958-59 yıllarında *Genç Tiyatro* tarafından sahnelenmiştir. *Midas'ın Kulakları* oyunu ile yazar, *Tiyatro* dergisinde birincilik kazanır. 1960 yılında *Midas'ın Kulakları*, Devlet Tiyatrosu tarafından sahnelenir (Doltaş, 2010: 10). *Canlı Maymun Lokantası* 1964, *Kurban* ise 1967 yıllarında *Gülriş Sururi Engin Cezzar Tiyatro Topluluğu* tarafından sahnelenir (And, 1983: 635-665). Güngör Dilmen'in Devlet Tiyatroları tarafından oynanan eserleri *Akad'ın Yayı*, *Midas'ın Altınları*, *Bağdat Hatun*, *Midas'ın Kördüğümü*, *Deli Dumrul*, *Ak Tanrılar*, *Aşkımız Aksaray'ın En büyük Yangını*, *Troya İçinde Vurdular Beni*, *Hasan Sabbah*, *Osmanlı Dram Kumpanyası*, *Kuzguncuk Türküsü* ve *Ben Anadolu'dur*.

Güngör Dilmen, eserlerini genellikle tiyatro türünde yazmıştır. Yazarın tiyatro oyunlarının dışında yalnızca iki masal kitabı bulunmaktadır. Güngör Dilmen'in yedisi kısa oyun, yedisi gölge oyunu olmak üzere otuz beş adet basılı tiyatro oyunu vardır.

Güngör Dilmen, ilk oyunu olarak *Midas'ın Kulakları*'ni kabul eder. Mitolojik malzemeyi kullanarak tiyatroya başlayan Dilmen, bunun sebebinin mitoslarda hazır bulunan dramı işleme isteğine bağlar (Çekiç, 2010: 20). Yazar, Anadolu ve Yunan mitolojisinden yararlanır, eserlerinde Ortadoğu mitlerinden izler de görülür. Mitolojinin içerdiği dramatik unsurların gücünden faydalanan yazar, işlediği mitlere evrensel öğeler katarak onları zenginleştirmeyi bilmiştir (Göktaş, 2015: 15).

Güngör Dilmen, Mukadder Yayıncıoğlu ile yaptığı söyleşisinde tarihi olayları sıkça kullanmasının sebebinin, mitolojide olduğu gibi tarihin içerdiği dramla açıklar. Tarihi olayların içinde barındırdığı dramın, insanların psikolojisine nasıl etki ettiğini eserlerinde aradığını anlatan Dilmen, yalnızca Türk tarihi ile değil Dünya tarihiyle ilgilenmesinin altını çizer. Tefik Fikret'in "Vatanım rûy-i zemin, milletim nev-i beşer" mısralarını hatırlatan yazar, kendini bir dünya vatandaşı olarak gördüğünü belirtir. Bu sebeple sanatçı, okuyucuya Meksika'dan Japonya'ya, Çin'den İngiltere'ye değin bir coğrafya sunar (Yayıncıoğlu, 2005: 133). Yazar, Osmanlı'nın yeni bir devlet düzeni kurma yolunda Meşrutiyet'i ilan ederken yaşadıkları sıkıntılardan Kurtuluş Savaşı günlerini konu eden eserlerine kadar; *Ben Anadolu* adlı eserinde Tanrıça Kübel'e'den başlayarak Hürrem Sultan'dan Halide Edip'e değin birçok tarihi kişiliği eserlerinde irdeler.

Tarih ve mitoloji, okuyucu ile olay arasındaki mesafeyi uzaklaştırarak okuyucuya daha geniş bir bakış açısı sunar. Yazar, tarih ve mitolojinin kendisine sağladığı imkânları kullanarak okuyucuya

ve seyirciye iletisini daha güçlü şekilde verir. Sanatçı, tarihi ve mitolojik kişilerin zaaflarını, korkularını, tutkularını işleyerek karakterleri seyirciyle bütünler (Keçeli, 2003: 19).

Güngör Dilmen'in tarihi oyunları *Ak Tanrılar*, *Bağdat Hatun*, *Hasan Sabbah*, *Devlet ve İnsan*, *Hakimiyet-i Milliye Aşevi*, *Osmanlı Dram Kumpanyası*, *İttihat ve Terakki*, *Galileo'nun Günahları?*, *İlse Koch*, *Kuzguncuk Türküsü* ve *Hezarfen Ahmet Efendi*'dir. Sanatçı, tarihi oyunlarında geçmişte yaşanan olaylardan yaşadığı döneme ilişkin atıflarda bulunur. Yazarın tarihi oyunlarında Batının emperyalist ve yayılcı anlayışının eleştirileri sıkça işlenir. Batının kendi menfaatlerini diğer ulusların yaşamsal haklarının üstünde tutarak benmerkezci yaklaşımı başlıca eleştiri unsurudur. Güngör Dilmen'in oyunlarında Amerika ve Avrupa'nın eleştiriye uğradığı bir diğer konu kapitalizm olur. Sanatçı, Batının kapitalist düzeninin en net eleştirisini *Canlı Maymun Lokantası* adlı eserinde yapar. Batı dünyasının yayılcı ve emperyalist tutumlarını sergilerken gösterdikleri ikiyüzlü davranışlar gözler önüne serilir. Sömürge yapmak için uğraştıkları küçük devletlerin menfaat ve özgürlüklerini korumayı görev edindiklerini söyleyerek onlardan maddi olarak yararlanmaları, Batının ikiyüzlü davranışlarına somut örnek olarak sunulur.

Güngör Dilmen, toplumsal eleştirilerini yalnızca Batı dünyasına özgü kullanmaz. Doğu'nun mistik ve dini inançlara kapılarak tembelleşmesini eleştirir. Yazar, ideal dünya düzeninin akıllı ve bilimi esas almakla sağlanabileceğini düşünür. Akıl ve bilimin karşısına her türlü inancı yerleştiren sanatçı, çatışmadan daima bilimi üstün çıkarır. Yazar, Doğu devletlerini kendi kültürlerine sahip çıkmamasını da eleştirir. Doğu toplumu, kendi kültürlerini korumayarak Batının kültür emperyalizmine açık hale gelir. Sanatçı, kendi kültürlerini korumayan devletlerin yıkılmaya mahkum olduğunu ileri sürer. Güngör Dilmen'in pek çok eserinde aydın kesimin eleştirisine rastlarız. Aşırı Batı hayranı olan aydınlar, benlikleri tamamlanamamış ve toplumdan uzak bireyler olarak gösterilir. Aydınların kendi toplumlarının kültürüne sahip çıkmasını savunan yazar, aydınlara gerekli özgür düşünce ortamının oluşturulmasını şart koşar.

Dilmen'in mitolojik oyunları ise, *Midas'ın Kulakları*, *Kurban*, *Midas'ın Altınları*, *Midas'ın Kördüğümü*, *Deli Dumrul*, *Akad'ın Yayı*, *Ben Anadolu*, *Galatea ve Pigmalion*, *Sokrates "Bulutlar" da*, *Troya İçinde Vurdular Beni*, *Şan Şeref Ün: Amfitrion ve Girit Masalları*'dır. Yazar, mitolojik malzemeyi kullanarak seyirciye günün aktüel olayları yorumlama imkanı sunar. Sanatçı, Troya İçinde Vurdular Beni oyununda Tanrıların savaşı spor müsabakası gibi izlemesini büyük devletlerin tutumuna benzetir. Eserde, Çanakkale Savaşı'na gönderme yapılarak "emperyalist hırs" yüzünden ölen binlerce gencin arkasından yazılan bir ağıt niteliği taşır (Dilmen, 2012: 8).

Güngör Dilmen'in eserlerinde önem verdiği konulardan bir tanesi de kadındır. Yazar, toplumun kadına dayattığı rolleri eleştirirken kadının topluma başkaldırısını olumlar. Başlık parası, imam nikahı, çocuk gelin gibi kavramların karşısında duran yazar, kadının erkekle aynı haklara sahip olması gerektiğini savunur. Kadınlara karşı meslek ayrımcılığı ve kadının özgürlüğünün sınırlanması eleştiri unsurlarıdır. Kadının annelik vasfı yüceltilirken kadının toplumlar üzerindeki gizli liderliği ön plana çıkarılır. Yazarın, olumsuz yönüyle ele aldığı tek kadın karakter Bağdat Hatun'dur. Kadının toplumsal rolü ister kraliçe ister hayat kadını olsun, hepsinin hayata karşı duruş sergileyen bir karakteri vardır (Keçeli, 2003: 27).

Güngör Dilmen'in eserlerini başarılı kılan öğelerden bir tanesi de yazarın kullandığı şiirsel dildir. Sanatçı, Mukadder Yaycıoğlu ile olan söyleşisinde kullandığı şiirsel dili "ritmik dil" olarak tanımlar. Şiirselliği oyununa sokmasının sebebinin, düzyazı ile onlarca cümlede söyleyebileceği iletiyi şiirle bir çırpıda verebilmesi olarak açıklar (Yaycıoğlu, 2005: 130).

Sanatçı, eserlerinde görselliği bir bütün olarak görür. Tiyatroda şiiri, süslü bir dil olarak kullanmadığını, dilin görselliği dışında sahne öğelerini de efektif kullanmak gerekliliğini ifade eden yazar, ışık, ses, sahne gereci ile şiirselliği kullanmak gerektiğini ifade eder (Çekiç, 2010: 21).

Güngör Dilmen, Brecht'le birlikte ülke tiyatrosunun epik tiyatroya kapılmasının eleştirisini yaparken kendisinin hiçbir akıma kapılmadığını söyler. Yazar, oyunlarında sıklıkla göstermek istediği "pantarhei-herşey akıyor" kavramını ortaya koyar ve tiyatrolarını insan hayatına bütünlük verme çabasıyla kaleme aldığını açıklar (Yaycıoğlu, 2005: 134).

Tema Kavramı Üzerine

Edebiyat araştırmacıları, tema kavramını tanımlamada farklı açıklamalar getirmişlerdir.

"Tema: Bir esere hâkim olan fikir ve his" (Doğan 1990: 1077).

"Olay örgüsünü meydana getiren parçalar arasındaki çatışma veya karşılaşmanın en kısa ve kesin ifadesi temadır" (Aktaş 2013: 69).

Nurullah Çetin, tema yerine izlek kavramını kullanır. Çetin, izleği, romanın üzerine temellendiği konunun yazarın duygu ve düşüncesinde öznel bir yargı halinde ortaya konan sentezi olup, romanın nihai hedefi ve romancının asıl amacıdır, şeklinde açıklar (Çetin, 2008: 123).

Nurullah Çetin, eserin izleğini ve konusunu şöyle ayırıştırır:

"Konu genelde bir edebi tür, özelde ise roman için nesnel ve genel bir alt yapıdır, romanın üzerine temellendiği zemindir ve o edebi türün etrafında örüldüğü ham malzemedir. Romancı, hemen her yazarın kullanmakta özgür olduğu bu malzemedeki yola çıkarak özgün görüşünü, düşünce ve teklifini ispatlanabilir bir yargı halinde romanlarına sındırmıştır. Okuyucunun romanın bütününe sinmiş olan bu ispata açık hükmü bir iki cümle halinde ortaya koyduğu şey, izlektir" (Çetin, 2008: 123- 124).

Çalışmamızda Güngör Dilmen'in tiyatro eserlerinde ele aldığı toplumsal temalar alt başlıklar halinde verilecektir.

1. Kapitalizm

Güngör Dilmen, *Canlı Maymun Lokantası*'nda kapitalizmin ilkelerini derinlemesine eleştirir. Kapitalizmin etkisinde olan Batı topluluğu, yaşamlarını maddi gücün tesiri altında yürütür. Batı dünyası, paranın verdiği güçle her türlü insanlık dışı davranışı kendilerine verilmiş hak olarak görür. Güngör Dilmen, Batı dünyasının kapitalist düzenini petrol tüccarı ve zengin bir aile olan Jonathanlar aracılığı ile eleştirir. Bay ve Bayan Jonathan, dünya üzerindeki farklı lezzetleri tecrübe etmek istemektedirler. Bu amaçla geldikleri Hong Kong'ta canlı maymun beyni yemek için bir lokantaya gelirler. Servise hazırlanan maymun lokantadan kaçır. Ozan Wong, Amerikalılara maymun yerine kendi beynini teklif eder. Hong Kong'da kapitalist sistemin unsurlarının işleyebilmesi için bütün çarklar yerine oturmuştur. Parası verildiği takdirde bir insan beynini yemek bile suç olmayacaktır.

Garson ve Avcı Çoo, Bay Wong'u delikli maymun masasının altına sokarlar. Bayan Jonathan, Wong'un kendilerine darıldığını düşünür. Bay Jonathan ise, Wong'un hakkını fazlasıyla ödediklerini söyler. Jonathan, yeryüzündeki her şeyin kendi mutlulukları için olduğunun altını çizer.

Ona göre; gücü elinde bulunduran mutluydu ve karşılığını ödemişse, başka hiçbir şeyin anlamı yoktur.

Güngör Dilmen, *Deli Dumrul* adlı eserinde kapitalist dünyanın toplumlar üzerinde yarattığı sömürüyü ve zorbalığı eleştirir. Yazar, gücü karşı çıkmaya yetmeyen halk üzerinden zorbalıkla menfaat elde eden sermaye sahiplerine ve yöneticilere göndermede bulunur.

Deli Dumrul, suyu tükenmiş bir çay üzerine kişisel menfaat elde etmek amacıyla bir köprü inşa eder. Köprü kurulana kadar ulaşımını rahatlıkla sağlayan halka zorbalık yaparak köprüden geçişi şart koşar. Dumrul; köprüden geçenden 30 akça para alırken geçmeyenden 40 akça para alır. Halkın bir kısmı bu duruma karşı çıksa da güçleri Dumrul'a yetmediğinden parayı vermeye razı olurlar. Onun köprüsünden kalabalık bir kafile olarak Canguzoğlu'nun Bezirganları geçer. Dumrul, kafileden de haraç kesmek istese de gücü onlara yetmez. Bezirganlar, ağalarının zengin olduğunu söyleyerek ona haraç vermezler. Dumrul, ağalarının kim olduğunu merak eder. Dumrul; kendisinden daha zorba olan bir tüccarla karşı karşıya geldiğinin farkındadır. Canguzoğlu, dünyanın farklı yerlerinden getirdiği ucuz malları değişik ülkelere satmaktadır. Yazar, sermaye sahiplerinin Anadolu halkını kullanarak para ve güç elde ettiğini gözler önüne sermektedir. Halkın imkanlarından yararlananların topluma hiçbir hizmet sağlamadan yalnızca menfaat peşinde koşmalarını eleştirir.

2. Sömürgecilik

Güngör Dilmen, eserlerinde Avrupalıların sömürgeci faaliyetlerine karşı çıkar. Yazar, *Afyon Savaşı* adlı eserde İngilizlerin diğer devletleri kendi maddi amaçları doğrultusunda ikiyüzlüce davranarak baskı altında tutmasını eleştirir. İngilizler, sömürgeci Hindistan'da oldukça fazla miktarda afyon yetiştirmektedir. Yetiştirdikleri afyonu, kendi halkına zarar vermemesi için kendi ülkelerine sokmadan başka ülkelere satarak maddi kazanç elde etmek isterler. İngiliz Kraliçesi ve Elçi, afyon pazarı hakkında konuşurlarken afyonu İngiltere'ye sokmanın dinlerine uygun olmadığını söyler. Afyonla başka ülkelerdeki insanları zehirlemeleri de dine aykırı olmasına rağmen maddi kazanç sağlayacak olmaları, onlar için öncelikli hedeftir. İngilizler, afyon satın para kazanmak için nüfusu çok kalabalık olan Çin'i seçerler. İngilizler Çinlilere afyon satmakla hem para kazanır hem de Çinliler düşünemez ve çalışamaz duruma geldikleri için İngilizlere karşı tehdit olmaktan çıkarlar. Çinliler afyon tuzağına düşerek nüfusunu etkin kullanamaz ve güçlü bir devlet olamazlar. Çinli Lin, ülkenin durumunun farkına vararak büyük çabalar göstererek afyonun ülkeye sokulmaması kararını çıkarttırır. Yazar, Çin İmparator'unun Kraliçe Victoria'ya yazdığı mektubu Lin'e bir replik olarak söyleterek duruma hem gerçekliği sokar hem de Batı dünyasının ikiyüzlülüğünü gözler önüne serer:

“Lin - Ey, Ak Barbarların Ecesi, iştiriz, senin ülkende afyon kullanmak yasalarla önlenmiştir. Demek, afyonun ne denli zararlı olduğu sizce de pek iyi biliniyor. Ama gemilerinizle Çin'e kaçak olarak sokmakta bir sakınca görmüyorsunuz. Bu davranışınız kendi sağlığınıza nice önem verdiğinizizi ancak başka insanların yaşamını hiçe saydığınızı gösterir. Kazanç uğruna, başkalarına vereceğiniz zararlara göz yumuyorsunuz. Bu hangi töre, hangi inanca sığar? İtici geliyor insan duyarlığına. Sizden bin yıl önce biliriz ki uygarlık bu değildir” (Dilmen, 1996, 97).

Güngör Dilmen, *Troya İçinde Vurdular Beni* oyununda mitolojik öğeleri kullanarak günümüz savaşlarını ve etkilerini göstermek ister. Oyunda Tanrıları büyük devletlerle özleştiren yazar, Troya ve Akha gibi devletlerin kıskırtmalar sonucunda yaşadığı yıkımları örnekler. Tanrılar, Troya Savaşı'nı gökyüzünden izlerler. Maç izler gibi tezahürat ederler ve içki içerler. Yeryüzünde yaşanan dram, Tanrılar için bir eğlence halini alır:

"Zeus - Seyrediyoruz ama acıyoruz da en azından.
 Şu ölümlüler olmasaydı çok yavan olurdu
 Bizim ölümsüzlüğümüz..." (Dilmen, 2000, 160).

Tanrılar, savaşlar esnasında büyük devletlerin içinde bulunduğu aymazlık halini alır. Tanrılar gibi büyük devletler de savaşta yaşanan dramalara uzaktan acımakla yetinirler. Tıpkı Tanrıların savaşa sebep olduğu gibi büyük devletler de savaşlara sebep olurlar ve yalnızca uzaktan seyretmekle yetinirler. Yazar, mitolojiden faydalanarak günümüzdeki savaşların bir izdüşümünü yansıtır:

"Athena - Hem bu savaşa neden ol, hem de savaş kavramına karşı çık!" (Dilmen, 2000, 161).

Yazarın büyük devletleri eleştirdiği bir başka konu, savaş konusundaki ikiyüzlülüktür. Medeni görünen ve şiddete karşı görüşler belirten devletlerin, aslında savaşları çıkaran sebepleri yaratan devletler olduğunu gösterir.

3. Kültür Emperyalizmi

Güngör Dilmen, *Karagöz'ün Filozofluğu* adlı kısa oyununda Batı dünyasının riyakarlığını seyirciye sunarak Avrupalıların yaptığı kültür tahribatını tema olarak almıştır. Yazar, Türklerin abartılı Batı hayranlığı ve Batılılaşma çabasını da eserinde işlemiştir.

Güngör Dilmen, eserinde Avrupalıların gerçekleştirdiği kültür tahribatını tema olarak işler. Finkellerin Karagöz'ün evinde yaptığı değişiklikler, ülkede yabancıların tarafından gerçekleştirilen tahribatın minimal ölçekteki örneklerdir. Finkeller nezdinde Avrupa'nın ülkenin tüm değer anlayışının ve kültürünün yağmalanması eleştirilir. Asırlık konağın değerleri, Batılı komşuların gelmesiyle birer birer silinir. Asmalı konak olarak anılan evin asmasını kesen Bayan Finkel, yerleştiği evin sembol değerlerini hiçe sayarak öncelikli olarak kendi konforunu düşünmektedir. Asmanın yapraklarını ve asmaya çıkan kedilerle uğraşmak istemeyen Bayan Finkel, Karagöz'ün karısının tepkisine aldırmaz dahi etmez. Bayan Finkel, Batılı kapitalist anlayışına göre, eve para verdiği için her şeyi yapabileceğini düşünür:

"Karagöz'ün Karısı - Bu muydu senin uygarlığın?
 Finkel - Taze dolar vermişiz, satın almışız bu evi. Şimdi onarıyoruz" (Dilmen, 2010, 138).

Finkeller, konağı değiştirmeye evin içiyle devam ederler. Yaptıkları değişiklikleri, evin özelliklerini düşünmeden gerçekleştirirler. Bu sebeple, evin onarımında çalışan işçinin bacağı Karagöz'ün tavanından aşağıya sarkar, mutfaktan mazot iner ve Karagöz'ün evini su basar. Finkeller, Karagözlerin evine verdikleri hasardan dolayı pişman olmazlar. Aksine, evi su bastığı için faturalarının yüksek geleceğini düşünürler. Yazar, Avrupa'nın bencil bakış açısını seyirciye aktarır:

"Karagöz'ün Karısı - Aşağıdan almak hep bizim payımıza düşer. Ne de olsa onlar komşu ve yabancı" (Dilmen, 2010: 141).

Avrupa'nın bencilliği, verilen zararın tanziminde de devam eder. Finkeller, Karagöz'ün evinin tamirini zamanlarının kısıtlı olduğu gerekçesiyle kendilerinin yaptırmasını ister:

"Finkel - Ah çok yoğunuz. Zaman bizim için çok önemli.
 Karagöz - Zaman yalnız Finkel familyası için değerli" (Dilmen, 2010: 142).

Güngör Dilmen, Avrupa'nın Türk tarihini kendi menfaatlerine göre tahrip etmesini eleştirir. Bay Finkel, Osmanlı tarihçiliği yapmaya başlar. Osmanlı ile ilgili gerçekleri çarpıtarak sunmaya çalışır. Cumhuriyet'in değerini düşürmeye çalışarak Mustafa Kemal Atatürk'ün ideallerini 'rüya' olarak tanımlar. Yazar, Avrupalıların Neo Osmanlıcı bir anlayış ortaya çıkararak Atatürk ilkeleriyle çatışan iki grup oluşturulmaya çalıştıklarını sezdirir. Bay Finkel, ülkenin durumunu çarpıtarak Türkiye Cumhuriyeti'nin artık ne Osmanlı'nın ne de Atatürk'ün rüyasının peşinde olduğunu iddia eder:

"Finkel - Geleceğin bir tarihçisi, geriye bakıp, bugünü büyük bir resmin içinde bir an gibi gördüğünde, Türkiye Cumhuriyeti'nin sonunda Mustafa Kemal'in rüyasını artık vurgulamaya ihtiyacı olmadığını fark ettiğini ve onu -kendisinden önce Osmanlı İmparatorluğu'na destek olan Osman'ın rüyası ve diğer efsanelerle birlikte- tarihin derinliklerine terk ettiğini keşfedebilirler" (Dilmen,2010: 146).

Karagöz, Finkel'in Mustafa Kemal'in ülke için gerçekleştirdiklerini rüya olarak vurgulamasına tepki gösterir. Tarihi tahribatta çeşitli tezlerde bulunan Avrupalılar, Finkel nezdinde eleştirilir.

Finkeller, konağın üst katını satın aldıktan sonra evin tamamını satın alıp Karagöz'ü kapıcı yaparlar. Yazar, kültürüne ve benliğine sahip çıkamayan toplumların kendi ülkelerinde söz sahibi olmaktan mahrum olacakları görüşünü yansıtır:

"Şeytan Tasviri - Çağımızda bunun adı en Batılı adı Finkelcilik olabilir ancak" (Dilmen, 2010: 148).

4. Bilim ve Akılcılık

Güngör Dilmen, eserlerinde pek çok kez akli, dini ve mistik inançların önüne koyar. Dünya düzeninin inançlarla geliştirilemeyeceğini, aklın ve bilimin ortak hareket etmesiyle medeniyetlerin yükselbileceği iletisini seyirciye sunar.

Aztekler bazı sanat dallarında çok gelişmiş olmasına rağmen "Ak Tanrı"nın döneceği inancına kapıldıktan sonra bilime yeterli önemi vermemesiyle geri düşerler. İspanyol istilacıları, Ak Tanrı olarak yorumlayarak kapılarını açan Montezuma ülkesinin yıkımına sebep olur. Düşenkartal, Montezuma'yı ülkenin geleceği için hurafelere kapılmaması gerektiği konusunda uyarılmış olmasına rağmen Montezumaaklı ve bilimi öne koymamıştır. Yazar, hurafelere ve dini inançlara saplanıp kalan ulusların akli ön plana çıkarmadığı sürece geri kalacağı iletisini seyirciye verir.

Güngör Dilmen, *Midas'ın Kördüğümü* adlı oyununda devletlerin yıkılmasının nedenlerini irdelemiştir. Yazar, devletlerin çözülmesinin sebebini yoz inançlara körü körüne bağlılık olarak görmüştür.

Güngör Dilmen, eserinde Kral Midas'ın dedesi Gordios'un kağnısındaki düğümü çözmeye çalışırken devlet işlerini aksatması sonucunda devletin yıkıma uğramasını konu edinir. Midas, ülkede herkesin kördüğümle ilgilenmesini ve ülkenin en önemli işinin kördüğümü çözmek olduğunu ilan eder. Midas, düğümü çözmek için düştüğü yoz inançlarıyla ülkenin ekonomi, bilim, sanat ve savunmasını durma noktasına getirir. Bilginler, yalnızca düğümü çözme üzerine düşünür. Ülkede özgür düşünce ve felsefenin önü tıkanmıştır. Midas, vezirinin ve kızının ülkenin gerçek sorunlarıyla ilgili uyarılarını görmezden gelir. Ülkenin hazinesinde altın kalmamış, savunma giderleri kördüğüm giderlerine harcanmıştır. Frigya'nın düşmanları ülkenin zayıf düştüğünün farkındadır. Kimmerler, Frigya'ya işgal düzenleme hazırlığındadırlar. Midas, savaşın başlamak üzere olduğunu bildiği halde düğümle ilgilenmeye devam eder. Ulak, Kimmerlerin ülkenin

kapılarına dayandığını duyurur. Savaşı kaybetmek üzere olan Midas, kördüğümün başından ayrılmaz. Kimmerlerin komutanı Tuğdan, Midas'ın bulunduğu Gordios'un kümbetine gelir. Midas, kördüğüm hala durduğu için savaşı kaybettiğine inanamaz. Tuğdan, Midas'ın yıllarca uğraşp çözemediği kördüğümü kılıcıyla kesip atar. Midas, kördüğümün ipiyle kendini asarak intihar eder. Gordios'un bilim, sanat ve iş gücüyle inşa ettiği Frigya, Midas'ın yoz inançlara kapılmasıyla son bulur. Midas, hatasının bedelini ülkesinin dağılması ve kendi canıyla öder:

*“Tuğdan - Sen bilici ocaklarına danışırken
benim çıştlarım,
Gordium surlarını ölçüp biçiyordu
savunakları koruganları içten çökertiyordu”* (Dilmen, 2016: 260).

Güngör Dilmen'in eserinde eleştirdiği bir diğer konu, yoz inançlardan menfaat elde etmeye çalışan kimselerdir. Bekçi, Gordios'un kümbetini koruyan bir kişidir. Gordios'un kağnısındaki düğümü esrarlı hale getirerek orayı türbe haline getirerek menfaat elde etmektedir. Halk, Gordios'un kağnısının başına gelerek adaklar sunar, hastalar, iş arayanlar kümbetten medet umarlar:

*“Bekçi: - Aman hiç çözülmessin
düğümü görmeye gelenler eksilmesin
ben de düğümün gölgesinde
geçinip gidiyorum işte”* (Dilmen, 2016: 226).

Yazar, ülkenin gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak yoz inançları ve insanların inançlarını sömürerek menfaat elde eden kimseleri görür. Bekçi, Frigya savaşı kaybedip kördüğüm çözüldüğünde kümbete kimsenin uğramaması üzerine düğümü tekrar kendisi atar. Bekçi, inanç sömürüsü üzerinden geçimini sağlamaya devam eder.

Frigya'nın yıkımının ardından uzun yıllar geçer ve Büyük İskender çağı başlar. Bekçi, büyük bir hükümdar olması için Büyük İskender'in düğümü çözmesi gerektiğini söyler. Büyük İskender, düğümü çözemez ve başında düşünmeye başlar. Büyük İskender, yoz inançlara kapılıp büyük bir hükümdar olma şansını kaybeder.

Güngör Dilmen, *Akad'ın Yay*ı adlı oyununda ideal dünya düzeninin dini inançlarla değil, insan aklıyla oluşturulabileceğini savunur. Akad, Tanrılara bağlı ve Tanrılarının buyruklarını okuyarak özümsemeye çalışan bir gençtir. Akad, Tanrılarının buyrukları arasında örtüşmeyen noktalar olduğunu fark eder ve bunun sebebini Tanrılara sorar. Tanrılardan mantıklı cevap gelmeyince onlara olan inancında bir azalma olur. Akad, aklını ve zihnini yorarak Tanrılarının hükümlerinin her zaman insanların iyiliğine olmadığını, Tanrılarının kendi varlıklarını ve değerlerini sürdürülebilmek için sözler söylediklerini anlar. Akad'ın Tanrılara güveni sarsılmıştır. Akad, elinde bulundurduğu yayın yanlış ellerde bulunduğu takdirde insanlığın sonunu getirebileceğini anlar. Akad, Yatpan'ı elindeki yayı hiç kullanmadan Kenan ilinde yargılanması için Yatpan'ın rızası ile getirir. Eserde Akad'ın Yatpan'ı kılıcını kullanmadan zekasıyla ikna etmesi vurgulanır:

*“Yatpan - Yüreğime ne yakın geldin Akad
Ben çok yalnızdım mor dağlarda
Kendimi ağaçlara kayalara karıştırdım hep
kara bir suydum bazen
nereye akacağımı bilemezdim
Şimdi sen geldin, yavaş yavaş kendimi anlamaya
başladım.
Senin için yapmayacağım şey yok”* (Dilmen, 1998, 125).

Halk, Yatpan'a çeşitli hakaretler yağdırarak rahatlar. Halk, Akad'ın elindeki yayı kullanarak komşu devletlere hükmetmesini ve savaşlar kazanmasını ister. Akad, bunu asla yapmayacağını belirterek halka bunu yapmaları halinde Yatpan'dan farkları kalmayacağını söyler. Yatpan, halka karşı gücünü kullanırken kendilerinin mağdur olduğunu hatırlatır. Güç kendi ellerinde bulunduğu zalim olmayı kafaya koyan halk, Akad'ın üzerine yürür. Akad, yayı halkın eline geçirmesi halinde insanlığın tehlikede olduğunu bildiğinden halkı püskürtmek için yayı ilk kez kullanmak zorunda kalır. Halkın hükmetme isteğinin Tanrılardan kaynaklandığını anlayarak Tanrıların ağacına gider ve Tanrıça Anat dışındaki tüm Tanrıları öldürür. Tanrıları yok ederek insanlığın yalnızca aklını ve bilimi kullanarak ideal dünya düzenine kavuşacağını belirtir. İnsanlar, Tanrılar olmadan kendi kaderlerini kendileri oluşturacaktır.

Akad, Anat'ın dolduruşuna gelen Yatpan tarafından öldürüldükten sonra suya atılır. Aklın üstünlüğünü temsil eden Akad'ın öldürüldükten sonra suya atılması yeniden dirileceğinin işaretidir. Yazar, aklın üstünlüğünün her zaman yeniden doğacağını simgeler (Altun, 1999, 82).

Galileo'nun Günahları? adlı oyunda ise Galileo, inancı ve bilimi karşıt kavramlar olarak görür. İki olgunun dinamiklerinin ve çıkış noktalarının farklılığını özümser. Teleskop, Galileo'nun bilim ve inanç hayatında önemli bir yer tutar. İcat ettiği teleskop sayesinde gökyüzünü gözleme şansı yakalar. Gözlemlerinin sonucunda Dünya'nın Güneş'in etrafında döndüğünü bulur. Bu buluş, dini inançlarla örtüşmemektedir:

"Dünya evrenin merkezi değil, Güneşin çevresinde bir uydu. Kopernikus'un öngördüğü gibi. Ama bu Aristotelesci evren görüşüne aykırı. Kutsal betiklere de aykırı" (Dilmen, 2009: 18).

Galileo, arkadaşı Sagredo'nun düzenlediği partide din ve bilim üzerine konuşmalar gerçekleştirir. Galileo, ölümden sonraki yaşamın gerçekliğine inanmamaktadır. Kızı Virginia ise, bu düşüncenin dine aykırı olduğunu hatırlatır. Virginia, ahiret hayatına inanmayanlar için inancın ya da Tanrı'nın bir anlamı olamayacağını ileri sürer. Galileo, evrenin varlığının Tanrı'nın bir sahnesi olduğunu söyler. İnsanlık, evreni çözümleyebildiği kadar varlığını anlamlandırabilecektir:

"Galileo - Tanrı'nın sonsuz bir sahnesi var. Uzay diyorlar adına.

Soracağız...sonsuzcasonrasızca.

Biz kimiz bu acunda?

Yaşam, senin ona verebildiğin anlamdır ancak" (Dilmen, 2009: 47).

Sagredo, Galileo'ya partide takması için güneş maski hediye eder. Sagredo, Nazım Hikmet'in dizeleri ile *"Dostlar arasındayız, güneşin sofrasındayız"* (Dilmen, 2009: 48) diyerek Galileo'yu onurlandırır. Bayan Sagredo ise, Galileo'ya bir yerküre verir. Galileo, yerküreyi kendi etrafında döndürmeye başlar. Dünya'nın Güneş etrafında dönmesi, dini düşüncelere aykırı olduğu için din adamlarının hoşuna gitmeyecektir. Galileo, yaptığı hareketin arkasındadır. İnancın, bilimin önünde yok oluncaya kadar zayıflayıp geri adım atacağını belirtir. Bilimin dilinin matematik olduğunu ancak bu dili bilmeyenlerin inanç çıkmazında dolandığını düşünür:

"Galileo - Bilim kendi inancını yaratır...gerçekten bilim ise.

Evren Betiği apaçık durur, onu okumak isteyenlerin önünde.

Ancak o betiğin dili matematiktir, abecesi üçgenler, kareler, dikdörtgenler, açılar, daireler, doğrusallar, eğrilerdir. Bu dili çözemeyenler, körler gibi dolanırlar varlığın labirentlerinde" (Dilmen, 2009: 48-49).

Galileo, Aristoteles'in bir peygamber olmadığını, ayrıca peygamberlerin de yanılabilirliğini iddia eder. Ona göre; İsa Peygamber çarmıha gerildiğinde *"Tanrım beni niye terk ettin"* (Dilmen, 2009:

49) diyerek Tanrı'nın varlığından şüphe duymuştur. Bu sözler, peygamberlerin de yanılabilceğinin bir göstergesidir.

Galileo, İncil'in kendisine yalnızca cennete gitme yollarını öğreteceğini söyler. İncil, gökyüzünde hangi bilimsel olayların yaşandığını ve gezegenlerin hareketlerini kendisine öğretmez. Gök cisimlerinin kusursuz maddelerden oluştuğunu bilen Galileo, bu maddeler üzerinde herhangi bir canlılığın yetişip yetişemediğini sorgular. O, pek çok nimet veren toprağı en soylu varlık olarak kutsayarak dolaylı bir şekilde uzayda yaşamın gerçekleşme olasılığını tartar:

*“Galileo- Hangi güzelliğı öğretebilir bana İncil
yüreğimin bana daha önce söylemediğı?
İnsan beyninin en ürkünç gizini söylüyorum şimdi:
Din elden gider, us devreye girdi mi...
(Olumsuz uğultu)
Selam size Sezar Borjialar, Lükreşialar
görmeli bir kerhaneye dönüşmüş papalık sarayı
papazların köseleye dönmüş yürekleri
nefretimle kutsuyorum sizleri”* (Dilmen, 2009: 57).

Yazar, sahnedeki din ve bilim karşıtlığını vurgulamak amacıyla halkın şamatalı konuşmalarından yararlanmışır. Halk, fıkra şeklinde konuşmalar sürdürür. Halkın söylediklerine göre, Papa, Galileo'ya teleskopla göklerde melekleri görüp görmediğini sorar. Galileo, melekleri görmediğini söyler. Bunun üzerine Papa, bunu kimseye söylememesini, yoksa dinin elden gideceğini tembihler. Galileo, aynı soruyu soran Kopernikus'a, melekleri gördüğünü söyler. Kopernikus, bunu kimseye söylememesini, yoksa bilimin elden gideceğini belirtir. Halk, Galileo'nun iddialarının sonunun nereye gideceğini merak etmektedir. Galileo, Sagredo'nun toplantısındaki konuşmalarından sonra birçok uyarı mektubu alır. Bu uyarılardan bir tanesi de Engizisyon Kardinali Bellarmino'dan gelir. Bellarmino, kiliseye karşı işlediğı suçı işleme koyduğı takdirde Galileo'nun öldürüleceğini belirtir. Galileo'nun işlediğı suçı *“bilimsel günah”*(Dilmen, 2009: 59) olarak adlandıran din adamı, Galileo'dan Kopernikus'un adını bir daha ağzına dahi almamasını ister.

Galileo, *Söyleşi ve Ölçümler/Deneyler* adlı eserlerinde öne sürdüğü düşünceleri sebebiyle 3 sorgulayıcı tarafından yargılanır. Sorgulayıcılar, Galileo'yu suçsuz ilan ettikleri takdirde inanç dünyasının kaybedip bilimin öne çıkacağı fikrinde uzlaşırlar. Onun İncil'e karşı geldiğı için özür dilemesini, aksi takdirde cezasının ölüm olduğunu bildirirler. (**Bunun üzerine**) Galileo, yakılarak öldürülmekten kurtulmak için bilimsel olarak kanıtladığı Dünya'nın Güneş etrafında dönüşünü reddeder.

Güngör Dilmen, *Hezarfen Ahmet Efendi* adlı kısa oyununda Osmanlı'daki keşifleri bilimsel gerçeklere uygunluk, dine uygunluk ve Padişahın isteklerine uygunluğu konusunda ele alır. Yazar, eserlerinde bilimi, inançlara üstün tutarak bilimi ve aklı yüceltir.

Güngör Dilmen, bir rivayet olarak bilinen Hezarfen Ahmet Efendi'nin Galata Kulesi'nden uçuşu olayını temel alır. Hezarfen Ahmet Efendi'nin herhangi bir fen okulunu bitirmeden, mühendislik gerektiren kanat yapma işlemini gerçekleştiremeyeceğı düşünülür. Hezarfen Ahmet'in uçtuğı iddiasını Newton'un yer çekimi kanununun da izin vermeyeceğine dikkat çekilir. Hezarfen Ahmet'in ilk uçuşu yaptığına inanan *“Neo Osmanlılar”*, bilimsel gerçekliğe davet edilir. Rivayetlerin öncelikli olarak bilimin doğruları tarafından incelenmesi, bilimin her konuda üstün kılınmasını sağlar.

Yazarın eleştirdiği bir başka konu, bir keşif peşinde olan Hezarfen'in Şeyhülislam'dan izin alması gerekliliğidir:

“Yardak - Başından çarpık ya... Doğrultalım konuyu.
Hezarfen Efendi, selamsız sabahsız
Ve Şeyhülislam'dan almadan fetva
Galata Kulesi'nden kanat açtı karşı kıyıya
Karşı kıyı Asya” (Dilmen, 2010: 132).

Oynatıcı, Hezarfen'in uçuşunu duyan Padişah 4. Murat'ın gururlanarak Hezarfen'i ödüllendirdiğini anlatır. Padişah'a sınırsız yararlanarak kendine menfaat sağlayan bir şair, Padişah'ı doldurarak Hezarfen'in ceza almasını sağlar. Yazar, Hezarfen'in keşfini desteklemesi gereken Padişahın, kıskançlıklar ve entrikalarla önüne geçmesini eleştirir:

“4. Murat - Yerden yekiniş gökyüzüne uçmalar kimin haddine?
Ben ki bir hayli eksilmiş de olsa bir cihan padişahıyım hala Tanrının gölgesi yeryüzünde.
Bugün gökyüzünde uçan adem, bilinmez yarın ne bela getirir başıma” (Dilmen, 2010: 133).

Güngör Dilmen, pek çok oyununda olduğu gibi *Yol* adlı oyununda da bilimin üstünlüğü temasını ele almıştır. Oktay, Amerika'nın saygın üniversitelerinden biri olan Yale Üniversitesi'nde eğitim görmüş idealist bir mühendistir. Mezun olduktan sonra ülkesinin gelişimi için yurda dönmüştür ve Hamdi Bey adında bir yol yapım üstlenicisi ile birlikte çalışmaktadır. Hamdi Bey, bilimden daha çok alışlagelmiş düzene ayak uydurur ve herhangi bir uzmanlığı olmaksızın ihale kazanarak yol yapımı işiyle ilgilenir. Oktay ise, yaptığı işi bilimin sağlam temelleri üzerine oturtturarak gerçekleştirmek ister. Oktay ve Hamdi Bey arasındaki anlaşmazlık, temel değer olarak bilimi öncelik almak hususundadır:

“Oktay - Bilimsel kriterler vatan toprağında da geçerlidir. Toprak katmanları çok önemli.
Hamdi - İnsan katmanları da önemli. Şu Alevi, şu Sünni köyü diyelim. Yolu iki eşit uzaklıkta geçirmeliyiz ki, iki köyden biri bize haksızlık yapıldı demesin. Kürtler huylanmasın” (Dilmen, 2010: 36).

Hamdi Bey, bilimin üstünlüğünü yalnızca sosyolojik konumları önemseydiği için değil aynı zamanda kişilerin rantını da düşünerek reddeder. O, yapılacak olan yolu hem Memduh Ağa'nın kuracağı petrol istasyonunun hem de Müstecip Bey'in topraklarının yanından geçirmek derindedir:

“Oynatıcı - Yer katmanları, zemin direnç hesapları Hamdi Bey için palavraydı. ‘Burası Türkiye’ idi” (Dilmen, 2010: 37).

Hamdi Bey, düzene ayak uydurmuş bir ticaret adamı olsa da, ülkenin Oktay gibi bilgili ve çağdaş gençlerle ilerleyeceğinin farkındadır ve ona kişisel olarak saygı duyar.

“Hamdi -(İçten)Bu memleket sizin gibi idealist gençlerle mamur olacak, Oktay Bey oğlum” (Dilmen, 2010: 37).

Oktay, bilimin her dalına oldukça meraklı bir gençtir ve bilim adına büyük bir hayali vardır. Kültürü ve dili bozulmamış bir Hitit köyü bularak bilim dünyasını sarsmak istemektedir. Veysi, Oktay'ın bu zaafını kullanarak onu kandırır. Yolu geçirmek istedikleri bölgenin yanındaki köyün, Hitit Köyü olduğunu zanneden Oktay, yolun o bölgeden geçmesine izin verir. O, bilim dünyasının

köye akın edeceğini ve yolun oradan geçmesi gerektiğini düşünerek mesleğindeki ilk hatayı bilimin söylediklerini gerçekleştirilmemekle işler.

5. Irkçılık ve Etnik Ayırıştırma

Güngör Dilmen, *İlse Koch* adlı oyununda Nazi Almanyası'nda yaşamış gerçek bir karakter olan İlse Koch'u ana karakter olarak işlemiştir. Yazar, İlse Koch'un sadist kişiliğini savaşın soğuk yüzünü göstermek amacıyla kullanır. Irkçılık, yazarın eleştirdiği temadır.

Nazi komutanlarından birinin eşi olan İlse Koch, esir Josef'in dövmesinin sırrını merak eder. Josef'in dövmesinde eski sevgilisi Lorelei'in adı yazmaktadır. İlse, Lorelei ile ilgili daha fazla şey merak ettikçe Josef anlatmaya devam eder. Lorelei, Alman bir kızdır ve Yahudi değildir. Lorelei ve Josef, birbirlerini çok sevmişlerdir. Almanya'da ırkçılık arttıkça Lorelei yavaş yavaş Josef'tan uzaklaşır. Josef, ırkçılığın artma sebebini Yahudiliğin yükselişi ve Yahudilerin elde ettikleri başarılar olarak görür:

“Josef - Bizim ilk günlerimizde Yahudilik o denli sakıncalı değildi. Önemli bir Fransız söylemiş : ‘Bir ülkenin kültür düzeyi, yetiştirdiği büyük Yahudilerle ölçülür,’ diye.

...

Dünyanın en büyük dâhileri Yahudiler arasından çıkıyorsa... Biz sakıncalı ırkız demektir. Karl Marx, Freud, Einstein. Her biri de kendi alanında dünyayı değiştiriyor ve de evreni...” (Dilmen, 2010: 84).

İlse Koch, Josef'in Lorelei dövmesini şairane bulur. Alman şair, Goethe'nin sık sık Buchenwald'a gelerek yakınlarındaki meşe ağacının altında şiir yazdığını hatırlatır. Josef, o ağacın artık inançlarından dolayı insanların asıldığı bir yer olduğunu söyler. İlse Koch, vurdumduymaz şekilde o ağaçta değil başka ağaçlarda insanları öldürmenin daha doğru olduğunu söyleyerek insan öldürmeyi olağan karşılar.

İlse Koch, Josef'in Goethe'den çok Yahudi olduğu için Heine'yi beğendiğini iddia eder. Josef, Heine'yi tutmaktan ziyade ona tutunduğunu söyler. Josef, Alman askerleri onu almaya geldiklerinde alelacele Heine'nin bir kitabını yanına aldığı anlatır. Yazar, sanatçının inancının ve ırkının dışında sanatının değerlendirilmesi gerektiği düşüncesini Josef'in repliği ile seyirciye sunar:

“Josef - ...Darda kaldığım zaman Heine'yi çıkarıp : ‘Bakın, Alman şiirinin büyük ustası Heine de Yahudiydi,’ diyorum. İhtin, Almanya'yı birleştiren Bismarck ona dil uzatanlara karşı nasıl savunuyor Heine'yi : ‘Adının ancak Goethe'nine yanı sıra anılabileceğini, şiirinin katıksız Alman şiiri olduğunu bu baylar nasıl unutabilirler?’” (Dilmen, 2010: 86).

Josef, Heine'nin Yahudilikten Hıristiyanlığa geçiş sürecini İlse'ye anlatır. Heine, Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Yahudi olduğu için iş bulamaz ve Hıristiyan olur. Yahudilere karşı olmalarıyla bilinen Protestanlık mezhebini seçer ve kendi deyimi ile “Avrupa kültürüne bir Giriş bileti”(Dilmen, 2010: 86) alır. Josef, kendisi de din değiştirerek Katolik olmasına rağmen Almanya'da esir olur. O, din değiştirse bile dövmesinin kalıcılığı kadar kalıcı olan ırkını değiştiremediğini söyler ve esir kampında inançlarını kaybederek ateist olduğunu beyan eder:

“Josef - Yapıştırdılar işte yüreğimin üstüne şu Davut yıldızını. Şu haçımınla oldum ben Hıristiyan bir Yahudi. İsa da Musa da dışladı beni” (Dilmen, 2010: 87-88).

Yazar, ırkçılığın eleştirisinde bulunduğu gibi insanların her türlü kategorizasyonuna da karşı çıkar. Josef, her dilden adının karşılığı olan insanları dağarcığında toplamaya çalışır. Bu şekilde kendini ve insanlığını çoğalttığını düşünür:

“İlse -Adın inancından daha önemli senin için. İlginç.

...

Jozef - Uzaktan, gaipten adaşlarım seslenmeye başladı bana Jozef, Jozef, Yosip, Guiseppe, Yusuf... Ve ben o günden sonra Jozef adaşlarımı biriktirmeye başladım” (Dilmen, 2010: 93).

Güngör Dilmen, insanlığın dininden, ırkından, milliyetinden dolayı gruplara ayırmaktan sakınır. Yazara göre; insanlar öncelikli olarak insan olduğu için eşit olmalı ve bireyler toplumlara katkılarıyla öne çıkmalıdır.

Jozef, İlse'nin çizmelerini temizlerken silah sesleri duyulur. İlse, silah sesinden rahatsız olduğu için yakınlarında silahla adam öldürmeme emrini verdiğini hatırlayarak sinirlenir. O, kamptan bir esir kaçmaya teşebbüs ettiği için öldürüldüğünü düşünse de Jozef ona gerçeği anlatır. Nöbetçi askerlere kaçmaya çalışan askerleri vurdukları için prim ödenmeye başladığından beri askerlerin esirlere uyguladığı oyunu anlatır. Askerlerden biri esirlerden birinin başındaki şapkayı derhal yıkayıp kurutmasını emreder ve şapkayı uzağa atar. Şapkasını alarak hızla uzaklaşan esiri, vurarak prim kazanırlar. Bu şekilde yazar, savaş esnasında insanların onurunu hiçe sayarak yapılan uygulamaları eleştirir.

İlse Koch, Jozef Lorelei ile birlikte olduğu gibi kendisiyle de birlikte olmasını ister. Josef, teklifini kabul etmeyince onu ve diğer dövmeli esirleri öldürmeye karar veren İlse Koch, insanlık tarihindeki en korkunç kıyımlardan birini gerçekleştirir. Esirleri öldürüp dövmeli derilerini yüzerek kendisine kişisel eşyalar yaptırır. Jozef'in derisi ile kitap ciltleyip abajur yaptırır. Yazar, İlse Koch'un sadist kişiliğinin yanı sıra onun nezdinde pek çok devletin ve yöneticinin eleştirisini yapar. Jozef, oyunun sonundaki repliğinde günümüzden seslenerek İlse Koch gibilerinin tükenmediğini iddia eder ve günümüzde yapılan insanlık dışı uygulamaları kınar:

“Jozef - Benim buradan görebildiğim, çağdaş İlseler, Karl'lar, kol kola kucak kucağa demokrasi ve insanlık dersi veriyor geri kalmış toplumlara.

Didaktik olmamaya yeminli bizim yazar bile bozdu yeminini...

Kıssadan hisse, bir has'tir çekiyor böyle bir dünya düzenine” (Dilmen, 2010: 103).

Güngör Dilmen, *Pantolog*'ta yakın dostu olan ilk kültür bakanımız Prof. Talat Halman'ı konu alır. Onu şair, yazar ve çevirmen olarak tanıtarak onun günlük ve siyasi yaşamından kesitler sunar.

Güngör Dilmen, Talat Halman'ın siyasi yaşamıyla ilgili anekdotlarında Türk-Kürt kavramlarına yaklaşımını eleştirir. Halman, Kültür Bakanlığına İngiliz Kraliyet ailesini ağırlar. Basının ziyarete ilgisi büyüktür. Prens, Eskimoların kendisini etkilediğini belirtmesi üzerine Halman, Eskimoların şairlerinden örnekler sunar. Basın, Türk kültürü yerine Eskimoların şairlerinin anlatılmasını doğru bulmaz. Halman, basının popülist yaklaşımına uyararak Eskimoların Türk olduğunu iddia eder. Basın toplantısındaki hiç kimse buna itiraz etmez. Bu örnekle, Eskimoların Türk olduğu iddiası absürt bir şekilde öne sürülerek Türk-Kürt kavramlarına yaklaşım eleştirilmiştir:

“2.Pantolon - Evet ama Sayın Bakan, kutuplardaki Türklerden önce burnumuzun dibindeki ‘dağ Türklerini’ adam etsek daha iyi olmaz mı?

1.Pantolon - Yani Kürtleri!” (Dilmen, 2010: 63).

Halman, Kürtlerin Türk kökenli olduklarını kanıtlamak üzere ortaya atılan absürt açıklamalardan örnekler verir ve bu tezleri bilimsel çalışmalar olarak değerlendirir. Yazar, bu tezleri şovenizm olarak göstermek ister:

“1.Pantolon - *İlle Türk mü olmaları gerekli?*” (Dilmen, 2010: 63).

Güngör Dilmen, *Kuzguncuk Türküsü* oyununda azınlıkların yaşadığı sorunları işler. Çeşitli milliyetlerden insanlar bir arada huzur ve saygı ortamında yaşamaktadırlar. Öğretmenlik yapan Saranda, bu çeşitliliği sokakta macun satan adamın tablasına benzetir:

“*Saranda - Bütün bu renkler beyaza kesilir.*

Bakın şurda hepimiz renk renk Rumu, Ermenisi, Türkü, Yahudisi; Tanrının eli şöyle fırıl çevirdi mi bizi ki çeviriyor da aslında.

Biz, Rum, Ermeni, Yahudi, Türk olmaktan önce

İnsanızdır” (Dilmen, 2000: 28).

Kişiler arasındaki tartışmalar, milliyetin dışında kişisel sürtüşmelerdir. Ancak, Türk olmayanlara gavur denilse bile azınlıklar bu duruma alışmışlardır. Komşular, arkadaşlıklar, aşkların saygı çerçevesinde yürütüldüğü bir dönem olması, yazarın oyunda özellikle altını çizdiği bir noktadır. Yazar, halkın günlük yaşamındaki adil düzenin aksine yasaların uygulanması hususunda adil olunmadığı ve azınlıkların haksızlığa uğradığı fikrindedir. İmam Efendi'nin cübbesiyle dolaşması hoş görülürken Papaz Todori'nin cübbe giymesi göze batar. Din adamlarının cübbeleriyle günlük hayatlarını sürdürmeleri kıyafet yasasına aykırıdır:

“*Todori - Yasa ikimiz için de geçerli değil mi?*

Saranda - Gerçekçi ol Todori, biz azınlığız bu ülkede” (Dilmen, 2000: 25).

Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve Yunanların bomba koyduğu haberi ülkedeki huzur ve güven ortamının bozulmasına sebep olur. Devletin göz yumması ve basının tahrikleriyle bazı gençler azınlıklara karşı ayaklanır. Türk halkının bir kısmı birlikte yaşadıkları komşularına sırtını dönmez ve kendilerini korumalarına yardımcı olur:

“*Saranda: (Yaklaşan Uğultular)*

Kurt sürüleri gibiydi

Ancak biz de koyun kuzu değildik. Rumu, Yahudisi, Ermenisi ve Türkü...

Türkler ikiye ayrılmış demek:

Saldırganlar...Savunganlar! Kuzguncuk Savunması başladı...” (Dilmen, 2000: 50).

Yaşanan 6-7 Eylül olayları sonrasında azınlıklar, memleketleri bildikleri Türkiye'den asıl yurtlarına dönmeyi düşünürler. Azınlıklar, kendilerinin hiçbir suçu olmamasına rağmen saldırıya uğramışlardır. Canlarının tehlike altında gören azınlıklar, evlerinden, işlerinden ayrılarak kendi memleketlerine dönme kararı alırlar. Türkiye'yi memleketi gibi görmüş azınlıkların evlerinden, komşularından, işlerinden ayrılması trajik görüntülere sahne olur. Azınlıkların düştüğü zor durumdan faydalanmak isteyen müteahhitler, azınlıkların evlerini ucuza alıp apartmanlar yapmak isterler. Kuzguncuk, bir süre sonra müteahhitlere dar gelmeye başlar ve başka semtlere dadanırlar. Kuzguncuk, sanatçıların merkezi haline gelir. Saranda, Kuzguncuk'u sanat ortamı haline getirenin Cengiz Bektaş olduğunu ileri sürer. Cengiz Bektaş'ın “Hoşgörünün Öteki Adı: Kuzguncuk” kitabındaki “hoşgörü” kelimesine takılıp kalan Saranda, hoşgörünün tanımını üzerine Bektaş ile bir sohbet gerçekleştirirler. Saranda, azınlık halktan biri olarak “hoşgörü” kelimesinin onda uyandırdığı duyguları paylaşır:

“Saranda - Peki lütfen söyler misiniz, benim neyimi hoşgöreceksiniz?
 Şurada evimle işim arasında gidip geliyorum,
 kimsenin ruhu duymuyor varlığımı.
 Neyimi hoş görüyor, neye katlanıyorsunuz?
 Sabah saat sekizde, ya da akşam beşte
 ürkek çan seslerine mi?
 Vaftiz, düğün ne söz!
 Ölüm çanları da seyrekleşti.
 Hoşgörü bizden efendim.
 Hoşgörmeyip de ne yapacağız, katlanamayan gider.
 İşte pankartlar asmışlar: “Ya sev, ya git!” diyorlar.
 Bu kadar basit” (Dilmen, 2000: 68-69).

Saranda, azınlıkları ülkeler arasında kalmış bir yumurta olarak değerlendirir. İki ülkeden biri hafif hareketlenince, arada kalanın suçsuz azınlıklar olduğunu belirtir.

6. Demokrasi

Güngör Dilmen, *Toplar ve Paşalar* adlı eserinde iç savaş çıkararak iktidarını korumak isteyen Paşa'nın demokrasi yolundan ayrıldığı için başına gelen felaketi anlatır. Paşa, topları ülkedeki diğer partilere karşı kullanmak hazırlığındadır. Paşa'nın hedefinde asıl sol partileri bitirmek vardır:

“Silindir Şapkalı - Bütün dahice taktikler basittir.

Paşa- Yabancı değilsin. Sağa biraz kuru sıkı gümbürdetiyoruz, sonra var gücümüzle, topun var gücüyle yani sola çullaniyoruz. Ortalık bize kalıyor” (Dilmen, 1996, 71).

Silindir Şapkalı, Paşa'nın iktidarı uğruna çıkarılmak istenen iç savaş için bahanesini topun şeklinden ilham alarak bulur. Güllelerin üzerinde bazı kişilerin suretleri vardır. Silindir Şapkalı, bu suretlerden yola çıkarak iç savaşı, demokrasinin izin verdiği düşünce çarpışmalarıyla özdeşleştirmek ister:

“17. Urban - Bunlar kellesele gülleler.

Silindir Şapkalı - Böylece, bir düşünce savaşı verdiğimizize de inandırabiliriz dünyayı” (Dilmen, 1996: 73).

Paşa, topu incelemek üzere kafasını namluya sokar ve kafası sıkışır. Kendisini kurtarması için en yakın siyasi arkadaşını ve yardımcısını usulsüzlük yaptığı dosyalarla tehdit eder. Halbuki o zamana değin yardımcısının yolsuzluklarını bilmesine rağmen menfaati uğruna sesini çıkarmamıştır. Demokrasi yolundan ayrılıp ülkeyi iç savaşa sürüklemek isteyen Paşa, topun patlaması ile canından olur. Yazar, ülkeyi demokrasi çarkından çıkarmak isteyenlerin sonunun felaket olacağını ima etmek istemiştir.

7. Özgürlükler

Güngör Dilmen, *Sokrates 'Bulutlar'da* adlı eserinde düşünce suçlarından dolayı yargılama yapılmasının eleştirisini yapar. Sokrates, karşısındaki insana sorular sorarak çeşitli düşünceler oluşturma yoluna giden bir aydındır. O, kendine has bir yöntem olarak geliştirdiği soru sorma

tekniki olan “düşünce doğurtma” (Dilmen, 2012: 13) sistemi ile döneminin önemli kişiliklerinin tepkisini çekerek gençliğin inançlarını köreltip onları mutsuz etmekle suçlanır. Onun yargılanmasında diğer büyük etken, kendisini çekemeyen aydınlardır:

“Sokrates - Meletos, kendisini şair sandığı için bana düşman.
Anütos, politikacılar adına bana kırgın.
Lükon ise hatipler adına küskün.
Kendimi böyle kişilere bir türlü beğendiremedim.
Beğendirmeye de yok niyetim.
Ben bunu bilir bunu söylerim.
İşte düşündüklerimi açık açık söylemem.
Asıl nedeni başıma bu belaları getiren”(Dilmen, 2012: 40).

Yargılamanın neticesinde ölümle cezalandırılan Sokrates, tutulduğu mağaradan kaçmayı kendine yediremez ve zehri içerek ölür. Yazar, burada aydınların yaşama dair her şeyi sorgulamanın asıl görevleri olduğu iletisini eserinin ana teması olarak seyirciye sunar ve Sokrates'in son sözlerini oyundaki tüm kişilere koro halinde söyleterek iletinin gücünü artırır:

“Bütün Kişiler - “Sorgulanmayan bir yaşam yaşamaya değmez.” dedi” (Dilmen, 2012: 54).

Güngör Dilmen, *İttihat ve Terakki* adlı eserinde devlet idaresinin sağlıklı yürümesinin ön şartı olarak özgürlüklerin tanınmasını koşar. Devlet idaresi, yabancı devletlerden alıntı yapılarak yerleştirilmeye çalışılan değerler yerine, mevcut yönetim tarzının özgürlüklerle yoğrulması ile ideale ulaştırılabilir. Özgürlüklerin yerleştiği ülke yönetiminde, kişisel hırslara ve yolsuzluklara meydan verilmez. Oyununda, Abdülhamit ve Talat Bey'in Osmanlının geleceği hakkındaki konuşmaları sahenin gerçeküstü bir alana dönüştürülmesiyle yapılır. Köhne bir malikaneyi ayakta tutmanın yollarını konuşurlarmış gibi Osmanlının geleceğini tartışırlar. Abdülhamit elinde bir çekülle çökmekte olan malikanenin duvarlarını ölçerek bu yapıyı nasıl kurtaracağını hesaplar. Talat Bey'i durduğu yerin de çökeceği konusunda uyarır. Talat'ın göçmelerin nereden başladığı sorusuna “Avrupa'dan getirttiğiniz özgürlük denen şu ağır kristal avizeyi kubbeye asarsanız böyle olur işte.”(Dilmen, 2003: 117) der. Abdülhamit'e göre kubbe bu ağırlığı taşıyamayacaktır ve onu tahtan indirdikleri takdirde onların da git gide kendine benzeyecekleri konusunda uyarır. İttihat ve Terakki toplantısında topluluğun içinde kişisel tutkulara yer olmadığına dair yapılan konuşmayı hatırlatarak bu konuda yanılacaklarını ve zaman içinde yaptıkları devrimin Abdülhamit devrinin kopyası olacağını iddia eder. Nitekim öyle olmuştur ve iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki kişisel tutkulara tutsak olmuştur.

Güngör Dilmen'in eserlerinde, baskıcı yönetimler eleştirilen konulardan biri olmuştur. *İttihat ve Terakki* oyununda İttihat ve Terakki yöneticilerinden Talat Bey'in partiyi tutmayan memurların işlerinden atılacaklarını söylemesi diğer bir yönetici olan Mithat Şükrü Bey tarafından doğru bulunmaz. İçlerinde benimsemeden yalnızca dış görünüşte İttihatçı görünen insanların bir işlerine yaramayacağını söyler. Talat Bey düşüncelerini şöyle savunur:

“Talat Bey -Memur yüzyıllardan beri yalnız midesiyle bağlıdır bir yönetime. Ekmeği değil mi biz veriyoruz... biz de kendimize bağlı memurlar isteriz kendimize” (Dilmen, 2003: 193).

8 . Rüşvet

İttihat ve Terakki oyununda devlet kademelerinde rüşvet meselesi eleştirilir. Sultan Reşat, Abdülhamit tahttan indirildikten sonra tahta geçebilmek için Prens Sabahattin'in rüşvet talebiyle

karşılaşmıştır. Prens Sabahattin, Reşat'a İngiliz bankerden elli bin altın borç alıp ona vermesini ve tahta geçince devlet hazinesinden geri ödemesini ister. İttihat ve Terakki'nin Sultan Reşat'ı tahta geçirmesiyle rüşvet vermesine gerek kalmayan Reşat bu duruma şükreder.

Osmanlı'nın bu döneminde rüşvet meselesi devlet işlerinin yürümesi için olağan duruma gelir. Öyle ki yokluk içinde savaşılan askerler için gönderilecek zeytinyağı için bile rüşvet döner. Talat Bey, Enver Paşa'ya askerler açlık ve sefalet içinde savaşıırken aldığı rüşvetlerle zengin olan İsmail Hakkı'yı kovmasını ister. Enver Paşa ise, içinde buldukları durumun hiçbir değişikliğe müsait olmadığını belirtir. Abdülhamit yeniden sahneye gelir ve namuslu bir insan ararken kurulu düzenin bozulmamasını gerektiğini ve yüzyıllardır devam eden bu çarkın işletilmesi gerektiğini söyler:

“Abdülhamit - ...devlet hizmeti bir rüşvetler sisteminin düzenli çalışması demektir. İsmail Hakkı Paşa'nın tuttuğu, güvendiği adamlar vardır, bu adamların adamları vardır, onların dahi adamları vardır. Ve rüşvetler bu silsile-i meratip boyunca alınıp verilir. Usulünce, töresince üleşilir ve bu arada büyük ölçüde çalınmış da olsa Mehmetçiğin eline ulaşır biraz ekmek” (Dilmen, 2003: 176).

Yakup Cemil, Enver Paşa'ya kendisine verilmeyen görevlerden dolayı memnuniyetsizliklerini iletmek için gittiğinde yağ toplayıcı Hacı Emin gelir. Enver Paşa'nın yardımcısı Kara Kemal'le konuştuğunu zanneden Hacı Emin onu İsmail Hakkı Bey'in gönderdiğini ve askerlerin tek yağ temin edicisinin kendilerinin olacağını ve onlara da bu işin sonunda belli pay düşeceklerini söyler. Yakup Cemil durumu hiç bozmadan onlarla rüşvet pazarlığı yapar. Anlaşmaya vardıklarını düşünen Hacı Emin belgelerin hemen imzalanmasını ister. Yakup Cemil'in imzası ise silahıdır. Silahını Hacı Emin'e doğrultur ve oracıkta onu öldürür. Talat bir hukuk devleti olduklarını ve eğer Hacı Emin bir suç işlediyse bunun cezasını yargıçların vermesi gerektiğini söyler. Halbuki bu sözleri söyledikleri kişi İttihat ve Terakki'nin suikastlarını gerçekleştiren kişidir. İkiyüzlü bu tutuma karşı Yakup Cemil, elini yağa bulamaktansa kana bulamayı tercih ettiğini söyler.

Yakup Cemil'in Enver Paşa'ya asıl geliş amacı, bağımsız bir kuvvetin başına verilip savaşa gitmek için izin almaktır. Enver Paşa bu isteği kabul etmediğinde Yakup Cemil'in cevabı Enver Paşa'nın devlet kademesinde gerçekleştirdiği torpilleri açıklar niteliktedir:

“Yakup Cemil - 'Yaparsın yasayı olur yasa' diyen sen değil miydin? Kardeşin Nuri'yi binbaşılıktan paşalığa yükselttin, yasa vardı elinde. Amcan Halil'i paşa yaptın, yasa vardır elinde. Sen kendin aynı ay içinde yarbaylıktan paşalığa yükseldin –albaylık ne oldu arada?- yasa vardı eline. Biz ki soysuz soyluları alaşağı etmek için giriştik bu devrime, sen damat oldun saraya” (Dilmen, 2003: 182).

9. Kumalık Kavramı

Güngör Dilmen, *Kurban* adlı oyununda toplumsal bir sorun olan kumalık meselesini tema olarak belirlemiştir. Kırsal kesimlerde evlilikler genellikle görücü usulü yapılsa da, Zehra ve Mahmut birbirlerini severek evlenmişlerdir. Bir yuva kurmuşlar ve birlikte tarlalarında çalışarak mal mülk edinmişlerdir. Mahmut, Zehra'dan başka bir kadına aşık olmasına rağmen evine ve çocuklarına bağlı, şefkatli bir adamdır. Gülsüm'le evlenecek olmasından dolayı Zehra'ya karşı bir suçluluk duygusu hissetmektedir. Toplum arasında kuma getirmenin olağan bir durum olarak kanıksanması, Mahmut'un vicdanını rahatlatması için vesiledir:

“Zehra: Ben neyim evin içinde?

Mahmut: Onsuz yapamam, Gülsüm kanıma buyruk.

Zehra: (Daha yüksek) Ben neyim bu evin içinde?

Mahmut: Senin yerin ayrı. İlk göz ağrım, çocuklarımla anası.

Zehra: *Çocukları doğurmuş olmaktan öte yerim yok mu evin içinde?*

Mahmut: *Eve yeni bir kadın getiren erkek ben miyim köyde?*"(Dilmen,2008: 38).

Zehra, o gece korkunç rüyalar görür. Halime ve Kadınlar, Zehra için Gülsüm'ü öldürüp Mahmut'un yatağına bırakmışlardır. Mahmut öptükçe Gülsüm canlanır. Zehra, kadınların ona kumpas kurduğunu zanneder. Gülsüm'ün aslında canlı olduğunu, onu ölü gibi gösterip eve aldıkları düşünerek tepki gösterir. Kadınlar Zehra'ya, Gülsüm'le iyi geçinirlerse her şeyin daha kolay olacağını söyler. Zehra ise, bu rüya ile Gülsüm'ün ayağını evin eşliğinden attırmamaya ant içer.

Kuma meselesi köyde o kadar kanıksanmıştır ki kadınlar bile bu duruma tepki göstermemektedir. Köyün yaşlılarından Halime Nine ve oyunda koro vazifesi gören kadınlar, Zehra'ya moral vermek için yanına gelirler. Halime, ilk zamanların zor olacağını ama daha sonra Gülsüm'e alışacağını söyler.

Zehra, köyde üzerine kuma gelen ilk kadın değildir. Kadınlar Zehra'nın ne hissettiğini anlasalar da içindeki duyguların dışavurumunun olacağını düşünmezler. Halime, daha önce üzerine kuma getirilecek olan bir kadının ah çekmesiyle düğün alayının taş kesildiği efsanesini anlatır. Düğün alayı taş kesilmesine rağmen, bu efsanede kadının bir rolü ve aksiyonu olmamıştır. Aksine kadın, o kadar çaresiz durumdadır ki ah çekmekten başka yapabildiği bir şey yoktur. Oysa; Zehra, bu pasifliği kabullenmeyecektir. Halime, oyunun sonundan haber verircesine, şu sözleri sarf etse de o bile olayların geleceği noktayı tahmin etmemektedir:

"Halime: Bugün bir şeyler olacak öyleyse. Bin, bin yıldır Anadolu kadınının sustuğu çığlık belki senin yüreğinden fıskırır" (Dilmen, 2008: 55).

Sonuç

Güngör Dilmen, tiyatro eserlerinde mitolojiyi ve tarihi konuları temel alırken toplumun yaşadığı siyasi, kültürel ve ideolojik problemlere çareler arama çabasındadır. Onun tiyatro eserleri bu bağlamda uyarıcı ve yol gösterici bir yapıya sahiptir. Yazar, geçmiş dönemlerde ve farklı coğrafyalarda insanlığın yaşadığı dram ve trajedileri ele alırken aslında insanlığın evrensel nitelikteki yaralarına temas eder, geçmişte yaşanan örneklerle bugünün sorunlarına ışık tutmaya çalışır. Güncel sorunlara evrensel çözümler üretir. Bu çözümün temel kavramı kendi olmaktır. Yazarın bakış açısına göre kim olursa olsun dışarının her türden yönlendirmesi kimliğin gelişiminde en büyük engeldir. Bu çerçevede toplumun kendi kültürüne sahip çıkmayarak Batının kültür emperyalizmine kapılmasını eleştirir. Avrupa ve Amerika'nın kendi menfaatlerini üstün görerek diğer milletleri sömürmelerine dikkat çekerek belirli bir bilinç oluşturmak ister. Yazar, ideal dünya düzeninin inançlarla değil akıl ve bilimle gerçekleşeceğini düşünür, akli ve bilimi daima inançların üzerinde tutar. Ona göre toplumların ve devletlerin güçlü olması yozlaşmış düşünce ve inançlardan kurtulmalarına bağlıdır. Eserlerde sorumsuzca davranan yönetsel erkin eleştirisine yer verilirken bireysel manada bilinçlenmenin önemine dikkat çekilir.

Güngör Dilmen'in eserlerinde önem verdiği konulardan biri de kadındır. Toplumun, yanlış fikirlerle kadına dayattığı roller eleştirilir. Kadının kuma olarak istismar edilmesine ve her türlü baskı ile özgürlüğünün kısıtlanmasına karşı çıkılır. O, tiyatrolarında insanı ve toplumu yok sayan, insanın ve toplumun varlığını kendi eliyle gerçekleştirmesine engel olan her türlü anlayışı reddeder. Bu tarz evrensel sorunların çözüm yollarını, estetik boyutta söylevci bir yaklaşıma

yönelmeden işler. Toplumsal temalı tiyatrolarında bireyi tahakküm altına alan her tür ideolojik görüşün ve dini referans alan düşüncenin, özgürlükleri kısıtlayan çıkar odaklı yapılanmaların sorgulanmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Devletlerin sömürü amaçlı emellerinden, azınlıkların haklarına kadar dünyanın yönetiminde belirleyici olan, insanın varlığını ve kimliğini yok sayan saldırıların ancak insanın kendini, kendi aklı ve iradesi ile tanımladığında durdurulabileceğini göstermeye çalışmıştır. Tiyatrolarında bireyin özgürleşmesine çeşitli bahanelerle engel olunarak onu sömürmeyi esas alan her tür sisteme karşı bir duruş gösteren Güngör Dilmen, kimliğini kendi iradesi ile gerçekleştirmenin evrensel bir gereklilik olduğuna inanır.

Kaynakça

- Altun, H. (1999). *Bir Reji Çalışması: Akad'ın Yayı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, Ş. (2013). *Anlatma Esasına Dayalı Edebi Metinlerin Tahlili*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- And, M. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çalışlar, A. (1995). *Tiyatro Ansiklopedisi*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çekiç, S. , & Doltaş, D. , & Halman, T. (2010). Güngör Dilmen Bildiri Kitabı, *Güngör Dilmen'in 50. Sanat Yılı Sempozyumu*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Çetin, N. (2008). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Altıncı Baskı, Ankara: Öncü Kitap.
- Dilmen, G. (1996). *Toplu Oyunları 3*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (1998). *Toplu Oyunları 4*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2000). *Toplu Oyunları 5*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2002). *Osmanlı Dram Kumpanyası*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2003). *Toplu Oyunları 6*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2007). *Keçitürküsü*, Birinci Baskı, İstanbul: Cem Yayınları.
- Dilmen, G. (2008). *Toplu Oyunları 2*, İkinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2009). *Galileo'nun Günahları?*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2010). *Toplu Oyunları 1*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2011). *Canlı Maymun Lokantası*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2012). *Sokrates "Bulutlar" da*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2016). *Toplu Oyunları 1*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2017). *Deli Dumrul*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.
- Dilmen, G. (2017). *Ben Anadolu*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Dilmen, G. (2017). *Hasan Sabbah*, Birinci Baskı, İstanbul: Mitos Boyut Yayınları.

Doğan, D. Mehmet (1990). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları.

Göktaş, S. (2015). *Güngör Dilmen'in Mitolojik Dünyası*, İstanbul: Yeni Yayınevi.

Keçeli, F. (2003). Güngör Dilmen'in Oyunlarında "Mitolojik, Tarihsel ve Fantastik Olanın" Kullanımı. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*.

Yaycıoğlu, M. (2005). Güngör Dilmen'le Söyleşi. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 20, s.129-142.

“Birden Bire” Hikâyesi Bağlamında Ömer Seyfettin’in Evlilik Kurumuna Bakışı
Ömer Seyfettin's View On Marriage Institution In The Context Of The Story "Suddenly"

Cihan ÖZDEMİR*

*Doç. Dr, Yunus Emre Enstitüsü

e-mail: cihan.ozdemir@yee.org.tr

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.653574>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Cihan Özdemir, Yunus Emre Enstitüsü,
Bakü/Azerbaycan

ORCID: 0000-0002-7186-3300

Geliş Tarihi/Received : 01.12.2019

Kabul Tarihi/Accepted : 08.12.2019

Atıf/Citation

ÖZDEMİR, Cihan (2019). “Birdenbire” Hikâyesi Bağlamında Ömer Seyfettin’in Evlilik Kurumuna Bakışı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (3), 394-400.

DOI: [10.34083/akaded.653574](https://doi.org/10.34083/akaded.653574)

Öz

Ömer Seyfettin, hikâye, roman, edebiyat tenkidi, dil, siyaset ve düşünce alanlarında eserler vermiş çok yönlü bir yazardır. Hikâyelerinde ele aldığı konu, tema ve tiplerin zenginliği ile bu türün gelişmesine ciddi katkılar yapmış ve edebiyat tarihimizde göz ardı edilemeyecek bir yer kazanmıştır. Ömer Seyfettin, sosyal tenkit ve hiciv alanındaki hikâyelerinde, Türk toplumunun her yaş, cinsiyet ve meslek grubuna ait insan tipini, realist biçimde tasvir etmiş bir hikâye ustasıdır. Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde siyasi ve sosyal felaketlere şahit olmuş, cemiyet hayatındaki yozlaşmayı yakından gözlemlemiş bir yazar olarak, bütün bu hadiselerle ilgili duygu, düşünce ve gözlemlerini hikâye formu içerisinde başarıyla ifade etmiştir. Ömer Seyfettin, zengin şahıs kadrosuna ve çarpıcı olay örgülerine sahip hikâyeleri yoluyla kültürel değerlerdeki bozulmayı tenkit etmiş, topluma mesajlarını iletmiş ve inandığı değerleri ön plana çıkarmıştır. Bu yazı, Ömer Seyfettin'in söz konusu hikâyelerine güzel bir örnek teşkil eden “Birdenbire” hikâyesi çerçevesinde onun evlilik kurumuna bakış açısını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşk, evlilik, Batılılaşma, karakter, olay örgüsü.

Abstract

Ömer Seyfettin is a versatile writer who has written works in the fields of story, novel, literary criticism, language, politics and thought. He has made significant contributions to the development of Turkish story genre with the richness of the subjects, themes and types he has dealt with in his stories and therefore has gained a place that cannot be ignored in the history of literature. Ömer Seyfettin is a story master who has described the types belonging to every age, gender and professional group of Turkish society realistically in his stories of social criticism and satire. As a writer who witnessed the political and social disasters during the collapse of the Ottoman Empire and closely observed the corruption in the society, he successfully expressed his feelings, thoughts and observations about these events and situations in the story form. Ömer Seyfettin criticized the deterioration in cultural values through his stories which have rich characters and striking events, conveyed his messages to the society and highlighted the values he believed. This article aims to show his perspective on the institution of marriage within the framework of “Suddenly”, which is a good example of Ömer Seyfettin's stories.

Keywords: Love, marriage, westernisation, character, plot.

Giriş

Tahir Alangu'nun ifadesiyle “Ülkücü Bir Yazar” olan Ömer Seyfettin, bir İmparatorluğun korkunç sarsıntılarla çöküşüne, topraklarını yitirilişine, halkının ümitsizlik ve çaresizlik içinde kıvranışına şahit olmuş bir aydın; kendisini mensup olduğu millete karşı sorumlu hisseden bir edebiyatçıdır. Bu sorumluluk bilinciyle, içinde yaşadığı toplumda dikkatini çeken problemlere hikâyelerinde yer vermiş, insanlardaki yanlış inanç, kanaat ve davranışları çoğu zaman hicvedici bir üslupla eleştirmiş, edebiyatın sınırları içinde kalarak eserlerinde okuyucularına sosyal mesajlar vermiştir. Onun bir hikâye yazarı olarak perspektifini yönelttiği toplumsal problemlerden birisi de toplumdaki evlilik kurumuyla ilgili yanlış düşünce ve tavır alışlar olmuştur. Aralık 1919'da “Vakit” gazetesinde bu konuyla ilgili arka arkaya “Birdenbire”, “Horoz” ve “Dünyanın Nizamı” adlarını taşıyan üç hikâye yayımlamıştır. Bunlardan ilki olan “Birdenbire”¹ isimli hikâyesi, 6 Aralık 1919 tarihinde yayımlanmıştır. Hikâyede, iki dul kadının başlarından geçen uygunsuz evlilik maceralarının acı yönleri ve konaklarda yetişen zengin kadınların “aşk” konusundaki yanlış tasavvurları konu edilmiştir.

Ömer Seyfettin bu hikâyede, kapalı konak hayatında, cemiyet hayatını tanımadan yetiştirilen genç kızların, rastgele ellerine geçirdikleri aşk romanlarında karşılaştıkları, gerçeğe dayanmayan, sakat görüş ve tavırları benimsemelerinin, onları gelecekte yapacakları evliliklerinde başarısız kılacağı mesajını vermektedir. Bu anafikrin yanında, görücü usulü evliliğin ve yabancı mekteplerde alınan terbiyenin de evliliğin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olacağı gibi yan mesajlar ileri sürülmektedir.

Vaka itibarıyla hikâyede; zengin bir konakta doğup, şımartılarak büyümüş genç bir kızın, zihniyet ve mizaç itibarıyla kendisine tamamen zıt bir zâbit ile iradesi dışında evlendirilmesinden bir buçuk sene sonra ondan ayrılması; bu kötü tecrübenin genç kızın romantik aşk romanlarından edindiği yanlış hayat telâkilerine eklenmesiyle, genç kızda evliliğe -özellikle aşksız evlenmelere- karşı bir görüşün gelişmesi; ancak, aynı tecrübeyi daha önce yaşamış, hikâye kahramanından biraz daha yaşlı ve güngörmüş bir misafirin kendi başından geçenleri anlatması üzerine, genç kadının yeni benimsemeye başladığı görüşlerin sarsılması dile getirilir.

“Birdenbire” hikâyesi, klâsik hikâyelerde gördüğümüz vaka tertibine göre yazılmıştır: Ahter adlı dul kadının hikâyenin başkişisi Yumuk'u ziyarete gelişi ve bu iki kadınla ilgili tanıtıcı bilgilerin verildiği parça, hikâyenin “giriş” bölümünü; iki kadının aşk ve evlilik üzerine yaptıkları tartışma üzerine, Ahter'in yaşadığı kötü bir aşk tecrübesini anlattığı kısım “gelişme” bölümünü ve duyduklarıyla kafası allak bullak olan Yumuk'un “romantik aşk” hakkındaki fikirlerinde şüpheye düştüğü parça da “sonuç” bölümünü teşkil eder.

Ahter'le yaptığı tartışmada, genç dul Yumuk'un iddiası, “aşkın bir anda, birdenbire” oluşacağı şeklindedir. Tartışma esnasında kanaatlerini söylerken Ahter'e şöyle der:

- ...*(Aşk) Öyle bir şey ki, yıldırım gibi... Birdenbire!*

- *Vay vay vay!*...

- *Evet, birdenbire... Eğer rûhu varsa insan sever... Birdenbire... Sanki deli olur...* (Ömer Seyfettin 1988: 176).

Ahter'in görüşü ise, Yumuk'unkine tamamen zıt bir karakter arz eder. Ona göre ise, “- (...)

¹ Bu hikâyenin incelemesinde yaptığımız alıntılar, Akran Yayıncılık tarafından “Ömer Seyfettin-Bütün Eserleri” serisinde 10 numaralı kitap olarak yayımlanan *Harem'den* (1988) alınmıştır.

Birdenbire sevilemez fakat birdenbire insan soğur... Sevdiğine düşman olur. Ondan nefret eder.”
(Ömer Seyfettin 1988: 173).

Kadınlardan birisi aşkın başlangıcının, diğeri ise sona ermesinin “birdenbire” olacağı fikrinde ısrarlıdır. Her ikisi için de önemli görünen bu kelimeyi, Ömer Seyfettin, başlık olarak seçerek, bunun hikâyedeki önemini vurgulamak istemiş olabilir.

“Birdenbire” hikâyesinin şahıs kadrosunu; Yumuk, Ahter, Yumuk’un ayrıldığı zâbit kocası, Ahter’in bir miralay olan kocası öldükten sonra, gayrimeşru münasebet kurduğu sevgilisi ve her iki kadının mensubu buldukları aileleri teşkil eder. Bunlardan ilk ikisi hikâyenin aksiyonunu bizzat sürdürürken, diğeri arka planda kalırlar. Biz, diğeri hakkındaki bilgileri Ahter’in anlattıklarından öğreniriz.

Bu şahısların hemen hepsi yazarın tenkit oklarına az çok hedef olurlar. Hikâyenin merkez figürü mevkiindeki Yumuk, zengin konak kızlarına has şımarıklığı, hayatı kitaplardan öğrenmeye kalkışarak, kocasından kendisine romantik bir âşık gibi davranmasını istemesi ve aradığını bulamayınca ondan ayrılması, tembel karakterli olması gibi sebeplerle eleştirilir.

Ahter ise; yetişme tarzı ve talihi Yumuk’a benzese de kocasını genç yaşta kaybedince, kaderine tevekkülle boyun eğip, kendisini çocuklarının yetiştirilmesi işine vereceği yerde, yıllar sonra karşılaştığı bir gençlik aşkına mağlup olması ve gayrimeşru bir hayat yaşaması sebebiyle yazarın tenkidine uğrar.

Yumuk’un ayrıldığı eski kocasının tenkit edilmesinin sebepleri, hikâyede şöyle ifade edilmektedir:

“Berlin mekteplerinde tahsilini bitirip tamamiyle Almanlaşan bu adam, ağaçtan, ham kayın ağacından yapılmış bir manken kadar katı, hissiz, duygusuz, hayalsiz, zevksiz, hâsılı tatsız tuzsuz bir şeydi. (...) Hâlbuki kocası ona - Yumuk’a-, sevginin hatta lafını bile ettirmez, biraz açılacak olsa:

Böyle düşünceler kokotlara yaraşır diye susturuyor, ruhunun şevkini daha parlamadan söndürüyordu.” (Ömer Seyfettin 1988: 175-176).

Almanya’da aldığı pozitivist eğitimin tesiriyle kendi toplumuna yabancılaşan bu adam, “Almanlaşmış” bir zâbit olarak nitelenir ve sert biçimde yerilir.

Hikâyede tenkitten ziyade, terzil edilen şahıs, Ahter’in gençlik aşkıyla sevdiği ve yıllar sonra karşılaşarak metresi hâline geldiği âşığıdır. Bu şahıs, fizikî olarak çirkin bir surette tasvir edildiği kadar, ahlâken de pek düşük bir görünüş arz eder. Şişman, arsız ve hayâsız olan bu adam, evindeki hizmetçi kızın dizlerine kapanarak, pis eteklerinden öpmeye yeltenecek kadar haysiyetsizdir.

Yazar, her iki kadının ebeveynlerini; çocuklarını iyi yetiştirmedikleri, şımarttıkları ve gelecekte girecekleri evlilik hayatının gerçeklerinden haberdar etmedikleri, üstelik onları iradeleri dışında “görücü usulüyle” evlendirdikleri için tenkit eder.

Hikâyede üçüncü teklik şahıs anlatım formu görülmektedir. Hikâye, iki kadın arasında geçen bir diyalogla başlar. Anlatıcı bize Ahter’i ve onun hafızasını kullanarak, Yumuk’u geçmişiyile birlikte tanıtır. Hikâyenin içinde, Ahter’in başka birisinin macerasıymış gibi anlattığı, ancak kendisinin asıl kahramanı olduğu ikinci bir hikâye vardır ki, burada da üçüncü teklik şahıs anlatım formuna müracaat edilmiştir. “Birdenbire” hikâyesinin sonuç bölümü de üçüncü teklik şahıs formuyla anlatılır.

“Birdenbire”, vaka tertibi açısından, klâsik bir vaka hikâyesi olarak nitelenebilir. Giriş bölümünde yer alan diyalog ve verilen bilgilerde, figürleri tanıtmaları dışında herhangi bir gerilim ve merak unsuru yoktur. Bu bilgilere göre kadınların her ikisi de aynı tarzda yetiştirilmiş ve kocalarından

ayrılmak gibi ortak bir talih çizgisinde birleşmişlerdir. Ancak, Ahter, kocasından “ölüm”le ayrılmak, üç çocuk sahibi olmak ve uzunca bir süre kocasız kalmak olgularını daha önce yaşamamış olması gibi bazı farklılıklarla Yumuk’tan ayrılır.

Yumuk, Alman mekteplerinden aldığı eğitimle Almanlaşmış, Osmanlı muhitine yabancılaşmış katı, duygusuz kocasında aradığı romantik aşkı bulamayarak, yakın zamanda ondan ayrılmış, taze dulluğunun tadını çıkarmaya çalışan, mevcut hâlinden oldukça memnun genç bir kadındır.

Gelişme bölümünde, iki kadının hayata farklı zaviyelerden baktıkları anlaşılır. Hâlâ yaşadığı acı evliliğin etkisinde bulunan Yumuk, arada “aşk” olmadığı müddetçe bir daha evlilik müessesesine yanaşmayacağını söyler. Hayatının sonuna kadar dul bir kadın olarak mutlu bir şekilde yaşayabileceğini iddia eder. Yıllardır kocasız yaşayan Ahter, bunun mümkün olmadığını bizzat müşahede etmiş dul bir kadın sıfatıyla, Yumuk’a karşı çıkar. Burada, hikâyenin çatışması başlar. İki farklı, tavır ve düşünceden hangisinin galip geleceği sorusu zihnimize yerleşirken, ilk düğüm de atılmış olur. Yumuk, kendi tezinin doğruluğuna inandırmak için, eline tesadüfen geçmiş, ciddiliği tartışılır kitaplardan daha önce öğrendiği bilgileri art arda sıralar. Ona göre, hakikî aşk, “*Tamamiyle ruhtan gelir. Ruhta yaşar. Uzviyetle, hayatla, filanla hiç alâkası yoktur. Öyle bir şey ki, yıldırım gibi... birdenbire!...*” (Ömer Seyfettin 1988: 176).

Ahter, hiç de Yumuk’la aynı fikirde gözükmez. “*Çok yaşamış, çok görmüş, çok duymuş bu kadın, hakikî aşkın ancak ‘hürmet, temayül, takdir’ gibi hislerin tekâsüfünden başka bir şey olmadığına*” (Ömer Seyfettin 1988: 176) inanır. Aşkın birdenbire doğacağı görüşünü saçma bulur. Aksine, aşkın birdenbire bitebileceği kanaatini taşır.

Böylece, daha önce evlilik konusundaki anlaşmazlıklarıyla ortaya çıkan çatışma, aşk konusunda ileriye sürdükleri farklı görüşlerle güçlenir. Hakikî aşkın ne olduğu, sorusuna bağlı olarak da ikinci düğüm atılır.

Yumuk’u başka türlü ikna edemeyeceğini anlayan Ahter’in, son çare olarak yaşanmış bir hikâye anlatacağına karar verdiği an, hikâyede merak ve gerilimin doruk noktaya doğru yükselmeye başladığı yerdir. Hikâye anlatılırken de doruk noktaya ulaşılır.

Ahter’in anlattığı hikâyede, tıpkı Yumuk gibi romantik aşk saplantısı içinde bulunan bir kız vardır. Başka bir gence âşık olmasına rağmen, ailesinin seçtiği bir adamla evlenir. Kocasının erken ölümü üzerine dul kalan bu kadın, yıllar sonra, gençliğinde âşık olduğu adamın konağına kiracı olarak taşınır. Gençlik aşkının tekrar alevlenmesiyle, arada yasak bir ilişki kurulur. Ancak bu kadının, âşığını hizmetçisine kur yaparken yakalaması sonucu, aşkın büyümesi bozulur. Sevdiği adamın, aslında takdire değmeyecek, sevgiye layık olmayan, haysiyetsiz birisi çıktığını gören kadın, hayal kırıklığıyla konaktan ayrılır.

Bu hikâye vasıtasıyla Ahter, Yumuk’a kendi görüşlerini tamamen kabul ettirmese de genç kadının iç dünyasında büyük bir değişiklik meydana getirmeye muvaffak olur. Hikâyenin sonunda yer alan, Yumuk’un ruh hâlini tasvir eden bölümde, biz bu değişikliği açıkça görürüz:

“-(...)Tekrar öyle ‘temayül, hürmet, takdir’ gibi umûmî hislerden doğup birdenbire ölebilen fânî aşk değil; birdenbire doğan, birdenbire yakan, birdenbire bütün hayata hükmeden İlâhî bir aşk düşünmek istedi. Fakat... muvaffak olamadı.” (Ömer Seyfettin 1988: 179).

Sonuç bölümünde, daha önce atılan evlilik ve aşk kavramlarıyla ilgili düğümler, böylece çözülür. Çatışma, Ahter lehine nihayete erer. Hikâyede macerasını anlattığı kadın kahramanın, aslında Ahter’in ta kendisi olduğunu anlamamızla birlikte şaşırır, irkiliriz. Bu Ömer Seyfettin’in, hikâyelerinde çokça kullandığı bir tekniktir.

Yazarın bakış açısından bahsederken işaret ettiğimiz üzere, “Birdenbire” hikâyesi, ihtiva ettiği tenkidî unsurlar itibariyle, “sosyal tenkit ve hiciv kutbunda yer alan bir tahkiyelendirilmiştir.”

Hikâyenin şahıs kadrosunda yer alan Yumuk ve Ahter birer karakter olarak çizilmiştir. Her ikisi de zengin konaklarda şımartılarak yetiştirilmiştir. Yeterli ve iyi eğitim almamış, evlilik hayatlarında sükût-ı hayale uğramış son dönem Osmanlı kadınlarından izler taşıyor ve onları temsil ediyor gibi görünmekteyseler de yazarın onları çok boyutlu canlandırdığını ve değişim içinde gösterdiğini düşünürsek, bu kahramanları birer karakter olarak kabul edebiliriz.

Hikâyede bizzat gözükmeyen, ancak Ahter vasıtasıyla hakkında bilgi sahibi olduğumuz Yumuk’un eski kocası “Zâbit”, Tanzimat’tan sonra cemiyetimizde görülmeye başlayan, Pozitivist bir mantıkla yetişmiş, Batı’ya hayran ve kendi toplumuna yabancılaşmış okumuşların tipik bir temsilcisi olarak takdim edilmiştir.

Yine Ahter’in anlattığı hikâye ile kendisini tanıdığımız, bu kadının metreslik yaptığı âşığı da fizikî portresinin yanı sıra, ahlâkı hakkında verilen bilgiler ışığında, seks düşkünü bir tip olarak nitelendirilebilir.

Her iki kadının aile muhiti içinde yer alan diğer şahıslarla ilgili yeterince bilgi verilmediği için, onları şahıs, tip ya da karakter olarak tasnif etme imkânı bulunmamaktadır.

Hikâyenin sonuna yazarın koyduğu tarihe göre yazılışı, “1 Kânunuevvel 1919”dur. Hikâyedeki vakanın cereyan ediş süresi ise, bir dost ziyareti sırasında yapılacak bir sohbetin tutulabileceği birkaç saatlik zamanı kapsar.

Bu arada, geriye dönüş tekniği kullanılarak, Yumuk ve Ahter’in geçmiş hayat safhaları hakkında bilgi verilir. Ahter’in anlattığı hikâyede de aynı teknik kullanılır.

Ömer Seyfettin, “Birdenbire”de genellikle basit, kısa cümlelerle, çok canlı ve başarılı tasvirler yapar. Bunların çoğunda realist bir tavır takınır:

“Kapıdan giren, saz benizli, narin kadın, şuh bir teklifsizlikle, tembel arkadaşının karyolasına oturdu.” (Ömer Seyfettin 1988: 172).

“İnce mavi dumanların şeffaf bulutçukları içinde konuşmağa başladılar.”. “Mor, ipek kaplı yorganına iyice sarıldı.” (Ömer Seyfettin 1988: 175).

Ancak gerek insan portrelerini çizerken gerekse eşya tasvirlerini yaparken, empresyonist bir sanatçı gibi görüldüğü de olur:

“Pencereden karşısındaki dolabın büyük aynasına aksetmiş gamlı sonbahar semasına bir an daldı.” (Ömer Seyfettin 1988: 179).

“Yaprakları dökülmüş ağaçların iskelet dallarına, tenhâ bostanlara, dalgaların figanı işitilen asabî denize bakmağa başladı.” (Ömer Seyfettin 1988: 179).

“Penceredeki donuk sonbahar seması içinde -mesnedinden düşüp yıkık bir cidara dayanmış meyus bir heykelin gölgesi gibi duran- Ahter’i görmemek için gözlerini kapadı.” (Ömer Seyfettin 1988: 179).

Hikâyedeki bazı tezat unsurları, Ahter’le Yumuk arasındaki çatışmada açıkça görünür hâle gelir. Hikâyenin bu iki kadın kahramanının kişilikleri arasındaki karşıt özellikleri şöyle bir liste ile gösterebiliriz:

Ahter	Yumuk
Yaşlıdır	Gençtir
Hayatı yaşayarak öğrenmiştir	Kitaplardan öğrenmiştir
Realisttir	Romantiktir
Evlilikten yanadır	Evliliğe pek taraftar değildir
Evleneceği insanın takdire değer olmasını ister	İlk görüşte aşka inanır
Hâlâ fizikî güzelliğini korur	Güzeldir

“Birdenbire” hikâyesindeki belirgin karşıtlıklardan bazıları da Yumuk ile eski kocası arasında mevcuttur. Yumuk, yukarıdaki listede belirttiğimiz özelliklere sahipken;

Zâbit

1. Yabancı bir ülkede, kendisini toplumuna yabancılaştıran bir eğitimle yetişmiş, Almanlaşmıştır.
2. Katı, hissiz, hayalsiz ve zevksizdir.
3. Aşka inanmayan bir insandır.

Başka bir tezat durumu da Ahter ve âşığı arasında görülür: Ahter’in kişilik özellikleri yukarıdaki tabloda belirtilmiştir. Âşığının Ahter’in kişiliğine zıt özelliklerine gelince;

Ahter’in Âşığı

1. Şişman ve çirkindir.
2. Arsız, hayâsız bir ahlâk düşkünüdür. Saygı, sevgi ve takdire lâyık değildir.
3. Vefasızdır.

Ayrıca, Ahter ve Yumuk ile ebeveynleri arasında, özellikle görücü usulü evlenme konusunda, görüş farklılığı olduğu görülmektedir.

Sonuç

Ömer Seyfettin, bu hikâyesinde edebiyat, coğrafya, ahlâk, aşk, evlilik ve aile, cemiyet, iktisâdi kıymetler, eğitim, ordu ve yabancı kültür alanlarına ait bazı kavramlara temas etmiştir.

Yumuk, sadece aşk romanları okuyarak yetişmiş bir kadındır. Bunun neticesi, evlilikte hayal kırıklığı yaşaması olmuştur. Ayakları yere basmayan bir aşk, evliliği sürdürmeye kâfi gelmemiştir.

Ahter’in de inanç ve geleneklere aykırı olarak, daldığı yasak aşk rüyası hüsrarla bitmiştir. Onun bu yasak ilişkiye girmesinde, kocasının ölümü üzerine yoksullaşması ve eski sevgilisinin konağına taşınması, -sebepler değilse de- önemli bir faktör olmuştur.

Gerek Ahter ve Yumuk’un gerekse Yumuk’un ayrıldığı zâbit kocasının yetiştirilme ve eğitimleri eksik ve yanlıştır. Bunu öncekilerin aşırı romantik, sonrakinin - zâbitin- ise katı realist, pozitivist oluşundan anlıyoruz. Üstelik zâbitte yabancı bir kültüre bağlanma ve hayran olma özelliği de mevcuttur.

Kaynakça

- Alangu, Tahir(1968). *Ömer Seyfettin Ülkücü Bir Yazarın Romanı*. İstanbul: May Yay.
- Banarlı, Nihat Sami(1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Beyitoğlu, Yahya Kemal(2018). “İdeal Bir Toplum Yaratmak: Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Toplumsal Eleştirisi”. *ÇÜTAD Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 3(1): 26-54.
- Bulduker, Gülten(2012). “Ömer Seyfettin’in ‘Bahar ve Kelebekler’ ile ‘Aşk Dalgası’ Adlı İki Hikâyesinde Eski ve Yeni Değerler Algısı”. *Turkish Studies*. 7(1): 439-446.
- Ercilasun, Bilge(2013). *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fırat, Hatice(2014). “Ömer Seyfettin’in Fıkra Kaynaklı Hikâyelerinde Din ve Ahlâkî Değerler”. *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*. 3(3): 12-24.
- Geçgel, Hulusi ve SARIÇAN, Ersin(2011). “Ömer Seyfettin’in Hikâyelerinde Çocuk ve Eğitim Teması”. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2): 164-175.
- Gözler, Fethi(1976). *Ömer Seyfeddin*. İstanbul: Çağdaş Yay.
- Gürbüz, Hüseyin(2000). “Sosyal Meseleler Açısından Ömer Seyfettin’in Hikâyeleri”, *Hece Dergisi*, Türk Öyküsü Özel Sayısı. 46, 47: 284-297.
- Kabaklı, Ahmet(1974). *Türk Edebiyatı*.C3. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yay: 82- 96.
- Ömer Seyfettin(1988). *Harem*. İstanbul: Akran Yay.
- Ömer Seyfettin(2007). *Bütün Eserleri-Hikâyeler*. 1-4. (Haz. Hülya Argunşah). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin(2019). *Uçurumun Kenarında*. hzl. Nazım Hikmet Polat / ed. Ayşegül Büşra Çalık. İstanbul: Ötüken Neşriyat. 87-88.
- Şengül, Abdullah(2003). “Tahkiyeli Eserlerde ‘Model Şahıs’ Meselesi ve Ömer Seyfettin’in Hikâyelerindeki Model Şahıslar Üzerine Bir İnceleme”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(1): 13-28.
- Tural, Sadık(1991). “Ömer Seyfeddin’in Ümîdi veya Mehdî Hikâyesinin Tahlili”. *Zamanın Elinden Tutmak*. Ankara: Ecdat Yay: 270-278.

Kınalızâde Ali Efendi'nin Münşeât'ındaki Türkçe Şiirleri*

Turkish Poems of Kınalızâde Ali Efendi in his Munsheat

M. Akif YALÇINKAYA*

*Öğr. Gör. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

e-mail : mayalcinkaya@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.647432>.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author

M. Akif Yalçinkaya, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tekirdağ/Türkiye

ORCID: 0000-0002-7487-5390

Geliş Tarihi/Received : 15.11.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2019

Atıf/Citation

YALÇINKAYA, M. Akif (2019). Kınalızâde Ali

Efendi'nin Münşeati'ndeki Türkçe Şiirleri.

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (3), 401-438.

DOI: 10.34083/akaded.647432

Öz

16. yüzyılın meşhur simalarından olan Kınalızâde Ali Efendi çoğunluğu Arapça olmak üzere mensur pek çok eser kaleme almış velûd bir alimdir. Türkçe eserlerinden biri olan Münşeât'ı türünün en güzel örnekleri arasında yerini almıştır. Münşeât, dibâce (giriş bölümü), 79 Türkçe mektup ve hâtîme (bitiş bölümü) olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Dibâcenin sonunda muhtevası esas alınarak mektuplar beş başlık altında toplanmıştır. Birinci tür mektuplar tebrik ve kutlama içerikli tehniyetnâmelerdir. İkinci tür şefaatahname ve sipariş içeren mektuplardır. Üçüncü tür mektuplar sevgi ve hasret içeren tahiyetnâmeler. Dördüncü gruptaki mektuplar taziyetnâmelerdir. Beşinci grup ise bunların dışında çeşitli maksatlara binaen yazılmış mektuplardır. Fakat müellif son gruba herhangi bir örnek vermemiş, dördüncü gruptan sonra eserini sonlandırmıştır. Kaynaklarda Kınalızâde'nin Türkçeden başka Arap ve Fars dillerinde pek çok şiir yazdığı, nazire mecmualarında ve diğer mecmualarda pek çok şiirinin yer aldığı hatta divan sahibi olduğundan bahsedilmektedir. Fakat bahsi geçen bu divana henüz ulaşılamamıştır. Münşeâtlarda yer alan mektupların en karakteristik özelliklerinden birisi de nesir olarak kaleme alınan mektupların muhtelif yerlerinde konuya uygun düşen gerek münşeâtı yazan müellife gerekse başka şairlere ait mısra, beyit, nazm, kıta başta olmak üzere çeşitli nazım şekillerinde şiirlere yer verilmesidir. Bu şiirler Türkçe, Arapça, Farsça ve hatta mülemma tarzında yer alabilmektedir. Kınalızâde Ali Efendi'nin Münşeâtı'nda da Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler mevcuttur. Bu çalışmada, önce müellifin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek ardından müellifin Münşeât'ında yer alan Türkçe şiirleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Münşeât, Şiir, Kınalızâde Ali Efendi

Abstract

Kınalızade Ali Efendi, who is one of the well-known figures of the 16th century, is a prolific writer who wrote many proses, many of which are Arabic. His Munsheat, one of Turkish works, is accepted to be the best of its kind. Munsheat consists of three parts that are dibace (introduction part), 79 Turkish letters and hatime (conclusion). At the end of introduction, letters are collected under five titles according to their content. The first type of letters is tehniyetnames that have congratulatory content. The second type is letters that have şefaatahname and orders. The third type is tahiyatnames that involve love and longing. The fourth type of letters is taziyetnames. The fifth type is letters that were written for different and various purposes. But the writer didn't give any example for the last group and finalized his work after the fourth group. According to certain resources, it is mentioned that Kınalızade wrote many poems in Arabic and Persian languages as well as Turkish and that many of his poems were published in nazire and other journals. Even it is said that he had a divan. But the divan under discussion hasn't been reached yet. One of the most typical features of letters in munsheats is that certain parts of letters in prose have poems that are written in different poetic devices such as lines, couplets, verse and stanzas which belong to both the writer of munsheat and other poets. These poems can be Turkish, Arabic, Persian and in the form of mulamma (macaronic). There are also Turkish, Arabic and Persian poems in Kınalızade Ali Efendi's Munsheat. In this research, information about the writer's life and works will firstly be given, and then Turkish poems in his Munsheat will be handled.

Keywords: Composition, writings, rhetoric, İnşâ Kitabı, İlm-i Belâgat

* Bu makale yazarın "Kınalızâde Ali Efendi Münşeât" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

“Düz yazı, nesir” manasındaki *inşâ* kelimesinden türemiş olan *münşeât*, münşilerin çoğu sanatkârane bir üslupla yazdıkları resmi yazılar ve mektupların yanında şair ve edebiyatçıların kaleme aldığı her çeşit sanatlı düz yazıyı ve bu yazıların toplandığı eserlere verilen ad olmuştur (Uzun 2006: 18). Bununla birlikte “bazı araştırmacılar, *münşeâtın* tarifini verirken kaynaklardaki hem münşiyâne yazılmış *yazılara ve mektuplara* hem de münşiyâne yazılmış yazıların ve mektupların bulunduğu *mecmuaya* bu adın verildiğine dair kayıtları aynen aktarmışlardır” (Gültekin 2015: 247). Münşeâtlar sadece inşâ örneklerinden ibaret olmayıp bazılarında öğretici bilgilere de rastlanmaktadır (Haksever 1995: 16). Türk edebiyatında XV. yüzyıldan itibaren münşeât yazma geleneğinin başladığını görmekteyiz. İlk münşeât örneklerinden biri Ahmed-i Dâî'nin *Teressül* adlı eseridir (İsen 2004: 213). Şeyh Mahmud b. Edhem'in *Gülşen-i İnşâ*'sı ve Mesîhî'nin *Gül-i Sad-Berg*'i bu yüzyılın dikkate değer münşeât türü eserleridir. (Derdiyok 1994: 6). XVI. yüzyılda ise Feridun Bey'in kaleme aldığı *Münşeâtü's-Selâtin* adlı eseri bu türün en güzel örnekleri arasında yerini almıştır (İsen 2004: 341). XVII. yüzyılda Veysî, Nergisî, Okçuzâde Mehmet Şâhî, Ganîzâde Nâdirî *Münşeât* adıyla, Sarı Abdullah *Düstûrî'l-İnşâ* adındaki eseriyle bu geleneği sürdürür (Açıkgöz 2004: 419). XVIII. yüzyılda Kânî, Osmanzâde Tâib, Çelebizâde Âsım, Âkif Mehmed Bey, Raşid, Nahîfî ve Nevres-i Kadîm münşeât kaleme almış isimlerdir. Fakat münşeât türünün en başarılı örneğini bu yüzyılda Koca Ragıp Paşa vermiştir (Şentürk, Kartal 2009: 543). Münşeâtlar XIX. yüzyılın sonuna kadar varlığını sürdürür. Akif Paşa, Mehmet Sadık Rıfat Paşa, Mehmet Memduh Paşa ve Nevres bu asrın münşeât yazarlarıdır (Coşkun 2006: 667). Münşeâtlarla ilgili muhtelif tasnifler yapılmıştır.¹ Mesela Kınalızâde Ali Efendi *Münşeât*'ını muhtevasına göre tehniyetnâme, şefaathnâme, tahiyetnâme, taziyetnâme ve farklı maksatlara binaen yazılmış mektuplar olmak üzere beş başlık altında toplamıştır (Yalçınkaya 2017: 24). Münşeâtların içeriğindeki metinler açısından bakıldığında temelde “a. edebî olanlar b. edebî olmayanlar” olmak üzere (Haksever 1995: 27) ikiye ayırmak mümkündür. Bu yönüyle münşeâtların bir kısmında edebî hususiyetler ağır basar. Mektup yazmadan maksat sadece bir meramı, talebi veya durumu beyan etmek değil bunu sanatlı bir üslupla dile getirmek esastır. Bu nedenle münşeâtlarda şiir, hikaye, kelam-ı kibar, atasözleri, deyim vs. pek çok unsur yer alır ve ihtiva ettiği bu edebî unsurlar gerek münşeâtı kaleme alan münşinin gerekse dönemin dil ve edebiyat hususiyetlerinin anlaşılmasında önemli katkılar sağlar. Münşeâtlarda en sık karşımıza çıkan unsur ise kuşkusuz şiirdir. Metin içinde yer alan şiirin hangi nazım şeklinde, ne oranda veya metnin hangi kısmında yer alması gerektiği hususunda kesin bir kural yoktur. Ağırlıklı olarak beyit, mısra, nazm, kıta, rubâî gibi kısa nazım şekilleri tercih edilmekle birlikte kaside, mesnevi gibi farklı türde nazım şekillerinde şiirler yer alabilmektedir. Mektup bazen bir şiirle başlayabilir veya sona erebilir. Bununla birlikte şiirlere yer verirken dikkat edilen en önemli nokta şiirin mektubun konusunun içeriğine ve konunun akışına uygun olmasıdır. Mesela tebrik amaçlı

¹Ayrıntılı tasnif için bk. Haksever, H. İbrahim (1995). *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisî'nin Münşeâtı*, Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi. 30-33

yazılan bir mektupta muhatabı övücü, yeni vazifesine uygunluğu, bu atamadan duyulan sevinç vb. ifadeleri içeren şiirler yer alırken başsağlığı dilemek maksadıyla yazılan bir mektupta ise ölümün gerçekliği, bu acı haberden duyulan üzüntü, sabır tavsiyesi vb. ifadeleri içeren şiirler tercih edilir (Yalçınkaya 2017: 29). Türkçenin yanı sıra Arapça, Farsça hatta mülemma tarzında yazılmış şiirlere de tesadüf edilmektedir. Bu şiirler bizzat münşinin kendisine ait olmakla birlikte zaman zaman özellikle Arapça ve Farsça şiirlerde bu edebiyatların meşhur şairlerinin berceste kabilinden şiirlerine yer verilebilmektedir.

Kınalızâde Ali Efendi'nin Hayatı

Tam künyesi Alâüddîn Alî b. Kâdî Emrullâh b. Kınalı Abdülkâdir el-Hamîdî el-Ispartavî olan Kınalızâde Ali Efendi 916/1510-1511 senesinde Isparta'da doğdu. Osmanlılar döneminde Hamid sancağının merkezi olan Isparta'da XV. ve XVI. yüzyıllarda devlet idaresinde önemli görevlerde bulunmuş Kınalızâdeler lakabıyla tanınan ailenin mensubudur. Ali Efendi'nin babası Mîrî Emrullah Efendi de şair olup şiirlerinde "Mîrî" mahlasını kullanmıştır. Ali Efendi'nin dedesi Abdülkâdir Hamîdî Efendi sakalina kına sürdüğü için çocukları ve torunları "Kınalızâde" (Hınavizâde) lakabıyla anılmıştır. İlk eğitimini ailesinden almış olan Ali Çelebi'nin çocukluk ve ilk gençlik yılları ilim tahsili yolunda geçmiştir. Esas manada eğitimine İstanbul'da akrabası olan Kazasker Kadri Efendi'nin (ö. 955) yanında başlamıştır. Ardından Mahmut Paşa müderrisi Ma'lûl Emîr Efendi'nin (ö. 963) Davut Paşa Medresesi müderrisi Sinan Efendi (ö. 968) ve daha sonra Ali Paşa Medresesi müderrisi Merhaba Efendi'den (ö. 950) ders okumuştur. Bu eğitimlerin ardından Fatih Sahn Medreselerine girmiştir. Burada önce kısa bir süre Kara Salih Efendi'ye (ö. 944) muîd (asistan) olmuş ve daha sonra o devrin büyük alimlerinden sayılan Çivizâde'den (ö. 954) ders okumuş ve aynı zamanda 945/1938 senesinde ona muîd olmuştur. İlk müderrislik görevine 948/1541 senesinde Edirne'deki Hüsamiye Medresesi'nde başlamıştır. Bu görevinin ardından sırasıyla Bursa Hamza Bey Medresesi'ne (953/1546), Bursa Veliyyüddinoğlu Ahmed Paşa Medresesi müderrisliğine (955/1548) atanmıştır. Sadrazam Rüstem Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı medreseye (958/1551), Haseki Medresesi'ne (960/1553) ve Semâniye Medresesi'nde bu vazifesini sürdürmüştür. Müderrislik görevlerinin ardından hayatının son dönemlerinde kadılık görevini ifa etmiştir. Önce Şam (970/1563), ardından Mısır Kahire Kadılığı'na (974/1566) atanmış, yine aynı sene Haziran ayında Bursa, Edirne (976/1568), İstanbul (978/1570) vilayetlerinde bu vazifesini sürdürmüştür. 979/1571 senesinde atandığı Anadolu Kazaskerliği Kınalızâde'nin son görevi olmuştur. Kınalızâde Ali Efendi, Anadolu Kazaskeri vazifesindeyken dönemin Padişahı II. Selim ile birlikte Edirne kışlasına gittiği sırada daha önceden düçar olduğu nikris hastalığı kışın da etkisiyle şiddetini artırmış, müellif 5 Ramazan 979/21 Ocak 1572 Pazartesi günü 63 yaşında vefat etti. Cenaze namazı vezirler, alimler ve kanaat önderlerinden oluşan büyük bir kalabalığın iştirakiyle Eski Cami musallasında kılındıktan sonra İstanbul yolu üzerindeki Seyyid Celâlî Türbesi civarında yer alan Nâzır Çeşmesi Mezarlığı'na defnedilmiştir (Kutluk 1989: II 654-673; Kam 1332 357-360; Mehmed Tahir 1925: 400; Aksoy 2002: 416-417; Oktay 1998: 16-24).

Eserleri

Kınalızâde'nin eserleri şunlardır:

Türkçe Eserleri: Ahlâk-ı Alâî, Münşeât-ı Kınalızâde, Divan², Muammeyât, Târih-i Kınalızâde.

Arapça Eserleri: el-İs'âf fi-Ahkâmi'l-Evkâf, Risâle fi'l-Vakfi, Hâşiye alâ-Envâri't-Tenzil, Tabakâtü'l-Hanefiyye, Hâşiye ale'd-Dürer, Hâşiye ale'l-Keşşâf ve Kaside-i Mülemmâ başta olmak üzere pek çok Arapça eser kaleme aldı(Aksoy 2002: 6-43; Oktay 1998: 32-35).³

Kınalızâde Ali Efendi'nin *Münşeât*'ı

Münşeât, giriş (dîbâce), 79 Türkçe mektup ve bitiş (hâtîme) bölümü olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Müellif Arapça bir şiirle eserine başlar. Allah'a övgü ve dua içeren Türkçe bir nesirle devam eder. Bu kısımda nazım-nesir karışık olarak yer alır. Ardından Hz. Muhammed (s.a.s)'e övgüde bulunduğu bir nesir yer alır. Allah'a ve Peygambere övgünün ardından "Ammâ ba' d ma' rûz-ı enzâr-ı üli'l-ebşâr ve merfû-ı ebşâr-ı zevi'l-enzâr olunur kim..." diyerek esas konuya giriş yapar. "Burada basiret sahipleri için inşa sanatının şehrinde bu şehrin sultanı yokluk pınarında kimya gibi yer alır. Yokluk Kâf'ını Anka gibi yurt edinmiştir. Günümüz insanların çoğu erdem zirvesinin zorlu yokuşlarına kartal gibi uçmak yerine üşengeçlik ve bezginlik çölünün vadilerinde miskin bir şekilde köşeye çekilmeyi tercih etmişlerdir. Zira ilim tahsil etmek için yola çıkmak yerine baştan basiret külahını çıkarıp bereket tacını terk etmeyi yeğlediler. Artık çalışıp çabalama kapısı tembellik ve beceriksizlik çivisiyle kapatılmış, ümit ve güven çadırı avarelik ve bezginlik ipleriyle sabitlenmiştir. Üstatların işaret anahtarları ve yol göstericiliğiyle ilim kapılarının kilidi açılır, onların doğru yolu aydınlatan lambalarıyla düşünen insanların gönlü açılırdı. Bu zamanda simurg ve kimya kadar buna ihtiyaç vardır" diyerek nesir yazmanın önem ve değerine vurgu yapar.

Müellif, kendisinin bu boynu süsleyen inciye yani nesre sahip olmadığını ve böyle bir şeyi ortaya koyabilmek için kendisini yeterli görmediğini fakat gerek dünyevî ve uhrevî şartların zaruretinden gerekse eş dost ilişkileri çerçevesinde kimi zaman seçkin dostlara ve yakın arkadaşlara kimi zamansa mevki ve makam sahiplerine bir talepte bulunma veya yardım isteme gayesiyle bir şeyler yazıp göndermek icap etmiştir. Fakat bunu yaparken kişisel birtakım eksiklikler söz konusudur. Bu yüzden kaleme alınmış kimi yazılar yokluk kuyusunda kaybolup giderken kimileri ise ebediyet sarayının duvarında beyaz bir sayfa olarak kendine yer bulacaktır. Bunun için her biri erdem sahibi seçkin insanlardan oluşan topluluğun nazarında bu incilerin ve kıymetli, parlak taşların basiret sahipleri tarafından eşsiz bulunması ve ilim sahiplerinin dikkatine mazhar olması şarttır. (Bu eserim) yazılan-çizilen pek çok eserin arasında neşredilsin, pek çok kitap ve defterde yerini alsın. Bundan böyle nesir

²Kaynaklarda Kınalızâde'ye ait bir Divan'dan söz edilir. Sadeddin Nüzhet Ergun, Kınalızâde'nin Türkçeden başka Arap ve Acem dillerinde pek çok şiir yazdığını, nazire mecmualarında ve diğer mecmualarda pek çok şiirine tesadüf ettiğini fakat onun divanına rastlamadığını belirtir. Ergun, *Türk Şairleri*, C. 1. İstanbul. 1936. s. 419-420.

³Eserleri hakkında detaylı bilgi için bk. Aksoy, H. (1976) *Kınalızâde Ali Çelebi Hayatı, İlmi ve Edebi Şahsiyeti, Arapça Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Nüshaları*. Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, s. 6-43; Oktay, a.g.t., s. 32-35.

ipinde sıralanmış, nazım dizgisinde dizilmiş olarak marifet gelininin kulağında küpe, boynunda gerdanlık, kolunda (bilezik) olsun. Bu taze bahçede ve gülşende uzun kanatlı bilgelik doğanını uçuran, kuş bahçesinin yaralı kuşuna çam fıstığı gönlünü ona yuva eden toplumun saygın ve önde gelen kişileri gece nergisi gibi kusur dikenliğimize müsamaha gösterip bahar akşamlarının “İçinde bozulmayan su ırmaklarının olduğu”⁴ *yeşilliklerinde güzel kokulu bir gül gibi beğeni ve desteklerini eksik etmesinler* sözleriyle eserin sebep-i telifini dile getirerek giriş kısmını sona erdirir (Yalçınkaya 2017: 61-67).

Giriş kısmının sonunda mektupların muhtevası esas alınarak beş başlık altında toplamıştır. Birinci tür mektuplar tebrik ve kutlama içerikli tehniyetnâmelerdir. İkinci tür şefaathâne ve sipariş içeren mektuplardır. Üçüncü tür mektuplar tahiyetnâmeler. Dördüncü gruptaki mektuplar taziye içeriklidir. Beşinci grup ise bunların dışında çeşitli maksatlara yönelik yazılmış mektuplardır. Fakat müellif son gruba herhangi bir örnek vermemiş, dördüncü gruptan sonra eserini sonlandırmıştır (Yalçınkaya 2017: 70).

Kınalızâde Ali Efendi *Münşeât*'ında “süslü nesir” olarak adlandırılan Arapça-Farsça kelime ve tamlamalarla dolu, seci başta olmak üzere söz ve anlam sanatlarıyla yüklü estetik bir dil kullanmıştır. Bazı kalıp söz ve ifadeler mektupların belirli bölümlerinde aynen tekrar etmiştir. *Münşeât* taşıdığı özellikler nedeniyle devrinin ve süslü nesrin başarılı bir örneği konumundadır.

***Münşeât*'in Mevcut Nüshaların Tanıtımı**

Araştırmamızda, *Münşeât*'ın yurt içinde 8, yurt dışında da 2 nüsha olmak üzere toplam 10 nüshasını tespit edebildik. Nüshalarla ilgili bilgi verecek olursak;

Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu No: 34 Fa 1598/10

Bu nüsha, nüsha karşılaştırılmasında FA harfleriyle gösterilmiştir. 105 yaprak. 17 satır. Katalogda eserin adı, “Risale fi'l-Münşeât” şeklindedir. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi yer almamaktadır. 79 mektubun tamamı yer alır. Metindeki kusurların diğerlerine oranla daha az olması nedeniyle metnin kuruluşunda esas nüsha olarak alınmıştır.

Berlin Nüshası

Bu nüsha BN harfleriyle gösterilmiştir. 56 yaprak. 20 satır. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi yer almamaktadır. *Münşeât* vr. 48a'da sona erer.

Kahire Hidiv Kütüphanesi Edebi Türkî 199 No: 8660/1

Bu nüsha KH harfleriyle gösterilmiştir. 69 yaprak. 23 satır. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi yer almamaktadır. Yazmanın 1b varağında *İnşâü Hinnâli-zâde* kaydı ve iki adet mühür yer alır. Nesih. Bütün mektuplar eksiksiz ve tertip sırasına göre yer alır.

⁴ Muhammed/15.

Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları No: 504

Bu nüsha, nüsha karşılaştırılmasında SÇ harfleriyle gösterilmiştir. 188x122, 125x65 mm. 74 yaprak. 19 satır. Talik. Katalogda eserin adı, “Münşeât” şeklindedir. Söz başları kırmızı yazı. Telif/istinsah tarihi ve müstensih adı hakkında bilgi yer almamaktadır. Sadece 74 no’lu mektup eksiktir. Bunun dışındaki bütün mektuplar tertip sırasına göre tam olarak yer alır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T-3797

Bu nüsha İÜ harfleriyle gösterilmiştir. 63 yaprak. 17 satır. İstinsah tarihi h. 979/m. 1572. Yazmanın 2a varağında *Münşeât-ı Merhûm Mevlânâ Hınalızâde ‘Alî Çelebi Efendi raḥimallāhu Te‘âlâ ‘aleyhi’r-raḥme Münşeât-ı Merhûm* kaydı vardır.

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi No: T-1987

Bu nüsha İÜ2 harfleriyle gösterilmiştir. 171 yaprak. İstinsah tarihi h. 979/m. 1572. 13 satır. Vr. 50’ye kadar metin harekelidir. Bazı şiirlerin vezinleri sayfa kenarında not edilmiştir. Metindeki ağırlıklı olarak Arapça daha az oranda Farsça ve çok az sayıda da Türkçe olmak üzere bazı kelimelerin anlamları bazen kelimenin altında tek bir kelimeyle karşılığı verilmiş bazen de sayfa kenarında açıklanmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Nr: 3300

Bu nüsha, nüshaların karşılaştırılmasında E1 harfleriyle gösterilmiştir. 98 yaprak. 13 satır. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi yer almamaktadır. Söz başları kırmızı yazı. Kapağın ilk sayfasında “Kınalızâde ‘Alî Çelebi’niñ İnşâsıdır” karşıdaki sayfada “Münşe’ât-ı Hınnâlı-zâde” “Bismillahirrahmânirrahîm” yazılıdır.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 3314

Bu nüsha E2 harfleriyle gösterilmiştir. 70 yaprak. 17 satır. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi yer almamaktadır.

Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 3327

Bu nüsha E3 harfleriyle gösterilmiştir. 104 yaprak. 19 satır. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi yer almamaktadır. *Münşeât*’ın kapak kısmında *Münşeât-ı Nevâdir* ibaresi yazılıdır.

Nuruosmaniye Yazma Eser Kütüphanesi No: 34 Nk 4289

Bu nüsha, nüsha karşılaştırılmasında NO harfleriyle gösterilmiştir. 55 yaprak. 15 satır. Katalogda eserin adı, “Münşeât” şeklinde. Söz başları kırmızı yazılıdır. Telif/istinsah tarihi, müstensih adı ve nüshanın ölçüleri hakkında bilgi mevcut değildir. Yer yer metinlerde eksik kısımlar görülmektedir.

Bu makalede örnekler çalışmaya esas nüsha olan FA nüshasından verilecektir.

Kınalızâde Ali Efendi'nin *Münşeât*'ındaki Türkçe Şiirleri

Şiirlerinde 'Alî mahlasını kullanan Kınalızâde Ali Efendi'nin *Münşeât*'ında yer alan Türkçe şiirleri 2 mısra, 45 beyit, 19 nazm, 8 kıta, 1 kasideden meydana gelmektedir. Şiir örneklerinin başında *beyt li-münşi'îhi*, *naẓm li-münşi'îhi*, *kıta'a li-münşi'îhi* gibi nazım şeklini belirten ifadeler kullanılmış bazılarında ise *şi'r li-münşi'îhi* ifadesi tercih edilmiştir. Birkaç yerde *li-münşi'îhi* ibaresi yer almaksızın sadece *mısrâ'*, *naẓm*, *kıta'a* şeklinde kullanılmıştır. Nazım türü belirtilmeyip sadece *şi'r* veya *şi'r li-münşi'îhi* şeklinde ifade edilen 9 şiirin 7'si nazm 2'si kıtadır. Bazen *kıta* nazım şeklindeki şiirler *naẓm* olarak isimlendirilmiştir. Birkaç şiiri de mülemma tarzında yazılmıştır. Şiirlerinde aruz kusurları az sayıda da olsa görülebilmektedir.

Münşeât'ın *Nesr-i Türki der-Sipâs-ı Ehad-ı Hakık ve Sitâyış-i Şamed-i Muṭlak Celle Celâluhu* başlığı altında başlayan dibâce kısmında divanlarda olduğu gibi önce tevhîd, tahmîd ve münâcât içerikli şiirler ön plana çıkmaktadır (Yalçınkaya 2017: 56).

Tecdîd-i⁵ Temcîd⁶ ve⁷ Temhîd-i⁸ Tahmîd Nazm⁹ li¹⁰-münşi'îhi¹¹

[fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün]

İtmeden dest-i fenâ kısr-ı vücûdın virân

Hâne-i sırrını cânâne muḳarrer idegör

Şerbet-i merg ile telḥ eylemedeñ kâmuñı 'aşr

Şekker-i¹² şükri şeb ü rüz mükerrer idegör (FA 2a)

Ḳıta'a-i¹³ Türkiyye¹⁴ fi't-teşevvuk ileyhi ve's-selâmu 'aleyh¹⁵

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Âb-ı çeşm ü âteş-i süz-ı derûnımdan peyâm

⁵Tecdîd: Tecdîd ü İÜ2

⁶Tecdîd-i temcîd: tecdîd ü temhîd KH

⁷ve: -İÜ

⁸Temhîd: Temhîd ü İÜ2

⁹naẓm: beyt BN; -İÜ

¹⁰li: bi E1

¹¹Tecdîd-i temcîd ve temhîd-i tahmîd nazm li-münşi'îhi: şi'r E3

¹²şekker: şekker ü FA, SÇ, E1, KH, BN

¹³Ḳıta'a: Maṭla BN; -İÜ

¹⁴Türkiyye: Türki E1; -E3, -İÜ

¹⁵fi't-teşevvuk ileyhi ve's-selâmu 'aleyh: -BN, -E3

Taybe hâkine ilet ey bād itdükçe vürüd

Eşk ile rûd oldu her çeşmüm revân itsem n'ola

Rîg-i *Baḥāya* dü-çeşm-i eşk-rizümden dürüd (FA 2b)

Beyt¹⁶ li¹⁷-münşi 'ihi¹⁸

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

‘Acz izhâr ile itdi şükri çün Faḥrû'l-ümem¹⁹

Ben kimen²⁰ kim ‘acz izhâr itmege kâdir olam (FA 3a)

Tecdîd-i²¹ Temcîd²² ve²³ Temhîd-i²⁴ Taḥmîd Naẓm²⁵ li²⁶-münşi 'ihi²⁷

[mef' ülü / mefâ' ilü / mefâ' ilü / fe' ülün]

Ey cümle-i eşyâda yüziñ pertev-i peydâ

Sergeşte yüziñ pertevine cümle-i eşyâ

Maḥkûm senüñ kudretüñe sâfil²⁸ ü 'âlî²⁹

Ma' lüm senün hazretüñe sırr u³⁰ hüveydâ

Birsin ki iki ḥarf ile sen eylediñ izhâr

Beş vaqt ü yedi necm ü toḳuz çarḥ-ı mu' allâ

Ne zātuña tebdîl ü³¹ ne evşâfuña taḡyîr³²

¹⁶ Beyt: Şi' r İÜ; -E3

¹⁷ li: bi E1

¹⁸ li-münşi 'ihi: -NO, -E3, -İÜ

¹⁹ ümem: enâm KH

²⁰ kimen: kimemNO, E3

²¹ Tecdîd: Tecdîd ü İÜ2

²² Tecdîd-i temcîd: tecdîd ü temhîd KH

²³ ve: -İÜ

²⁴ Temhîd: Temhîd ü İÜ2

²⁵ naẓm: beyt BN; -İÜ

²⁶ li: bi E1

²⁷ Tecdîd-i temcîd ve temhîd-i taḥmîd naẓm li-münşi 'ihi: şi' r E3

²⁸ sâfil: sâkil KH

²⁹ sâfil ü 'âlî: 'âlî vü sâfil E1

³⁰ u: -BN, -İÜ

³¹ ü: -BN

³² taḡyîr: taḡayyür İÜ

Ne ni' metüñe ' add ü³³ ne ihsānuña ihsā

Zātuña göre nice şenā ide ' Alī kim

' Āciz olup Aḥmed didi *lā uḥşī' şenārā*³⁴ (FA 3a)

Beyt³⁵ li³⁶-münşi' ihi³⁷

[fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilātün / fe' ilün]

Ufuḫ-ı ḥamd ü³⁸ şenādan görünüp ṭālī' -i sa' d

Şubḥ-ı³⁹ taḥmīd-i Ḥudā çünki⁴⁰ ṭulū' itdi temām (FA 3a)

Beyt⁴¹ li⁴²-münşi' ihi⁴³

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Lāleveş⁴⁴ sırr-ı süveydāsını⁴⁵ izhār eyledi

Defter-i evrāḫını gül gibi itdi der-miyān (FA 5a)

Şi' r⁴⁶ li⁴⁷-münşi' ihi⁴⁸

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ey münezzeh ez- ' arūz-ı ' ayb u⁴⁹ ' ār

Ez ' uyüb-i ehl-i noḫşān der-güzār⁵⁰

Ey kemāl-i kibriyāñuñ bī-zevāl

³³ü: -BN

³⁴*Sana hakkıyla övgüde bulunmam mümkün değildir.* Hadis-i şerifin tam şekli: *Lā uḥşī' şenāen ' aleyke.*

³⁵ Beyt: -NO, -İÜ

³⁶ li: bi E1

³⁷ li-münşi' ihi: -NO, -E3

³⁸ü: -E2

³⁹şubḥ-ı taḥmīd: -E1

⁴⁰Ḥudā çünki: +İÜ, +NO

⁴¹ Beyt: -İÜ

⁴² li: bi E1

⁴³ li-münşi' ihi: -NO, -BN, -E3

⁴⁴lāleveş: -BN

⁴⁵süveydā: hüveydā FA

⁴⁶ Şi' r: beyt BN, NO; -İÜ

⁴⁷ li: bi E1

⁴⁸ li-münşi' ihi: -NO

⁴⁹ u: -NO

⁵⁰*Ey kusur ve utanma tarafından arınık olan / Kusurlu insanların ayıplarıyla uğraşmayı bırak!*

Kibriyâ gibi saña zâtı kemâl
 albümi kibr⁵¹ ü⁵² riyâdan dür ıl
 Kibriyâña irgürüp ma' mür ıl
 Ez-⁵³yem-i fazl-ı tu mî-~âhem⁵⁴ nemî
 Ey yem-i fazlet pür ez-mevc-i ' aâ
 Ger nemî ber-teşne-i deşt-i⁵⁵ aâ⁵⁶
 İrişüp olursa bir nâış tamâm
 Baır-ı ihsâna ne noşân ve's-selâm (FA 5b)

Bu kısmın ardından mektup örnekleri başlar. Sadrazamlık veya büyük emirlik makamına tayin olan birine yazılmış olan ilk mektupta aağıdaki beyit yer alır.

Beyt li-münşi 'ihi⁵⁷

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]
 Geldi o⁵⁸ vat kim ola⁵⁹ ' âleme⁶⁰ emn ile⁶¹ emân
 Pâk ola gerd-i⁶² fitenden⁶³ dâmen-i âir zamân⁶⁴ (FA 7a)

İkinci mektup örneği de yine vezîriâzamlık makamına gelmiş birine gönderilecek kutlama mektubunun ilk kısmı aağıdaki şiiirle başlar. Mektubun orta kısmında bir sonraki iki beyte yer verilmiştir.

⁵¹kibr: gerd NO

⁵²ü: -NO

⁵³Ez: Ey E3

⁵⁴~âhem: hem S

⁵⁵deşt:dest NO, E1

⁵⁶*Senin inayet denizinden (sadece) bir damla istiyorum / Ey ihsan denizin bahşiş dalgalarıyla dolu olan / Hata vadisinin susuzuna eğer ki bir damla*

⁵⁷li-münşi 'ihi: -NO, -E1, -E3

⁵⁸o: ol E3

⁵⁹ola ' âleme: ' âleme ola BN

⁶⁰âleme: ' âlem E2

⁶¹emn ile: emn ü E1

⁶²gerd: -BN

⁶³Metinde "fitne" şeklinde yer alır vezin nedeniyle "fiten" okunmuştur.

⁶⁴âir zamân: âirü'z-zamân BN, FA, KH, NO, E1, E2, E3, S

Şi'r li⁶⁵-münşi'îhi⁶⁶

[fâ' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün (fa' lün)]

Sâye-i çetr-i hümâyün-ı felek-sây-ı vezîr

Dâyimâ ehl-i cihân fırķına memdûd olsun

Niyyeti şâm u seher nuşret-i dîndür dâyim

Nâşırı devletiniñ Hâlîk-ı⁶⁷ Ma' bûd olsun⁶⁸ (FA 7b)**Beyt⁶⁹ li-münşi'îhi⁷⁰**

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Ben du' â eyliyecek devletiñe Rûh-ı emîn

Şıdk ile küngüre-i ' arşdan ider âmîn (FA 8a)

Beyt⁷¹ li-münşi'îhi⁷²

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Kâdri oldıķça cihânda şadr-ı câh u⁷³ ' izzetüñŞadr-ı dîvân câyı olsun⁷⁴ ol⁷⁵ mu' allâ⁷⁶ hâzretüñ (FA 8b)

Ahbaptan sadâret-i ulemâ mansıbına atanan bir kimseyi tebrik için yazılan 4. mektupta aşğıdaki beyit yer alır.

Beyt li-münşi'îhi⁷⁷

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

⁶⁵ li: bi E1

⁶⁶ Şi'r li-münşi'îhi: beyt BN; -NO, -E3, -İÜ, -İÜ2

⁶⁷ Hâlîk: Hâlîkı E1; Hâlîk u E2

⁶⁸ Niyyet-i şâm u seher nuşret-i dîndür dâyim / Nâşır-ı devletiniñ Hâlîk-ı ma' bûd olsun: Nâşır-ı devletiniñ Hâlîk-ı ma' bûd olsun / Niyyet-i şâm u seher nuşret-i dîndür dâyim BN

⁶⁹ beyt: şı'r SÇ, E1; -E2, -İÜ

⁷⁰ li-münşi'îhi: -E2, -NO, -BN, -KH, -SÇ, -E3, -E1, -İÜ, -İÜ2

⁷¹ beyt: -İÜ

⁷² li-münşi'îhi: -NO, -E1, -E3, -BN

⁷³ u: -E1, -İÜ

⁷⁴ Şadr-ı dîvân câyı olsun: Câyı olsun şadr-ı dîvân KH, E1, E2, E3, BN, İÜ

⁷⁵ ol: evlâ E3

⁷⁶ mu' allâ: me' âlî E1; mu' allem E3

⁷⁷ li-münşi'îhi: -BN

Çün du'â-yı hayrına meşgûl ola ehl-i zemîn

Küngür-i⁷⁸ eflâkden⁷⁹ âmîn dir⁸⁰ Rûhü'l⁸¹-emîn (FA 11a)

Tedris ve fetva makamına atanan birine yüksek mevkide bulunan dostları tarafından yazılan 8. mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt⁸² li-münşi'îhi⁸³

[mefâ' ilün / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Ĥudûd-ı⁸⁴ vaşfına irişmeye bir berîd-i ĥayâl

Eger şaĥâri-i fikretde seyr ide şad-sâl⁸⁵ (FA 15b)

Semaniye mansıbına kabul edilen erdemli gençleri bu başarısından dolayı tebrik etmek amacıyla kaleme alınmış 10. mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt⁸⁶ li-münşi'îhi⁸⁷

[mef' ülü / fâ' ilâtü / mefâ' ilü / fâ' ilün]

Vird-i du'â-yı ĥayrını çün⁸⁸ düstân aña

Âmîn ider melâ'ike-i âs-mân aña (FA 17b)

Müellefin hizmetinde olup daha sonra Semaniye Medresesi'ne kabul edilen talebeyi tebrik için yazılmış 14. mektupta aşağıdaki iki beyit yer alır.

Beyt⁸⁹ li-münşi'îhi⁹⁰

[mefâ' ilün / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Niyâzlar ki nişâr-ı cenâb-ı 'izzet ola

⁷⁸küngür:küğüre KH

⁷⁹eflâkden: eflâke E3

⁸⁰dir: diye İÜ

⁸¹rûh: ervâĥ E2

⁸²Beyt: -İÜ

⁸³li-münşi'îhi: -NO, -BN, -E3

⁸⁴ĥudûd: ĥudûd E3

⁸⁵sâl: vesât E1

⁸⁶beyt: -KH, -E2, -İÜ

⁸⁷li-münşi'îhi: -BN, -E3

⁸⁸çün:-BN

⁸⁹beyt: -KH

⁹⁰li-münşi'îhi: -BN, -E3

Zihî sa'âdet⁹¹ eger dil-pezir-i hazret ola (FA 23b)

Beyt⁹² li-münşi'îhi⁹³

[müfte' ilün / mefâ' ilün / müfte' ilün / mefâ' ilün]

Oldı maḥall çü zātına *Medrese-i Semāniye*

İrdi *Semāniye*⁹⁴ bugün devlet-i cāvidāniye (FA 24a)

Yeni doğan bebeği tebrik için kaleme alınmış olan 15 numaralı mektubun sonunda aşağıdaki kıt'a yer alır.

Kıt'a li-münşi'îhi fi'd-du'a⁹⁵

[fe' ilātün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Südde-i bārgāh-ı devletüne

Fevk-i⁹⁶ evc-i 'alāda⁹⁷ yir⁹⁸ olsun

Fāl-ı mes'ūd ile gelen mevlūd

Devletiyle kemāl-i⁹⁹ pîr¹⁰⁰ olsun (FA 25b)

Medresede vazife alan gençleri tebrik için yazılmış olan 17 numaralı mektupta aşağıdaki mülemmâ yer alır.

Naẓm li-münşi'îhi¹⁰¹

[fe' ilātün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Ṭābe reyyāke¹⁰² ey nesīm-i şabā

Zi'stiyāk-ı men āgehî 'acebā

⁹¹sa'âdet: sa'âdet ki E1

⁹²beyt: maṭla' KH

⁹³li-münşi'îhi: -NO, -BN, -E3, -İÜ

⁹⁴semāniye: -E3

⁹⁵şî'r li-münşi'îhi fi'd-du'a: kıt'a BN; beyt E1; kaf li-münşi'îhi E3; li-münşi'îhi İÜ

⁹⁶fevk: fark E2

⁹⁷alāda: 'alādan E1

⁹⁸yir: bir E2

⁹⁹kemāl: -E2

¹⁰⁰pîr: yir E2

¹⁰¹naẓm: beyt BN; kaşîde İÜ2; Şî'r li-münşi'îhi KH; -SÇ, -E1, -E2, -E3, -NO, -İÜ

¹⁰²*Kokun (ne) güzel oldu!*

Çend bâşî¹⁰³ be-hâkdân-ı melâl¹⁰⁴
 K̄um¹⁰⁵ ve¹⁰⁶ sir naḥve¹⁰⁷ ravḍati'l-ifḍâl¹⁰⁸
 Nefes-i şıdkı¹⁰⁹ müşg-bâr eyle
 Şubḥ-dem ʿazm-i kūy-i yâr eyle
 Kıssa-i iştiyâk-ı¹¹⁰ ḥaste-dilân
 Pîş-i maḥdûm-ı mehrîbân¹¹¹ be-resân¹¹²
 Yüz sür ol âsitâne kim anda
 ʿİlm ü¹¹³ faẓl ehlidür ḳamu bende
 Der-zebânḥâ¹¹⁴ heme şenâ-yı velîst
 Luḫ u cûd u kerem berâyi¹¹⁵ velîst¹¹⁶
 Ḳadrini itmek istesem taḳrîr
 Luḫ u cûdında eylesem tanzîr¹¹⁷
 Âfitâb-ı münevverêş ḥâḥem¹¹⁸
 Maḥz-ı rûḥ-ı muşavvereş dânem
 İtse ḡavvâş-ı ʿaḳl u¹¹⁹ endîşe¹²⁰
 Ğavs-ı deryâ-yı fikreti pîşe

¹⁰³ bâşî: bâş E1

¹⁰⁴ Gam yurduna daha ne kadar katlanacaksın.

¹⁰⁵ ḳum: hem E2

¹⁰⁶ *Ayaḡa kalk, lütuf ve baḡış bahçesine doğru yürü*

¹⁰⁷ naḥve: -KH

¹⁰⁸ ifḍâl: iclâl BN

¹⁰⁹ şıdkı: şıdk E1, BN

¹¹⁰ kıssa-i iştiyâk: ḥişsa-i iştiyâ E1

¹¹¹ *Gönlü yaralıların özleminin hikayesini dost canlısı efendilerin huzuruna ilet*

¹¹² be-resân: mihr be-resân E3

¹¹³ ü: -E1

¹¹⁴ zebânḥâ: zebânḥâ-yı İÜ2

¹¹⁵ berâyi: turâyi E3

¹¹⁶ Luḫ u cûd u kerem berâyi velîst: -E2

¹¹⁷ tanzîr: seyr NO; -İÜ

¹¹⁸ ḥâḥem: ḥâstem KH; ḥânem FA, E2, BN, NO, İÜ(b), İÜ2

¹¹⁹ u: -BN, -E3

¹²⁰ endîşe: endîş E3

Ne-resed¹²¹ fülk-i midhâtes be-kenâr¹²²

Bâd ez-^c omr u câh¹²³ ber-hördâr¹²⁴ (FA 28b-29a)

Mansıp tebriği, bir kusurdan dolayı özür dileme veya karşılıklı ziyaret için yazılmış olan 18 numaralı mektupta aşağıdaki kıta yer alır.

Ꞑıt' a¹²⁵ li-münşi' ihi¹²⁶

[mef' ülü / fâ' ilâtü / mefâ' ilü / fâ' ilün]

Şükr ü¹²⁷ sipâs Hâlık-ı nâsa ki eyledi¹²⁸

Şer' -i Resûle bâzû-yı¹²⁹ sa' yinle taqviyet¹³⁰

Zâtuñda¹³¹ vardurur¹³² o şeref kim muhalladur¹³³

Manşib olursa¹³⁴ zât-ı şerifñle tehniyet¹³⁵ (FA 27b)

Bazı kıymetli dostlara yeni doğan çocuğunu tebrik için yazılmış 21 numaralı mektubun sonunda aşağıdaki kıt' a yer alır.

Ꞑıt' a¹³⁶ li-münşi' ihi¹³⁷

[fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Zıll-i devletde cây-gır¹³⁸ olalar¹³⁹

Devlet ile kemâl-i pîr olalar¹⁴⁰

¹²¹ resed: ser E1

¹²² *Övgü sandalı kıyıya ulaşmadı / Ömür ve makam(in) hayır üzere olsun*

¹²³ câh: cân E1

¹²⁴ hördâr: hördâr E1

¹²⁵ kıt' a: Beyt FA, E1, E2; nazm BN; -İÜ

¹²⁶ li-münşi' ihi: -E1, -E2, -BN, -İÜ, -İÜ2

¹²⁷ ü: -E1

¹²⁸ eyledi: idi E1

¹²⁹ bâzû-yı: bāridī E1

¹³⁰ taqviyet: tehniyet-i taqviyet E2

¹³¹ Zâtuñda vardurur o şeref kim muhalladur / Manşib olursa zât-ı şerifñle tehniyet: -E1

¹³² durur: dur E2, İÜ2

¹³³ muhalladur: maħal durur KH

¹³⁴ olursa: bulursa BN

¹³⁵ tehniyet: -E2

¹³⁶ kıt' a: şir FA; nazm E3; -KH, -İÜ

¹³⁷ li-münşi' ihi: -BN, -E3

¹³⁸ gır: gür E2

¹³⁹ olalar: olasız E3

¹⁴⁰ olalar: olasız E3

Ola sâbit üzerlerinde müdâm

Sâyeñüz ve's-selâmu ve'l-ikrâm (FA 33a)

Galata şehrine atanan bazı gençleri tebrik için yazılan 24 numaralı mektupta aşağıdaki iki kıt'a yer alır.

Kıt'a¹⁴¹ li-münşi'îhi¹⁴²

[fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün]

Gerdeş-i devr-i zamân itdi bugün hük-m-i şavâb

Evvelâ düşmiş idi gerçi ki sehv ü¹⁴³ ğalağa

Nâ-mağallî idüben hük-m-i mağallinden devir

Kendüyi itdi¹⁴⁴ mağall¹⁴⁵ hizmete¹⁴⁶ şehr-i¹⁴⁷ Ğalağa (FA 36b)

Beyt¹⁴⁸ li-münşi'îhi¹⁴⁹

[fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Olmaya hiçbir nefes ħâlî¹⁵⁰

Bi-^c alîyyi¹⁵¹ ve¹⁵² ħadrihi'l-^c âlî¹⁵³ (FA 37a)

Bazı dostlara evladının sünnet tebriki için yazılmış 25 numaralı mektupta aşağıdaki beyt yer alır.

Beyt¹⁵⁴ li-münşi'îhi¹⁵⁵

[mef' ülü / mefâ' ilü / mefâ' ilü / fe' ülün]

¹⁴¹ kıt'a: beyt SÇ; şî'r FA; ħaf E3; -KH, -İÜ, -İÜ2

¹⁴² li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -İÜ, -İÜ2

¹⁴³ gerçi ki sehv ü: sehivle gerçi E3

¹⁴⁴ itdi: itdi yine FA

¹⁴⁵ mağall: -FA, -SÇ, -E2

¹⁴⁶ hizmet: hizmet İÜ2

¹⁴⁷ şehr: şehri itdi SÇ

¹⁴⁸ beyt: -KH, -İÜ, -İÜ2

¹⁴⁹ li-münşi'îhi: +KH

¹⁵⁰ ħâlî: ħâlî ve E3

¹⁵¹ bi-^c alîyyi: bi'n-Nebiyi E3

¹⁵² Yüce ve yüksek değeriyle

¹⁵³ âlî: me' âlî KH

¹⁵⁴ beyt: -KH, -İÜ

¹⁵⁵ li-münşi'îhi: -BN, -İÜ

Āyīn-i Halīl ü sünnet-i Muştafāvi¹⁵⁶

Hayr eyle müyesser ile ey Ḥayy-i Ḳavī (FA 37b)

Geçmiş olsun dileklerini iletmek için kaleme alınmış 27 numaralı mektupta aşağıdaki mısra yer alır.

Mıṣrā'¹⁵⁷

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ger senün cismündedür ' illet benüm cānumdadur (FA 40a)

Sıtma hastalığına yakalanan ve iyileşme sürecine giren bazı dostlara yazılmış olan 28 nolu mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

Nazm¹⁵⁸ **li-münşi'ihî**¹⁵⁹

[fe' ülün / fe' ülün / fe' ülün / fe' ül]

İdüp teb¹⁶⁰ müretteb hep esbābını

Ten-i pākine şaldı çün tābını¹⁶¹

Akıtdı tenünden çün ol āfet-i āb

Ḥayādan kızardı¹⁶² ruḥ-ı¹⁶³ āftāb

Tenünde çü tebdendurur¹⁶⁴ bu leheb

Dirüz cümle *tebbet yedāhu ve tebb*¹⁶⁵ (FA 40b)

Nazm¹⁶⁶ **li-münşi'ihî**¹⁶⁷

[fe' ülün / fe' ülün / fe' ülün / fe' ül]

¹⁵⁶Muştafāvi: Muştafā İÜ

¹⁵⁷mıṣrā': ' ayn KH, NO, E3; -İÜ

¹⁵⁸beyt: şı' r FA; kıt' a BN; -KH, -E2; -İÜ, -İÜ2

¹⁵⁹li-münşi'ihî: -SÇ, -NO, -BN, -İÜ, -İÜ2

¹⁶⁰teb: -E3

¹⁶¹İkinci tefile "mefā' ilün" şeklindedir

¹⁶²ḥayādan kızardı: kızardı ḥayādan NO

¹⁶³ruḥ: rec NO

¹⁶⁴tebden: teb SÇ

¹⁶⁵Tebbet yedā Ebî Lehebin ve tebb. *Ebu Leheb'in elleri kurusun (yok olsun o), zaten yok oldu ya Tebbet/1.*

¹⁶⁶Nazm: şı' r FA; beyt BN; -KH, -İÜ

¹⁶⁷li-münşi'ihî: -BN, -İÜ

Çü¹⁶⁸ teb nâzil oldı ten-i pâkine
 Tazaccur idüp halk-ı 'alem kamu
 Tebe bed-du' â eyleyüp didiler
 Ki *tebben leh şümme tebben lehu*¹⁶⁹ (FA 41a)

Mevki makam sahibi dostlardan ihtiyaç sahibi biri için yardım talebinde bulunma maksadıyla yazılmış 34 numaralı mektupta aşağıdaki nazm ve beyit yer alır.

Nazm¹⁷⁰ li-münşi'îhi¹⁷¹

[mef' âilün / mef' âilün / fe' ülün]

Ne lâzımdur¹⁷² dimek mihr-i¹⁷³ münîre

Ki bahş-ı nür kı l hâk-i hâkîre¹⁷⁴

Dür-efşânlukda ebr-i nev-bahârı

Çemende¹⁷⁵ istemez feryâd u¹⁷⁶ zârı (FA 50b)

Beyt¹⁷⁷ li-münşi'îhi¹⁷⁸

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Olmasun¹⁷⁹ bir lahza hâlî rûz u¹⁸⁰ şeb¹⁸¹

Geçdügünce bir tevâlî rûz u şeb¹⁸² (FA 50b)

Şam Kadısı iken ilim ve rütbe sahibi mahdumlardan hac yolculuğuna çıkanlar için yardım talebinde bulunduğu 37 numaralı mektupta aşağıdaki beyitler yer alır.

¹⁶⁸çü: çün KH

¹⁶⁹*Kahrolsun yine helak olsun!*

¹⁷⁰nazm: şî'r FA; -KH

¹⁷¹li-münşi'îhi: -E1, -E3, -BN, -İÜ, -İÜ2

¹⁷²lâzımdur: lâzım E1

¹⁷³mihr: her E1

¹⁷⁴hâkîre: hâkîre E1

¹⁷⁵çemende: çemenden FA, BN

¹⁷⁶u: -E1

¹⁷⁷Beyt: mîsrâ' FA; 'ayn E3, -SÇ, -E1, -E2, -İÜ, -İÜ2, -KH

¹⁷⁸li-münşi'îhi: +KH

¹⁷⁹olmasun: olmasun olmasun İÜ

¹⁸⁰u: -İÜ

¹⁸¹rûz u şeb: rûz-i şeb ü şeb E1

¹⁸²Geçdügünce bir tevâlî rûz u şeb: +NO

Beyt¹⁸³ li-münşi'îhi¹⁸⁴

[fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün]

Ol meh-i¹⁸⁵ çerh-i¹⁸⁶ kemâle olalı Şâm maqâmRûz u¹⁸⁷ şeb ins ü¹⁸⁸ melek dir ki 'aleyküm bi's-Şâm¹⁸⁹ (FA 54a)**Beyt¹⁹⁰ li-münşi'îhi¹⁹¹**

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Miḥnet-i dehrden¹⁹² Ḥudâ ḥâneñi me'men eylesünYümnle ḥânedânıñı *Vādî-i Eymen* eylesün (FA 54b)**Beyt¹⁹³ li-münşi'îhi¹⁹⁴**

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Lâyih ola Rûmdan diyü o mâh-ı müstenîr

Rûm rûyın ferş-i râh itmiş qadem baş¹⁹⁵ Rûma dir (FA 54b)**Beyt¹⁹⁶ li-münşi'îhi¹⁹⁷**

[fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Tâ ebed bir dem olmaya¹⁹⁸ ḥâlîBi'n-nebiyyi ve qadrihi'l¹⁹⁹-c âlî²⁰⁰ (FA 55a-55b)¹⁸³beyt: -KH, -E1, -SÇ, -BN, -E2, -NO, -İÜ¹⁸⁴li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -E2, -NO, -İÜ¹⁸⁵meh: -E2¹⁸⁶çerh: çerh ü FA¹⁸⁷u: -SÇ, -E3, -İÜ2¹⁸⁸ü: -E1¹⁸⁹Şam (diyarına) iyi bakın, gözetin¹⁹⁰beyt: -KH, -E1, -E3, -İÜ, -İÜ2¹⁹¹li-münşi'îhi: -NO, -E1, -İÜ, -İÜ2¹⁹²dehrden: den E3¹⁹³beyt: -KH, -E1, -İÜ, -İÜ2¹⁹⁴li-münşi'îhi: -BN, -E1, -İÜ, -İÜ2¹⁹⁵baş: -SÇ¹⁹⁶beyt: -KH, -E1, -İÜ, -İÜ2¹⁹⁷li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -E1, -İÜ, -İÜ2¹⁹⁸bir dem olmaya: olmaya bir dem E3¹⁹⁹qadrihi: qadri E1, E2²⁰⁰Peygamber (sas) ve onun yüce mertebesi hürmetine

Bazı makam sahibi dostlara bir talebi iletmek için yazılan 39 numaralı mektupta aşağıdaki beyitler yer alır.

Beyt²⁰¹ li-münşi'îhi²⁰²

[mef' ülü / fâ' ilâtü / mefâ' ilü / fâ' ilün]

Cân bülbüli çün eyledi medhiñ hezârvâr

Taḥsînler itdi tâ'ir-i kudsī hezâr bâr (FA 56b)

Beyt²⁰³ li-münşi'îhi²⁰⁴

[fe' ülün / fe' ülün / fe' ülün / fe' ül]

Felekden taḥarrük zemînden²⁰⁵ sükün

Ṭaleb eylemeklik²⁰⁶ cünündür cünün²⁰⁷ (FA 57b)

Müellifin, Fethullah isimli teyze oğluna yardımcı olunması için Beylerbeyine yazmış olduğu 40 numaralı mektupta aşağıdaki kaside yer alır.

Ḳaşıde²⁰⁸ li-münşi'îhi²⁰⁹

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Ey sipihr-i mülke²¹⁰ iḥsānuñ²¹¹ senüñ şāhib-ḳırān

Vey cihān-ı 'adle²¹² inşāfuñ²¹³ senüñ mālîk-riḳāb²¹⁴

Devr-i 'adlünde hemānā²¹⁵ buma olmışdur sitem

Kim mekân idinmege bulmaz bugün cāy-ı ḥarāb

²⁰¹beyt: -KH, -E1, -E2, -iÜ, -iÜ2

²⁰²li-münşi'îhi: -BN, -E1, -iÜ, -iÜ2

²⁰³beyt: -KH, -E1, -E3, -iÜ, -iÜ2

²⁰⁴li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -E1, -E3, -iÜ, -iÜ2

²⁰⁵felekden taḥarrük-i zemînden: zemînden taḥarrük-i felekden BN

²⁰⁶eylemeklik: itmeklik E2

²⁰⁷cünün: çün E1

²⁰⁸ḳaşıde: şî'r FA; -KH, -E1, -iÜ, -iÜ2

²⁰⁹li-münşi'îhi: -NO, -BN, -E1, -iÜ, -iÜ2

²¹⁰mülke: mülk NO

²¹¹iḥsān: temkîn KH, NO, iÜ, iÜ2

²¹²'adle: 'adl E2

²¹³inşāf: şemşîr KH, NO, iÜ2

²¹⁴riḳāb: nişāb E1

²¹⁵hemānā: hemān KH

Destiñe teşbîh olaldan şol kadar eyler hayā
 Kim bugün ne²¹⁶yirde²¹⁷vü²¹⁸ne²¹⁹gökdedür²²⁰gamdan²²¹ şehāb²²²
 Serverā 'ālī-cenābā Āşafā Cem-rif' atā
 Bî-ḥesāb olsun kemālātūñ ilā-yevmi'l-ḥisāb
 Ol cenāb-ı 'arş-ı sāye çün ki her maḥzūrdan
 Olmağa muḥliş aña itdüñ mübārek intisāb
 Ol cenāb-ı salṭanat-perver ki kesb-i nām için
 Cān virür ḳul olmağa anda Cem ü²²³Efrāsiyāb
 Hāmīl-i dürr-i şenā²²⁴ bî-çāre Fethī²²⁵ bende-rā
 Ez-der-i luṭf u kerem²²⁶ ber-rüy-ı ü kün feth-i bāb²²⁷
 Ey 'Alī vaḳt-i du'ā geldi yiter²²⁸ itdüñ yiter²²⁹
 Ḥayme-i 'arz-ı merāma ḥayt-ı itnābı tınāb
 Şarḳdan²³⁰ ğarba cihānı²³¹ tā ki her gün feth ide
 Re'y-i rüşenden meded bulmaḳla²³² tığ-i āftāb²³³

²¹⁶bugün ne: buluna E1

²¹⁷yirde: gökde İÜ2; gökdedür E3

²¹⁸vü: -E3

²¹⁹ne: -KH

²²⁰gökdedür: yirdedür E3, İÜ2

²²¹gamdan: 'amd E3

²²²şehāb: ḥesāb İÜ2

²²³ü: -SÇ, -E1, -iÜ

²²⁴şenā: ten E1

²²⁵Fethī: -E2

²²⁶*Övgü incisini taşıyan çaresiz Fethi kuluna / Lütuf ve cömertlik kapısından onun tarafına bir kapı aç*

²²⁷bāb: nāb E3

²²⁸yiter: ter E3

²²⁹yiter: -E3

²³⁰şarḳdan: sürürin E2

²³¹cihānı: cihān E2

²³²bulmaḳla: bulmağa KH

²³³Şarḳdan ğarba cihānı tā ki her gün feth ide / Re'y-i rüşenden meded bulmaḳla tığ-i āftāb: -E1

Re 'y-i mülk-ârâña²³⁴ âsüdedurur²³⁵ andan cihân²³⁶

İrmesin jeng-i haṭā *vallāhu a'lem bi's-ṣavāb*²³⁷ (FA 59a-59b)

Yakınlarına yardım talebiyle devlet büyüklerine yazılmış 41 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt²³⁸ li-münşi'ihî²³⁹

[mefā' ilün / mefā' ilün / mefā' ilün / mefā' ilün]

Nevālıkdan 'aceb mi behremend olsa²⁴⁰ geh ü²⁴¹ bi-gāh

Du' ā-güyān-ı şāfī-dil şenā-ḥ'ānān-ı²⁴² devlet-ḥ'āh (FA 61a)

Mevki makam sahibi dostlardan bazı fakir kimseler için yardım isteme amacıyla yazılmış 43 numaralı mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

Beyt li-münşi'ihî²⁴³

[mefā' ilün / fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün]

Sipih-r-i gerdeş idüp²⁴⁴ sâkin olduğınca zemīn²⁴⁵

Ḳapuñ şurūf-ı zamāndan emīn ola āmīn (FA 62b)

Ḳıṭ' a²⁴⁶ li-münşi'ihî²⁴⁷

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Oldığıncā sâḥa-i aḥbāb²⁴⁸-i²⁴⁹ cāh

²³⁴ârâña: ârâna hep BN

²³⁵âsüdedurur: âlüdedür E1; âsüdedür E2, SÇ, BN, İÜ

²³⁶Re 'y-i mülk-ârâña âsüde dururandan cihân: Re 'y-i mülk-i ârâna ki âyine-i ilhâmdur KH, NO, E3, İÜ2

²³⁷*Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır*

²³⁸beyt: -FA, -KH, -İÜ, -İÜ2

²³⁹li-münşi'ihî: -BN, -İÜ, -İÜ2

²⁴⁰olsa: ola İÜ2

²⁴¹ü: -İÜ

²⁴²ḥ'ānān: güyān E3

²⁴³beyt li-münşi'ihî: beyt BN; -İÜ, -İÜ2

²⁴⁴idüp: idüp ve E3

²⁴⁵zemīn: zamān İÜ2

²⁴⁶ḳıṭ' a: beyt NO; şı'r FA; -KH, -E1, -NO, -BN, -İÜ, -İÜ2

²⁴⁷li-münşi'ihî: -E1, -NO, -BN, -İÜ, -İÜ2

²⁴⁸aḥbāb: aṣḥāb E1, İÜ, İÜ2

²⁴⁹aḥbāb: aḥbāb u KH

Mağşad-ı erbâb-ı hâcât-ı enâm²⁵⁰ (E1 63b)

Hemseri olsun serây-ı kıadriñüñ

Sağf u bâm-ı²⁵¹ künbed-ı²⁵² firûze-fâm²⁵³

Andan itsün²⁵⁴ halk-ı c' âlem ser-be²⁵⁵-ser

Cerr-i nef' ü celb-i hayr u²⁵⁶ kesb-i nâm²⁵⁷

Devlet-i dâreyni olsun muğtezâ

Bahtıña itmek du' â her şubh u²⁵⁸ şâm

Her sa' âdet hâşıl u her hayr-ı nağd

Ba' d ez-în diğér çi güyem ve's-selâm²⁵⁹ (FA 63b)

İhtiyaç sahiplerine yardım talebi için kaleme alınmış 44 nolu mektupta aşağıdaki iki beyit yer alır.

Şi' r²⁶⁰ li-münşi' ihi²⁶¹

[mef' ülü / mefâ' ilü / mefâ' ilü / fe' ül]

Ey²⁶² nâme-i nâm-âver ü ferhunde-vürüd²⁶³

Çün menzil ola saña²⁶⁴ mağâm-ı mağmüd

Eşkiyle dürüd oldı benüm²⁶⁵ didelerim

²⁵⁰hâcât-ı enâm: hâcâtü'l-enâm E2

²⁵¹bâm: yâdım E1

²⁵²künbed: -E1

²⁵³Olduğınca sâha-i aḥbâb-ı câh / Mağşad-ı erbâb-ı hâcât-ı enâm / Hemseri olsun serây-ı kıadriñüñ / Sağf u bâm-ı künbed-ı firûze-fâm: -E3

²⁵⁴Andan itsün: İtsün andan İÜ2

²⁵⁵be: te E3

²⁵⁶u: -E1

²⁵⁷nâm: tām KH

²⁵⁸u: -E1

²⁵⁹Bundan başka ne söyleyeyim, vesselam

²⁶⁰şi' r: beyt BN; -KH, -E1, -E3, -İÜ; -İÜ2

²⁶¹li-münşi' ihi: -E2, -İÜ, -İÜ2

²⁶²Ey gelişi mübarek ve şanlı mektup

²⁶³vürüd: der ü İÜ2

²⁶⁴saña: -İÜ

²⁶⁵benüm: hem BN; -SÇ, -E1

Zinhâr ki²⁶⁶ benden idesin²⁶⁷ ' arz-ı dürûd (FA 63b)

İhtiyaç sahipleri için yardım talep edilen 45 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt²⁶⁸ li-münşi'îhi²⁶⁹

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Ḥazret-i ' Alîye kim ' izzeti²⁷⁰ olsun câvîd

' Arza-i dâ'î-i²⁷¹ muhliş²⁷² k'ola ihlâşi²⁷³ mezîd (FA 64b)

Bazı beylere bir yakını için yardım talebinde bulunduğu 46 numaralı mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

Şi' r²⁷⁴ li-münşi'îhi²⁷⁵

[fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilâtün / fe' ilün]

Merḥabâ ey dem-i cân²⁷⁶-perver-i bād-ı şehri

Nefesün yâr gibi rûḥ-fezâ oldu gibi²⁷⁷

Yitiş ol dergeh-i a' lāya ki çerḥ-i felegiñ

Anda ḥāk öpmek²⁷⁸ için ḳaddi²⁷⁹ dü-tâ oldu gibi²⁸⁰

Luṭf ile ḥazretine di ki du' āgūylarıñ

Himmetüñ eylese mes' ud revâ oldu gibi (FA 65b)

Beyt²⁸¹ li-münşi'îhi²⁸²

²⁶⁶ki: -E3

²⁶⁷idesin: -SÇ, E1, E2

²⁶⁸beyt: -KH, -İÜ, -İÜ2

²⁶⁹li-münşi'îhi: -NO, -BN, -İÜ, -İÜ2

²⁷⁰' izzeti: ' izzet E2

²⁷¹dâ'î: dâḥî İÜ2

²⁷²muhliş:-FA

²⁷³ihlâşi: ihlâş E2

²⁷⁴Şi' r: beyt BN; Şi' r-i Türki E3; -BN, -FA, -KH, -E1, -E2, -NO, -İÜ2

²⁷⁵li-münşi'îhi: -BN, -E2, -FA, -SÇ, -İÜ2

²⁷⁶cân: -E3

²⁷⁷Merḥabâ ey dem-i cân-perver bād-ı şehri / Nefesün yâr gibi rûḥ-fezâ oldu gibi: Nefesün yâr gibi rûḥ-fezâ oldu gibi / Merḥabâ ey dem-i cân-perver bād-ı şehri İÜ2

²⁷⁸öpmek: olmağ KH, BN, E3

²⁷⁹ḳadd: -KH

²⁸⁰gibi: -İÜ

²⁸¹beyt: -KH, -İÜ, -İÜ2

²⁸²li-münşi'îhi: -FA, -BN, -SÇ, -İÜ, -İÜ2

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün]

Cihân tırduqca tursun²⁸³ devletiyle Hâzret-i Paşa

Cihânda bu du'âya kimdürür k'âmîn²⁸⁴ dimez hâşâ²⁸⁵ (FA 66a)

Nazm²⁸⁶ li-münşi'îhi²⁸⁷

[mef'ülü / fâ' ilätü / mefâ'îlü / fâ' ilün]

Bâkî hemîşe sâye-i devlet müdâm ola

Kemter gulâmıña felek üsti maqâm ola

Her kim ki âsitâneñe şıdık ile yüz süre

Devlet aña muñi' vü sa'âdât râm ola (FA 66a)

Bazı beylere bir yakını için yardım talebinde bulunduğu 47 numaralı mektupta aşağıdaki beyitler yer alır.

Beyt²⁸⁸ li-münşi'îhi²⁸⁹

[fâ' ilätün / fâ' ilätün / fâ' ilätün / fâ' ilün]

Zülf-i 'anbersâdan oldıqça 'ayân ruhsâr-ı yâr

Perçem-i tûğîñdan olsun rüy-ı devlet âşikâr (FA 66b-67a)

Beyt²⁹⁰ li-münşi'îhi²⁹¹

[mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün / mefâ'îlün]

Hemîşe âsitâneñ Ka'be-i halk-ı cihân olsun

Zalâm-i zulm 'adlün âf-tâbından²⁹² nihân olsun (FA 67a-67b)

²⁸³tırduqca tursun: durduqca dursun BN

²⁸⁴ki: -BN, -E3, -İÜ

²⁸⁵Cihânda bu du'âya kimdürür k'âmîn dimez hâşâ: Buña âmîn dimez bir kimse cihânda yokdurur hâşâ SÇ

²⁸⁶nazm: beyt FA; şî'r E2; -KH, -E3, -İÜ, -İÜ2

²⁸⁷li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -İÜ, -İÜ2

²⁸⁸Beyt: -E3, -İÜ, -İÜ2

²⁸⁹li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -E3, -İÜ, -İÜ2

²⁹⁰beyt: -KH, -E3, -İÜ, -İÜ2

²⁹¹li-münşi'îhi: -SÇ, -İÜ, -İÜ2

²⁹²âf-tâbından: âf-tâbdan E2

Mustafa isminde bir talebesinin mülâzemetine kabulü hususunda yardımcı olunması için Şam Efendisine yazılmış 54 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt²⁹³ li-münşi'îhi²⁹⁴

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Rûyımı eşk-i²⁹⁵ dür-efşândan pür idüp her seher

Rûmdan Şâma anı çeşmüm²⁹⁶ revân itmek diler (FA 74a)

Mevki makam sahibi dostlara Sadî isimli bir talebesi için yardım talebinde bulunduğu 56 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt²⁹⁷ li-münşi'îhi²⁹⁸

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Hâtif-i gaybî du'ânî çün baña telkîn ider

Sidreden el kaldırıp Rûhü'l-emîn²⁹⁹ âmin³⁰⁰ ider (FA 76b)

Bir talebesinin medreseye hoca olarak kabulü hususunda yazılmış 58 numaralı mektupta aşağıdaki üç beyit yer alır.

Beyt³⁰¹ li-münşi'îhi³⁰²

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Bir nefes hâlî degüldür dilde³⁰³ cân vü tende dil

Murğ-ı cânâ âşiyân³⁰⁴ oldıkça kâh-ı³⁰⁵ âb u gil (FA 78b)

²⁹³beyt: -İÜ2

²⁹⁴li-münşi'îhi: -BN, -İÜ2

²⁹⁵eşk: eşk ü şekk E3

²⁹⁶çeşm: cism BN

²⁹⁷beyt: -KH, -E1, -İÜ2

²⁹⁸li-münşi'îhi: -BN, -E1, -E3, -İÜ2

²⁹⁹el kaldırıp Rûhü'l-emîn: Rûhü'l-emîn el kaldırıp BN

³⁰⁰âmin: -KH, -E2

³⁰¹beyt: -KH, -E1, -İÜ2

³⁰²li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -E1, -İÜ2

³⁰³dilde: dil E2

³⁰⁴âşiyân: âşiyâmı E1

³⁰⁵kâh: âh E1

Beyt³⁰⁶ li-münşi'îhi³⁰⁷

[mefâ' ilün / fe' ilâtün/ mefâ' ilün / fe' ilün]

Devâ budur ki recâ ehli³⁰⁸ olmaya nevmîdO derde ide devâ³⁰⁹ hulk-i ' âleme câvîd (FA 79b)**Beyt³¹⁰ li-münşi'îhi³¹¹**

[mef' ülü / mefâ' ilü / mefâ' ilü / fe' ülün]

Her rûz-ı teraqqîde ola devlet ü iqbâl

Mâ câle³¹² ' ale'l-bâli³¹³ mine'l-' aşık bi-leyyâl³¹⁴ (FA 79b)

Danışment kabulü için bazı mahdumlara yazılmış 59 nolu mektupta aşağıdaki nazm yer alır.

Nazm³¹⁵ li-münşi'îhi³¹⁶

[fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Olduğınca bahâr her ser-i sâl

Esen ol ey nesîm-i bād-ı şimâl

Çend bâşî be-künc-i hâne-i ğam

Kum ve³¹⁷ sir naḥve ravzati'l-efdâl

Haberî-ber be-büstân-ı şafâ

Ez-muḳîmân-ı ḥâkdân-ı³¹⁸ melâl³¹⁹³⁰⁶ beyt: -SÇ, -E1, -E2, -KH, -İÜ2³⁰⁷ li-münşi'îhi: -BN, -E1, -İÜ2; li-münşi'îhi maḥla' KH³⁰⁸ ehli: ehl E1, SÇ³⁰⁹ O derde ide devâ: O der daḳḳ ire devâ E3³¹⁰ beyt: nazm BN; -KH, -E1, -E2, -SÇ, -İÜ2³¹¹ li-münşi'îhi: E1, SÇ; -İÜ2³¹² câle: câe BN, E1, E2³¹³ *Geceler boyu aşığın zihninde dolaşan*³¹⁴ belbâl: -E3³¹⁵ nazm: şî'r FA, E3; -KH, -E2, -İÜ2³¹⁶ li-münşi'îhi: - SÇ, -BN, -İÜ2³¹⁷ ve: ev E2³¹⁸ ḥâkdân: çâkdân E3³¹⁹ *Gam hanesinin köşesinde daha ne kadar duracaksın / Ayağa kalk ve iyilikler bahçesine doğru yürü / Gam diyarında kalanlardan / Safa bahçesine bir haber götür*

Yitiş ol âsitân-ı 'âliye kim

Andadur 'ilm ü hilm ü fazl u³²⁰ kemâl

Evvelâ büse eyle dergâhın

Ba' d³²¹ ez-ân³²² eyle 'arz-ı hasbü'l-hâl³²³ (FA 79b-80a)

İlmiye sınıfından bazı dostlara danışement kabulü için yazılmış 60 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt³²⁴ li-münşi'îhi³²⁵

[mefâ' ilün / mefâ' ilün / mefâ' ilün / mefâ' ilün]

İrişün cânib-i Hâğdan serây-ı sırrıña her ân

Nevid-i devlet-i bâkî beğâ-yı 'ömr-i câvidân³²⁶ (FA 82a)

Bazı müderrislere danışement kabulü için yazılmış 61 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt³²⁷ li-münşi'îhi³²⁸

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Olmasın³²⁹ hâlî³³⁰ be-'avn-i Kâr-sâz-ı Gird-gâr

Ma'mtelâ³³¹ fi'r-ravzi³³² uzni'l³³³-verdi³³⁴ min-şavti'l-hezâr³³⁵ (FA 83a)

Danışement kabulü için müderrislere yazılmış 62 numaralı mektupta aşağıdaki nazm yer alır.

Şi'r³³⁶ li-münşi'îhi³³⁷

³²⁰u: -KH

³²¹ba' d: ba' de E2

³²²Ondan sonra halini arz et

³²³hasbü'l-hâl: hasb-i hâl KH

³²⁴beyt: -KH, -SÇ, -İÜ2

³²⁵li-münşi'îhi: -BN, -İÜ2

³²⁶câvidân: câvidân E3, İÜ2

³²⁷beyt: 'ayn KH; -SÇ, -E1, -E2, -İÜ2

³²⁸li-münşi'îhi: +E3

³²⁹olmasın: olmasun KH, E3, İÜ2

³³⁰hâlî: hâlî E3

³³¹imtelâ: imşelâ E1

³³²ravz: arz E1, E3

³³³uzn: -SÇ, -E1

³³⁴Bahçede gülün kulağı bülbül sesiyle dolduğu sürece

³³⁵hezâr: zâr E1

³³⁶şî'r: beyt BN; -KH, -E3, -İÜ2

³³⁷li-münşi'îhi: -BN, -İÜ2

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Devlet ü iqbâlün olsun bî-zevâl ü ber-devâm

Ehl-i hâcât olsun ol dergehde maqziyyü'l-merâm

Şıdık ile muhlişleriñ budur du' âsı³³⁸ şubh u şâm

Her belâdan sâlim olsun zât-ı 'âlî ve's-selâm (FA 84a-84b)

Bazı ekabire danişment kabulü için yazılmış 63 numaralı mektupta aşağıdaki iki beyit yer alır.

Beyt³³⁹ li-münşi'ihî³⁴⁰

[fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Pes³⁴¹ ne lâzım ki hayme-i suhâna

İtmek³⁴² ıtnâb-ı lafzdan atnâb³⁴³ (FA 85a)

Beyt³⁴⁴ li-münşi'ihî³⁴⁵

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Âstân-ı devletünde sâl u³⁴⁶ mâh u şubh u şâm

Qadr ü³⁴⁷ bahtıyla muqîm olsun selâmet³⁴⁸ ve's-selâm (FA 85b)

Bazı dostlara özlemi dile getiren 64 numaralı mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

Şi'r³⁴⁹ li-münşi'ihî ilâ-âhîri'n-nazm³⁵⁰

[mefâ' ilün / fe' ilâtün mefâ' ilün / fe' ilün]

³³⁸muhlişleriñ budur du' âsı: budur du' âsı muhlişleriñ SÇ

³³⁹beyt: şî'r KH; -SÇ, -BN, -E1, -E2, -İÜ2

³⁴⁰li-münşi'ihî: +E3

³⁴¹pes: miş E1

³⁴²itmek: ola İÜ2

³⁴³itmek ıtnâb-ı lafzdan atnâb: -BN, -E2

³⁴⁴beyt: -KH, -E1, -İÜ2

³⁴⁵li-münşi'ihî: -BN, -E1, -İÜ2

³⁴⁶u: -E1

³⁴⁷ü: -E1

³⁴⁸selâmet: -KH

³⁴⁹şî'r: beyt BN; nazm E3; -SÇ, -E1, -E2, -İÜ2, -KH, -BN

³⁵⁰ilâ-âhîri'n-nazm: -E3, -E1, -KH, -BN

Ḳasem bi-şuḥbeti sâbık yemīn³⁵¹ bi-ḥubbi³⁵² ḳadīm³⁵³

Ve innehu le³⁵⁴-ḳasemur³⁵⁵ lev ta^clemūne^c aẓīm³⁵⁶

Ki ārzū-yı şumā ez-serem³⁵⁷ be-der³⁵⁸ ne-reved³⁵⁹

Egerçi cismüm ola ḥāk içinde^c aẓm-i³⁶⁰ remīm

Olalı dūr der-i³⁶¹ devletüñden olmışdur

Ḳadem zi-derd³⁶² dü-tā vü³⁶³ dilem zi³⁶⁴-ḡuşşa dü-nīm³⁶⁵ (FA 85b)

Beyt³⁶⁶ li-münşi'ihī³⁶⁷

[mefā^c ilün / fe^c ilātün / mefā^c ilün / fe^c ilün]

Cemī^c -i ehl-i maḥabbet ḳatında rūşendür

Çenān ki³⁶⁸ mes[']ele-i nefy-i cüz[']-i piş-i³⁶⁹ Ḥakīm³⁷⁰ (FA 86a)

Şi'r³⁷¹ li-münşi'ihī³⁷²

[mefā^c ilün / fe^c ilātün / mefā^c ilün / fe^c ilün]

Hemişe tā ki kerem ehliniñ³⁷³ dü-^c ālemde

³⁵¹yemīn: ḡayr -SÇ

³⁵²bi-ḥubbi: taḥte E1

³⁵³*Evvelce sohbete yemin olsun eski aşka yemin olsun*

³⁵⁴le: -BN, -E2, -E3, -İÜ2

³⁵⁵ḳasemur: -İÜ2

³⁵⁶*Bilirseniñ, gerçekten bu, büyük bir yemindir. Vâkıa/76.*

³⁵⁷serem: herem E1

³⁵⁸*Size olan arzum bir türlü aklımdan çıkmıyor*

³⁵⁹ne-reved: ber dü E1

³⁶⁰aẓm: ^c aẓīm E1

³⁶¹der: -KH

³⁶²zi-derd: ārzū E1

³⁶³vü: -KH

³⁶⁴zi: -SÇ, -E1

³⁶⁵*Belim dertten iki büklüm gönlüm kederden paramparça*

³⁶⁶beyt: -E1, -İÜ2

³⁶⁷li-münşi'ihī: +E3

³⁶⁸çenān ki: cenāniñ E1

³⁶⁹*Bu zor meselenin çözümü hekimin huzurundadır*

³⁷⁰ḥakīm: ḥükm E1

³⁷¹şi'r: beyt BN; -E1, -KH, -İÜ2

³⁷²li-münşi'ihī: +KH, +E3

³⁷³ehliniñ: esenlik E1

‘Aṭā-yı Ḥaḳḳ’ dan³⁷⁴ ola menzili maḳām-ı kerīm

Be-şadr-ı şuffa-i³⁷⁵ devlet-serāy-ı deyr-i beḳā³⁷⁶

Be-‘avn ü³⁷⁷ nuşret-i³⁷⁸ Ḥaḳ Ḥazret-i tu bād muḳīm³⁷⁹ (FA 87a)

Bağdat'ta ikamet eden bazı dostlara yazılmış 65 numaralı mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

Nazm³⁸⁰ li-münşi'ihî³⁸¹

[fe' ilātün / mefā' ilün / fe' ilün]

Merḥabā ey nesīm-i şubḥ-ı³⁸² şafā

Dem-i luṭfiñ virür derūna şifā

Nefes-i şıdḳı³⁸³ müşgbār eyle

Şubḥ-dem ‘azm-i kūy-ı yār³⁸⁴ eyle

İtmege naḳl-i dāstān-ı firāk

Rūmdan eyle ‘azm-i mülk-i ‘Irāk

Bār-ı medḥ ü³⁸⁵ şenāyı maḥmil kıl

Şehr-i *Dārü's-Selām*³⁸⁶ menzil kıl

Yitiş ol āsitāne kim Bağdād

Dem-i ḥaḳḳından³⁸⁷ oldı bāğ dād

Şevḳ-i aḥbābı³⁸⁸ ḥazretine³⁸⁹ müdām

³⁷⁴Ḥaḳḳ'dan: Ḥaḳḳ'ından E1

³⁷⁵şuffa: şuffa E1

³⁷⁶beḳā: binā İÜ2

³⁷⁷ü: -KH

³⁷⁸nuşret: mażarrat E1

³⁷⁹*Bekâ âleminde talih sarayının avlusunun başköşesinde hazretlerine, Cenab-ı Hakkın yardım ve desteği daim olsun*

³⁸⁰nazm: beyt BN; -KH, -E1, -E2, -SÇ, -NO, -İÜ2

³⁸¹li-münşi'ihî: -NO, -BN, -İÜ2

³⁸²şubḥ: şubḥ u E1

³⁸³şıdḳı: şıdḳ KH, SÇ, BN, E1

³⁸⁴yār: yāy E1

³⁸⁵ü: -E1

³⁸⁶selāmı: selām E1

³⁸⁷ḥaḳḳından: luṭfindan NO

³⁸⁸aḥbābı: aḥbāy E1

³⁸⁹ḥazretine: ḥazretlerine E2

‘Urza kı1 ve’s-selâmu ve’l-ikrâm (FA 87a-87b)

Beyt³⁹⁰ li-münşi’ihi³⁹¹

[fe‘ ilâtün / fe‘ ilâtün / fe‘ ilâtün / fe‘ ilün]

İlede³⁹² kaçır-ı vişâle bizi Hakk ‘azze ve celle

Olmadan hâne-i ten gârka-i seylâb ecele (FA 88a)

Şi‘r³⁹³ li-münşi’ihi³⁹⁴

[fâ‘ ilâtün / mefâ‘ ilün / fe‘ ilün]

Emr-i haqqıyla eyledükçe³⁹⁵ müdâm

Âsmân gerdiş ü³⁹⁶ zemîn ârâm

‘İzz ü câh ile şâdkâm olasuz³⁹⁷

Evc-i ‘izzetde müstedâm olasuz³⁹⁸ (FA 88b)

Bazı mevki makam sahibi mahdumlara hasret ifade eden 66 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt³⁹⁹ li-münşi’ihi⁴⁰⁰

[mefâ‘ ilün / mefâ‘ ilün / fe‘ ülün]

Cihân tırduqça⁴⁰¹ var olsun vücüdün

Su‘ üd⁴⁰² ile qarîn olsun şu‘ üdün (FA 90a)

Dostlara hasreti ifade eden 67 numaralı mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

³⁹⁰beyt: -KH, -E1, -İÜ2

³⁹¹li-münşi’ihi: -BN, -E1, -İÜ2

³⁹²ilede: -E2

³⁹³şi‘r: beyt BN; -KH, -E1, -İÜ2

³⁹⁴li-münşi’ihi: -E1, -İÜ2

³⁹⁵eyledükçe: eylekçe E1

³⁹⁶ü: -E1, -SÇ

³⁹⁷olasuz: olası NO

³⁹⁸olasuz: olası NO

³⁹⁹beyt : -KH, -E2, -İÜ2

⁴⁰⁰li-münşi’ihi: -BN, -İÜ2

⁴⁰¹tırduqça: durduqça BN

⁴⁰²su‘ üd: mes‘ üd KH

Mısrâ⁴⁰³

[mef' ülü / mefā' ilü / mefā' ilü / fe' ülün]

Âmin diyen dünyeden⁴⁰⁴ imānla gitsün (FA 91a)**Beyt⁴⁰⁵ li-münşi'ihî⁴⁰⁶**

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Rif' atün olsun füzün⁴⁰⁷ sâ' at⁴⁰⁸-be⁴⁰⁹-sâ' at dem-be-dem

Feth-i bâb-ı devlete olsun 'adünñ kesri zamm (FA 91a)

Dostlara hasreti ifade eden 68 numaralı mektupta aşağıdaki şiirler yer alır.

Naẓm⁴¹⁰ li-münşi'ihî⁴¹¹

[fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilātün / fā' ilün]

Ay ü gün seyr⁴¹² eyleyüp devr⁴¹³ itdügünce mäh u sāl

Mihr ü mäh-ı kadrün olsun bî-maḥāk u bî-zevāl

Her nefes hem-rāh u⁴¹⁴ hem-dem luḫ-ı Rabb-i Kār-sāzHer zamān⁴¹⁵ yār u⁴¹⁶ mu' āvin 'avn-i⁴¹⁷ Ḥayy-i zî'l⁴¹⁸-Celāl (FA 92a)

Dostlara hasreti ifade eden 69 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

⁴⁰³mısrâ': ' ayn KH, E2, SÇ; -İÜ2⁴⁰⁴dünyeden: dünyādan E3; -SÇ⁴⁰⁵beyt: -KH, -SÇ, -E1, -İÜ2⁴⁰⁶li-münşi'ihî: -SÇ, -BN, -NO, -İÜ2⁴⁰⁷füzün: senün BN⁴⁰⁸sâ' at: sâ E2⁴⁰⁹be: -E1⁴¹⁰naẓm: beyt BN; -KH, -E1, -İÜ2⁴¹¹li-münşi'ihî: -BN, -İÜ2⁴¹²seyr: devr İÜ2⁴¹³devr: seyr İÜ2⁴¹⁴rāh u: rā'-i İÜ2⁴¹⁵zamān: nefes KH⁴¹⁶u: -E2⁴¹⁷'avn: 'avn ü E1⁴¹⁸zî: zü E1, E3, KH

Beyt⁴¹⁹ li-münşi'îhi⁴²⁰

[fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilâtün / fâ' ilün]

Hîle ile görmege 'aşık ruḥ-ı maḥbûbını

Göz karasın ḥall idüp andan yazar⁴²¹ mektûbını (FA 93a)

Dostlardan ayrılığın vermiş olduğu hüznün ve hasreti ifade eden 72 numaralı mektupta aşağıdaki nazm yer alır.

Nazm⁴²² li-münşi'îhi⁴²³

[fe' ilâtün / fe' ilâtün/ fe' ilâtün/ fe' ilün]

Pes ne i' lām kıla nâmede⁴²⁴ peyk-i ḥāme⁴²⁵

Ki ola fâ'ide-i zâ'ide i' lāmından

Tâ ki şebnem dürrerin çekmek için mihr-i⁴²⁶ seḥer⁴²⁷Ḥayt-ı⁴²⁸ zerrin ile ḥurşid⁴²⁹ felek bāmındanḤaḳḳıñ⁴³⁰ in'âmı ola zâtıña ol mertebe kimḤalk-ı 'âlem ola hep behrever⁴³¹ in'âmından (FA 97a)

Hicaz topraklarında yaşayan bazı dostlara gönderilmiş olan 74 numaralı mektupta aşağıdaki beyitler yer alır.

⁴¹⁹beyt: -KH, -E1, -İÜ2

⁴²⁰li-münşi'îhi: -BN, -E3, -İÜ2

⁴²¹yazar: -E3

⁴²²nazm: kıt'a E3; şi'r FA, E1; -KH, -İÜ2

⁴²³li-münşi'îhi: -BN, -E1, -İÜ2

⁴²⁴nâmede: nâmeden E1

⁴²⁵Bu mısradâ vezin bozuktur

⁴²⁶mihr: her İÜ2

⁴²⁷seḥer: sipihr E3

⁴²⁸ḥayt: zâbṭ E1

⁴²⁹ḥayt-ı zerrin ile ḥurşid: ḥayt-ı zerrin şıla ḥurşid FA, NO, BN; zerrin şıla ferişte SÇ

⁴³⁰Ḥaḳḳıñ: ḥaḳḳ BN

⁴³¹behrever: behrdâr E1; behre ve E3

Beyt⁴³² li-münşi'îhi⁴³³

[fâ' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Cân⁴³⁴ ü dil Ka' besin ziyâret kı1

Kim bu haccîñ şafâsı ' ömre sürer (FA 99a)

Beyt⁴³⁵ li-münşi'îhi⁴³⁶

[fâ' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Ölmeden bir dem olmaya maħrûm

Zât-ı pākūñ bi-ħaĸĸ-ı süre-i Rûm (FA 99b)

Ayrıklık ve hasreti dile getiren 76 numaralı mektupta aşağıdaki şiir yer alır.

Şi' r⁴³⁷ li-münşi'îhi⁴³⁸

[mef' ülü / mefâ' ilü / mefâ' ilü / fe' ülün]

' İzzet⁴³⁹ ħaremi maĸâm u me'vân olsunRif' at ġurefi menzil ü meşvân⁴⁴⁰ olsunİĸbâl ü⁴⁴¹ sa' âdetde iriş ol yire kim

Eyvân-ı felek menzil-i ednân olsun (FA 101a-101b)

Ayrılıktan duyulan hasreti ifade eden 77 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt⁴⁴² li-münşi'îhi⁴⁴³

[mefâ' ilün / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

⁴³²beyt: -KH, -E1, -iÜ2⁴³³li-münşi'îhi: -BN, -E3, -iÜ2⁴³⁴cân: be-cân E3⁴³⁵beyt: -KH, -E1, -iÜ2⁴³⁶li-münşi'îhi: -BN, -E1, -iÜ2⁴³⁷şi' r: rubâ' iyye E3; beyt SÇ, BN; -KH, -E1, -iÜ2⁴³⁸li-münşi'îhi: -SÇ, -BN, -NO, -iÜ2⁴³⁹' izzet: ' izzümi iÜ2⁴⁴⁰meşvân: me'vânSÇ⁴⁴¹ü: -KH, -BN⁴⁴²beyt: -KH, -SÇ, -E1, -iÜ2⁴⁴³li-münşi'îhi: -BN, -E1, -iÜ2

Eseydi⁴⁴⁴ gülşen-i ikbâlden nesîm-i kabûl

Gülerdi gül gibi⁴⁴⁵ her şubh gonce-i me'mûl (FA 101b)

Başsağlığı dilemek amacıyla yazılmış olan 78 numaralı mektupta aşağıdaki beyit yer alır.

Beyt⁴⁴⁶ li-münşi'ihî⁴⁴⁷

[mef' ulü / fâ' ilâtü / mefâ' ilü / fâ' ilün]

Olmaz⁴⁴⁸ muşibeti bu gâzânîñ beyân dirîğ

Zîrâ ki şem⁴⁴⁹ gibi⁴⁵⁰ tutuşdı⁴⁵¹ zebân dirîğ⁴⁵² (FA 103a)

Başsağlığı dilemek amacıyla yazılmış olan 79 numaralı mektupta aşağıdaki nazm yer alır.

Nazm⁴⁵³

[mefâ' ilün / fe' ilâtün / mefâ' ilün / fe' ilün]

Mübîn-i şer⁴⁵⁴ -i metîn hâmi-i livâ-yı kemâl

Mu⁴⁵⁵ 'în-i dîn-i mübîn mâhî-i⁴⁵⁴ zâlâm-ı⁴⁵⁵ dâlâl⁴⁵⁶

Cihân-ı fazl u ma⁴⁵⁷ 'ârif ki küh-ı 'ilmünden⁴⁵⁷

Riyâz-ı şer⁴⁵⁸ 'kuyıma⁴⁵⁸ aqar idi âb-ı zülâl (FA 104b)

Sonuç

Şiirlerinde 'Alî mahlasını kullanan Kınalızâde Ali Efendi nesir eserlerinin yanı sıra şiir sahasında da varlık göstermiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe üç lisanda şiir yazmış ve her üç lisanda da dikkate değer örnekler vermiştir. Kaynaklarda ona ait bir divanın mevcudiyetinden bahsedilmekle birlikte bu divan henüz ele geçmemiştir. Başta oğlu Hasan Çelebi'nin *Tezkire*'si olmak üzere tezkirelerde Ali

⁴⁴⁴eseydi: irerse FA, BN; irerse eseydi SÇ; irmese eseydi E1

⁴⁴⁵gibi: -KH

⁴⁴⁶beyt: -KH, -E1, -E1(b), -İÜ2

⁴⁴⁷li-münşi'ihî: +KH, +E3

⁴⁴⁸olmaz: olam E1

⁴⁴⁹şem⁴⁴⁹: -SÇ, -E1

⁴⁵⁰gibi: bî E1

⁴⁵¹tutuşdı: dutuşdı BN

⁴⁵²dirîğ: -SÇ, -E1

⁴⁵³ nazm: beyt SÇ, BN, E1, NO; Rubâ' iyye li-münşi'ihî E3; -İÜ2

⁴⁵⁴mâhî: nâhi BN

⁴⁵⁵zulâm: zulâm u BN

⁴⁵⁶dâlâl: dâlâl neşr

⁴⁵⁷'ilm: hilm E3

⁴⁵⁸kuyıma: qadîme İÜ2

Efendi'nin şiirlerinden örneklere rastlanmaktadır. Sadettin Nüzhet Ergun nazire mecmualarında ve diğer mecmualarda pek çok şiirine tesadüf ettiğini ifade eder fakat bu mecmualar hakkında herhangi bir bilgi yer almaz (Ergun 1936: 420). Dolayısıyla Kınalızâde Ali Efendi'nin sınırla sayıda şiiri günümüze ulaşmıştır. Ali Efendi'nin *Münşeât*'ında 2 mısra, 45 beyit, 19 nazm, 8 kıta, 1 kaside olmak üzere müellife ait toplam 75 Türkçe şiir mevcuttur. Genellikle kısa nazım şekillerinin tercih edildiği bu şiirler mektubun başında, ortasında, sonunda veya herhangi bir yerinde bulunabilir. Bu hususta kesin bir kural yoktur. Şiirin metin içerisindeki kullanımında dikkat çeken husus şiirin konunun içerik ve akışına uygunluğudur. Şiir örneklerini tespit ettiğimiz mektupların çoğunluğunu tebrik ve talep mektupları oluşturmaktadır. Tebrik ve talep mektuplarında genel olarak mektubun muhatabını öven, makamının ve başarılarının daim olmasını dileyen ifadeler yer verilir. Talep mektuplarında ayrıca muhatabın iyilik ve cömertlik sahibi olduğu ve bu nedenle ilgi ve desteğini esirgemeyeceği dile getirilir. Başsağlığı dilemek maksadıyla yazılmış mektuplarda ise vefat haberinden duyulan üzüntü, merhumun güzel hasletleri gibi hususlar vurgulanır. Kısaca konunun içeriğine uygun şiir veya şiirlere yer verilmiştir. Şiirlerde aruz kusurları az sayıda da olsa görülebilmektedir. Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla yüklü sanatlı bir dilin kullanıldığı bu şiirlerde bazen sade söyleyişlere de tesadüf edilmektedir. Teşbîh, teşhis, mübâlağa, cinas, telmih gibi pek çok edebî sanatı şiirlerinde başarıyla kullanmıştır. Kınalızâde Ali Efendi'nin nâsirliği ön planda olmakla birlikte şiir sahasında da kalem oynatmıştır.

Kaynaklar

- Açıkgöz, Namık (2004). "Nesir (Orta Klasik Dönem)". *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. C.5. Ankara: AKM Yayınları. 419.
- Aksoy, H. (1976). *Kınalızâde Ali Çelebi Hayatı, İlmi ve Edebi Şahsiyeti, Arapça Eserlerinin İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Yazma Nüshaları*. Mezuniyet Tezi. İstanbul: İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi.
- Coşkun, Menderes (2006). "Estetik Nesir". *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. C.2.
- Derdiyok, İ. Çetin (1994). *XV. Yüzyıl Şâirlerinden Mesîhî'nin Gül-i Sad-Berg'i*. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Gültekin, H. (2015). *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Münşeât-ı Koca Râgıb Paşa*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Haksever, H. İ. (1995). *Eski Türk Edebiyatında Münşeâtlar ve Nergisi'nin Münşeâtı*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- İsen, Mustafa (2004). "Nesir (Erken Dönem)". *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. Ankara: AKM Yay. C.5.
- Kam, F. (1332) *Kınalızâde Ali Çelebi*. Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası. sy. 4, s. 357.

Kınalızâde Ali Efendi. *Risâle fi'l-Münşeât*. Köprülü Yazma Eser Kütüphanesi. Fazıl Ahmed Paşa Koleksiyonu No: 34 Fa 1598/10.

Kınalızâde Hasan Çelebi. (1978). *Tezkiretü's-Şuarâ*. (yay. haz. İbrahim Kutluk). Ankara: TTK yay. C. 2.

Mehmed Tahir (1925). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire. C. 1.

Oktay, A. Ş. (1998). *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Şentürk Ahmet Atilla, Kartal Ahmet (2014). *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Uzun, M. (2006). "Münşeât". *TDVİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., C. 32

Yalçınkaya, M. A. (2017). *Kınalızâde Ali Efendi Münşeât*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Cengiz, AYTMATOV; Muhtar ŞAHANOV (2000). Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı

Duygu ÇAKIR*

*YL, Ardahan Üniversitesi.

e-mail: dyygy.ckr@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article
DOI: <https://doi.org/10.34083/akaded.562335>

Sorumlu Yazar/Corresponding Author
Duygu Çakır, Ardahan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ardahan/Türkiye

ORCID: 0000-0002-5707-4831

Geliş Tarihi/Received : 09.05.2019

Kabul Tarihi/Accepted: 09.12.2019

Atıf/Citation

ÇAKIR, Duygu (2019). Cengiz, AYTMATOV; Muhtar ŞAHANOV (2000). Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (3), 439-441 .
DOI: 10.34083/akaded.562335

Öz

Cengiz, AYTMATOV; Muhtar ŞAHANOV (2000). *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı*, Ankara Tolkun Yayınları, 420 s., ISBN: 975-96710-0-X

Ortak bir geçmişe sahip olan Türk Dünyası, Rusyanın böl parçala yönet politikası doğrultusunda ayrıştırılmış olsalar da eserler aracılığıyla bu tekrardan sağlanmaya çalışılmıştır. Önde gelen yazarlar sayesinde halkın vatan, millet, kardeşlik duygusu canlı tutulmaya çalışılmış, yazılan bu eserler neticesinde destanlar, folklor, gelenek görenekler ve halk inançları hatırlatılarak geleceğe aktarılacak istenmiştir. Yazarlar, içinde doğup büyüdüğü toprağın yükselen sesi olurken kendi büyümeleri ekseninde edebi metinleri toplumun aksayan ve çürüyen yönlerine çözüm bulmak için kullandıkları bir araç olarak görürler. Türk dünyası yazarlarının yaşadığı dönemler göz önünde bulundurulduğunda, sansürün, acının ötekileştirme sürecinin ve sürgünlerin yazarların hafızasında derin tahribatlar bıraktığı gözlemlenir. Bu belleksele tahribat, yazarların algı dünyasını şekillendirirken eserleri aracılığıyla geleceğe bir seslenişe yol açar. Bu kitap Cengiz Aytmatov'un, bilinmeyen, merak edilen hayatını, iç dünyasını, düşüncelerini doğrudan doğruya kendi anlatımıyla ortaya sermektedir.

Aytmatov'un bu kitaptaki sohbet ortağı ve kalem arkadaşı Muhtar Şahanov'dur. Kırgızların en önemli yazarı olan Aytmatov'un hayatında iki Muhtar olmuş ve bunu şu şekilde dile getirmiştir: "Benim hayatımda iki Muhtar oldu. Biri, babam gibi yakın desteğim, üstadım, büyük yazar Muhtar Avezov; ikincisi ise aydın şair, nice yıllardan beri sırdaşım Muhtar Şahanov'dur." Şahanov, burada iki büyük hizmeti birden yerine getirmektedir. Bir yandan Aytmatov'u sıraları, düşünceleri, en dipten zirveye varan bütün hayatı ile tanıtırken, öte yandan kendi sesini Aytmatov'un sesine katarak okuyuculara ulaştırmaktadır. Şahanov'un engin tarih bilgisi, edebiyat ve felsefe kültürü, idealist karakteri, Türk dünyasında iyi tanınan şiir rüzgârı ile kitap, okuyucularına büyük bir zenginlik kazandırmıştır. Cengiz Aytmatov ve Muhtar Şahanov'un kaleminden çıkan *Kuz Başındaki Avcının Çılgılığı* Türk dünyasının iki büyük oğlunun umutlar, sevinçler, acılarla yüklü hatırlarını ve düşüncelerini konu edinen eser, bu iki önemli aydının itiraflar kitabıdır. Eser, yedi bölümden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dünyası, Aytmatov, Şahanov, Tarihi Bellek, İtiraf.

1. Dört Ana veya Ana Yurda Dönmek, bir toplumun var olması için önce bir vatanın, ana dilinin, gelenek göreneklerinin, örfünün âdetinin yanında milli tarihi hatırlaması gerekir. Bu dördünün yoğrulmasıyla bir toplum hem gelecek kuşaklara yön gösteren bir klavuz hem de kendini ebediyete taşıyan bir nesil oluşturur. Eserin bu bölümünde yer alan ve asıl anlatılmak istenen bu dört temel mihenk taşının var olmasıdır.

Çalışmanın özgün yönlerinden birisi de Aytmatov ve Şahanov'un hayatlarının pek bilinmeyen noktalarını, aile içindeki konuşmaları ve köy halkı ile olan diyaloglarını da içinde barındıran bu kısım okuyuculara bu iki aydını daha yakından tanıma imkanı sunar.

2. Cömert Işıklı Yıldızlar veya Bir Avuç Toprak, uzakları yakın eden insanlar arasındaki samimi dostluktur. Bu bölümde bir topraktan doğan Kırgız ve Kazak yazarlarından Muhtar Avezov ve Muhtar Şahanov'un, Aytmatov ile olan dostluğu, yakınlığı ve aynı zamanda Manas Destan'ının yayınlanması konusunda Kırgızlara nazaran daha fazla adım atmış olan Şahanov'un yapmış oldukları anlatılırken yine aynı şekilde Aytmatov'un Dimitri Çostakoviç arasındaki yakın dostluk gözler önüne serilir. "Bir insanı hudutsuz severek olabilir bütün bir milleti sevmek" (Velihanov, 2000, s. 106). Sözüden anlaşılacağı üzere dini, dili ve milleti ne olursa olsun bir insan sınırsız bir şekilde sevebilir.

Bir ağacın kökleri gibi toprağa dört bir yandan sarılmış olarak betimlenebilecek Türk dünyasında Kırgız ve Kazak kardeşliğinin sağlam temellere oturtulup sarsılmaz bir bağ ile bağlı olduğu bilinmektedir. bu birlikteliğin bir kez daha bu eser sayesinde kuvvetliliğinin dışarı vurulması özelde Kırgız ve Kazaklar için genelde ise Türk dünyası için önemli bir nitelik kazanmıştır.

3. Yüzyılların Gölgesindeki Suç veya Markiz De Sad Çift Dişli Afrika Balığının Zehiri, Markiz De Sad'dan bahsedilen bu bölümde sadizmle ilgili bilgiler yer alır. Mankurtluk kavramı Türkistanda uygulanırken dünyanın öbür ucunda ise bu yöntemin bir benzeri olan zombilik kullanılmaktadır. Zombilik, Afrika balığının zehrinden elde edilen bu sıvı, yönetenler tarafından yönetilecek olan kölelere içirilir. Köle, o anda felç geçirerek ölür ve mezara konulur. Birkaç gün sonra kölenin vücudundaki zehir geçer ve yöneticiler tarafından mezardan çıkarılır. Daha sonra hafızasını yitirmiş olan köle geçmişi hakkında bir bilgiye sahip olmadığı için bir mankurttan farkı kalmaz.

Sadizm, sınırsız bir merhametsizliğin yanında kan içicilik olarak tarif edilebilir. Sadizm kavramı "18. yüzyılda yaşayan Fransız yazarı Markiz De Sad'ın adına bağlı olarak ortaya çıkmış. Sad kendisi için ölümünden önce yeryüzünde benim mezarımın yeri bile kalmayacak" (Aytmatov,Şahanov, 2000, s. 137). Diye ifade etmiştir. Aynı düşünce diktatörlüğü ve dönemin katı kurallar koyarak uzun yıllar yöneticilik yapmış olan bir ismi hatırlara getirir, Cengiz Han. Şahanov'un kaleme aldığı *Cengiz Han'ın Sırrı* eseridir. Cengiz Han, bahsedilen eserde mezarının bulunmasını istemediğini bunun için askerlerini görevlendirdiğini belirtmektedir (Şahavov, 2001).

4. İktidar Manevi Zenginlik veya Bu İki Silahın Padişahlar, Hanlar, Ktallar ve Başkanların Kaderindeki Görüntüsü, eserin bu bölümünde iktidara gelmiş padişahların, yöneticilerin, kralların devleti mânevi zenginliğe sahip olarak yönetmelerinin yanı sıra bu zenginlikten yoksun bırakarak yöneten yöneticilerin anlatıldığı bölümdür. Roma imparatorluğundan Yunan'a Fransız kralından, Cengiz Han'ın yönetimine, Orta Asyada kurulan ilk devletlerin cumhurbaşkanlıklarına kadar ele alınan bir bölümdür.

5. Kaybolan Akkuğu'nun Hüznü veya Denizanasının Sırrı, Kocacaş hikâyesi insanlığın bencilliğini kendini düşünmekten başka birşey yapmayan aciz insanın uğramış olduğu ceza anlatılır. İnsanoğluna sunulan saysız nimetin hiç tükenmeyecekmiş gibi harcanması hem doğayı hem de insanlığı sonu olmayan bir çıkmaza sürükler. Doğanın dengesini bozan, her şeyi tükenmeyecekmiş gibi kullanan, hayvanların duyguları olmadığını düşünen insanlığın doğaya ve hayvanlara zarar vererek nasıl yok ettiği bu bölümde anlatılır.

6. Küpten Çıkan Kafatası veya Türk Tarihine Bakış, tarih, her milletin geçmiş ve gelecek arasındaki köprüyü kurmaya yarayan araçtır. Türk halklarının tarihleri belli bir sıralama ile ele alıp yayımlamanın yanı sıra Sakalardan Türk kökenli halkların kökü ve adı, bilinen ortak isimleri üzerinde de durulur.

7. Bizim Hayatımızdaki Kadınlar veya Güzeller Üzerine Aramızda Geçen Şiir Akşamı, iş alanında topluma erkekleştirilerek kazandırılan kadınların kendi cinsiyet kimliğinden uzaklaştığı açık bir şekilde Sovyet Dönemi'nde görülür. Kadın problemleriyle ilgili MuhtarŞahanov ve C. Aytmatov'un hayatlarının belli dönemlerinde karşılaştıkları güzeller hakkında görüşleri yer almaktadır.

İki büyük yazar olan Cengiz Aytmatov ve Muhtar Şahanov'un itiraflarından oluşan eser, Türkiye Türkçesine aktarılırken sohbet havası ve üslubu korunmaya çalışılmış olup ayrıca Kazak ve Kırgız motifleri, dil, kültür ve gelenek özellikleri kaybedilmeden kendine has bir şekilde esere yansıtılmak istenmiştir.

Eseri Kazakça aslından Türkiye Türkçesine aktarma emeğini Banu Muhyeva gösterirken kitabın yayımlanabilmesi için bütün çalışmalara katılan ve her safhada emek veren ise Hüseyin Erdem olmuştur. Eserin, Türk Dünyası içinde bu alanda çalışan genç akademisyenlere ve Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğrencilerine iyi bir kaynak teşkil edeceği görüşündeyim. Bu sebeple kitabın yayıncısı olan Tolkun Yayınlarına teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Kaynakça

- A, Cengiz. Şahanov, M. (2000). *Kuz başındaki avcının çılgılığı*. Ankara: Tolkun Yayınevi.
Şahanov, M. (2001), *Cengiz han'ın sırrı*. (Rızayev, T. Çev.). İstanbul: Da Yayıncılık.